

LiGet

2024-12
december

TARTALOMJEGYZÉK [XXXVII. évfolyam 12. szám]

FORDUL A KOCKA

Vörös István KOCKADOBÁS	4
Kállai Katalin INVERZ	6
Maczák Orsolya Rita CSAPÁSOK	8
Merkószki Csilla A RAJZ	13
Makó Ágnes A TORONY	18
Szabolcsi Viktória ÉLEINK	21
Kapitány Máté SZERETET	23
Győri Orsolya KÖSZÖNYEG	34
Tevesz László MIÉRT ÉPPEN TRUMP?	36
Kis Miklós MINEK NEKÜNK SZABADSÁG?	77
Z. Karvalics László EGY POZITÍV KIBERLÁTOMÁSRÓL	91

Taizs Gergő LEGUTOLJÁRA MAGAMNAK	97
Handi Péter MENTEM ÉJJEL	99
Vörös István EGYETEMSZIGET [13]	105
Toroczky András NEM LÁTSZIK SEMMI CSAK A NAPFÉNY	116

Kiadja | Liget Műhely Alapítvány
1122 Budapest, Kíssvábhegyi út 4-6.
info [kukac] ligetmuhely.com

ISSN 1789-4980

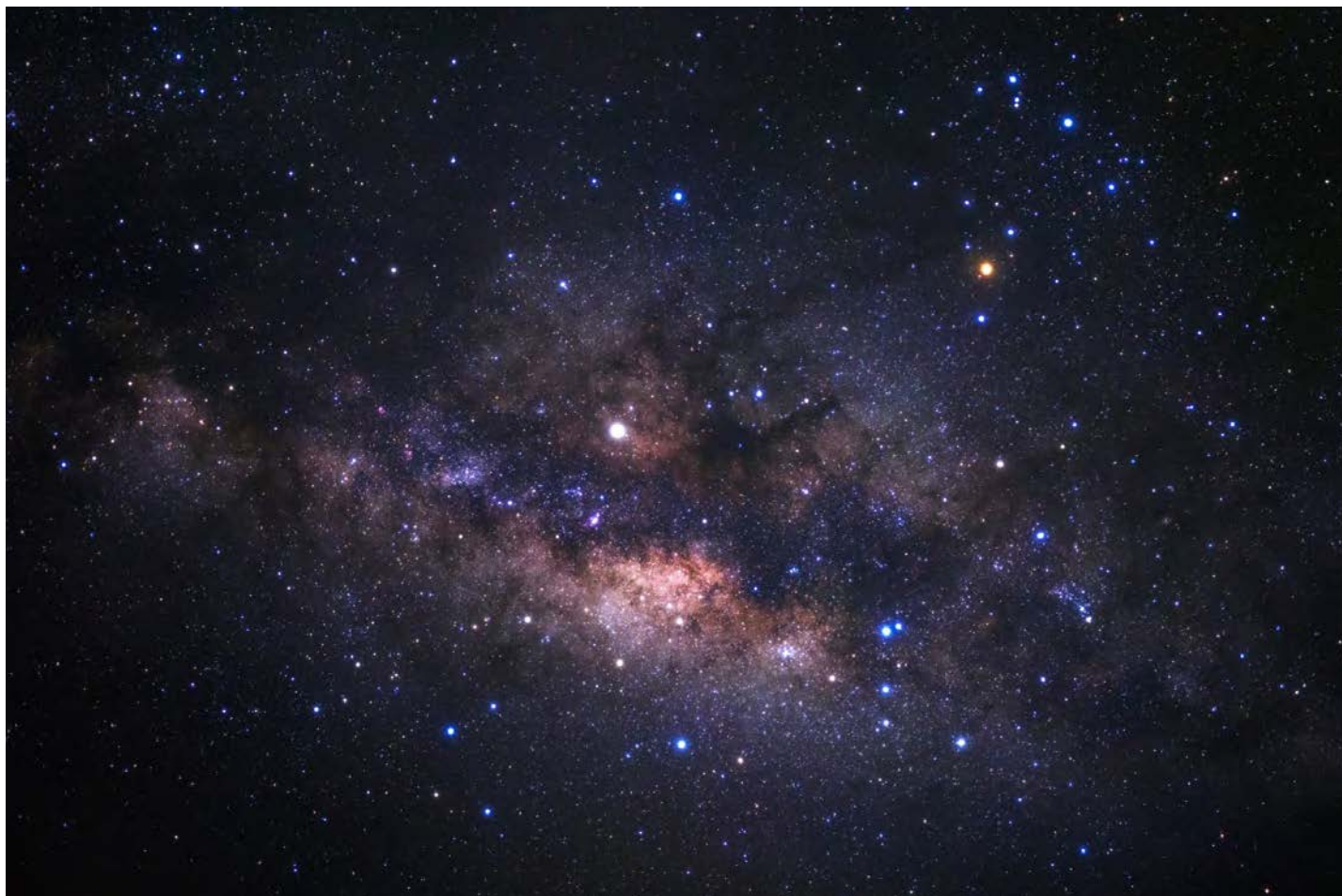
Alapító szerkesztők | Levendel Júlia, Horgas Béla
Felelős szerkesztő | Horgas Judit
Tervezőszerkesztő | René Margit
Olvasószerkesztő | Bognár Anikó
Tudományos lektorok | Kiss Lajos András, Victor András

Vörös István

KOCKADOBÁS

FORDUL A KOCKA

2024-12-01 | FORDUL A KOCKA, VERS

„... a művész munkáján kívül akad még egy módja annak, hogy a világot sub specie aeterni ragadjuk meg. Ez pedig – így hiszem – a gondolat röpte, mely hasonlóképpen suhan el a világ fölött...”

Ludwig Wittgenstein: *Észrevételek*, 1929. Kertész Imre fordítása

Mi suhan a világ fölött?
Valaki egy kockát dobott el?
Az úrben gondolat pörög,

a változás inkább dühöng,
alatta hullámszik a tenger.

Mi suhan a világ fölött,

ha alulról az ördögök
mutatják meg, milyen az ember.

Az úrben gondolat pörög:

„Ha rám gondoltok, megnövök,
ez egyezik minden elvemmel.”

Mi suhan a világ fölött?

A változás míg működött,
nem vágott egybe buta heccel.

Az úrben gondolat pörög:

„A földről inkább eltűnök,
errefelé több isten ment el.”

Mi suhan a világ fölött?

Az úrben gondolat pörög.

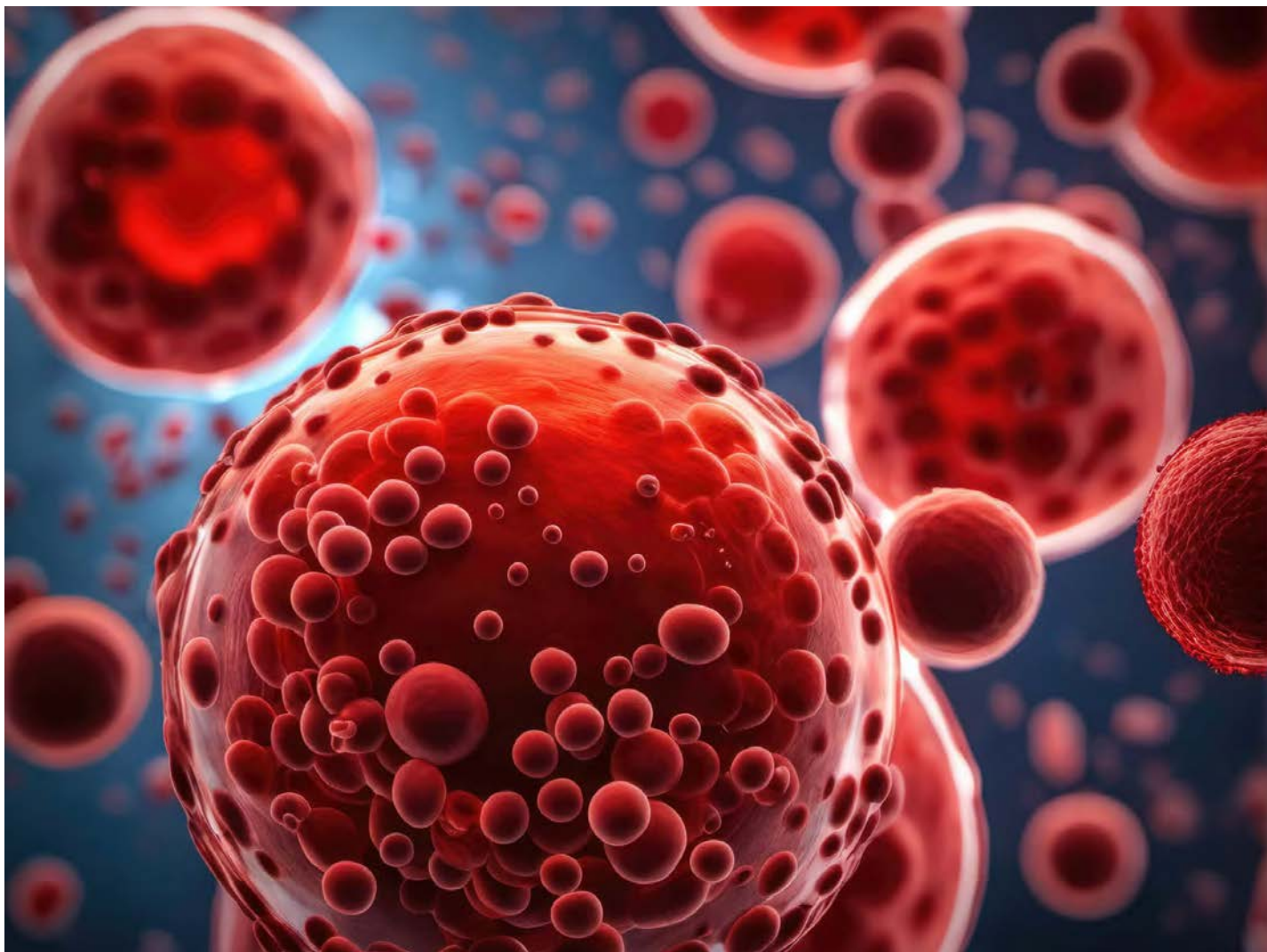
kép | vecteezy.com

Kállai Katalin

INVERZ

FORDUL A KOCKA

2024-12-02 | FORDUL A KOCKA, VERS

levertségétől vérző falu
jódszínű levélkoszorú
sejtek burjánzása

lágyszínű patak
a forradás
szűk
erdei ösvénye
puha összetapadás
rezzenés – atomháború
vagy
amíg
a
kocka
megfordul
lány ívű atom
puha jód színű háború
sejtek burjánzása levéláradat
lány összetapadás
kiömlő patak
vérpiros
elomló
virág
falu

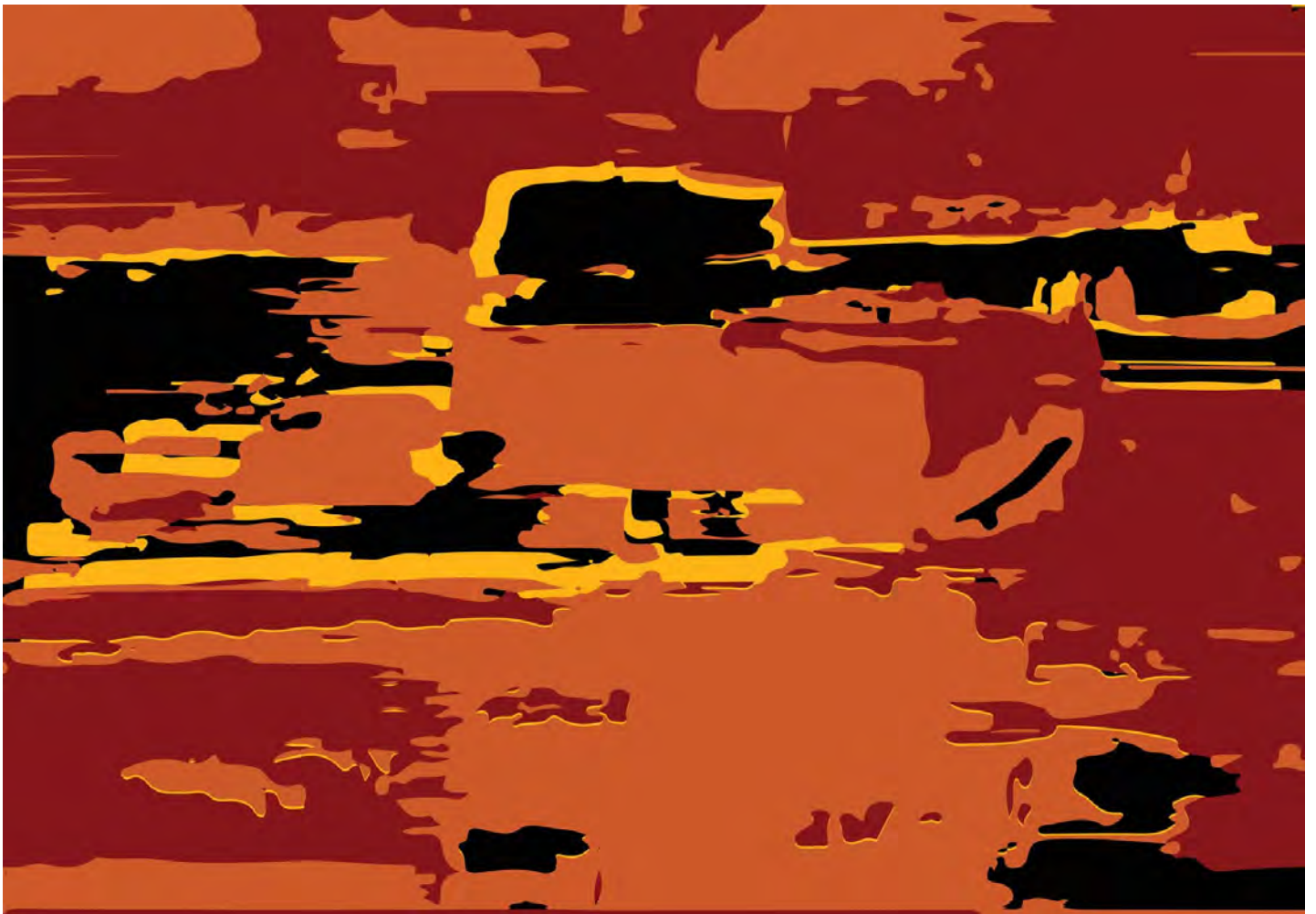
kép | vecteezy.com

Maczák Orsolya Rita

CSAPÁSOK

FORDUL A KOCKA

2024-12-03 | FORDUL A KOCKA, NOVELLA

Volt egy kis ösvény, ami íveit behúzva, levelekkel, gallyakkal és korhadt törmeléssel felszórva kanyargott a fák között. Kamaszként rajta sétálva lehetetlen volt elképzelni, hogy látható vagyok olyanoknak, akik szintén mozgásban vannak, de a fák közti távolságokba, dőlésszögekbe, lombjuk növekedési irányába és ringásába titkos szándékokat, emberi viszonyokat láttam bele.

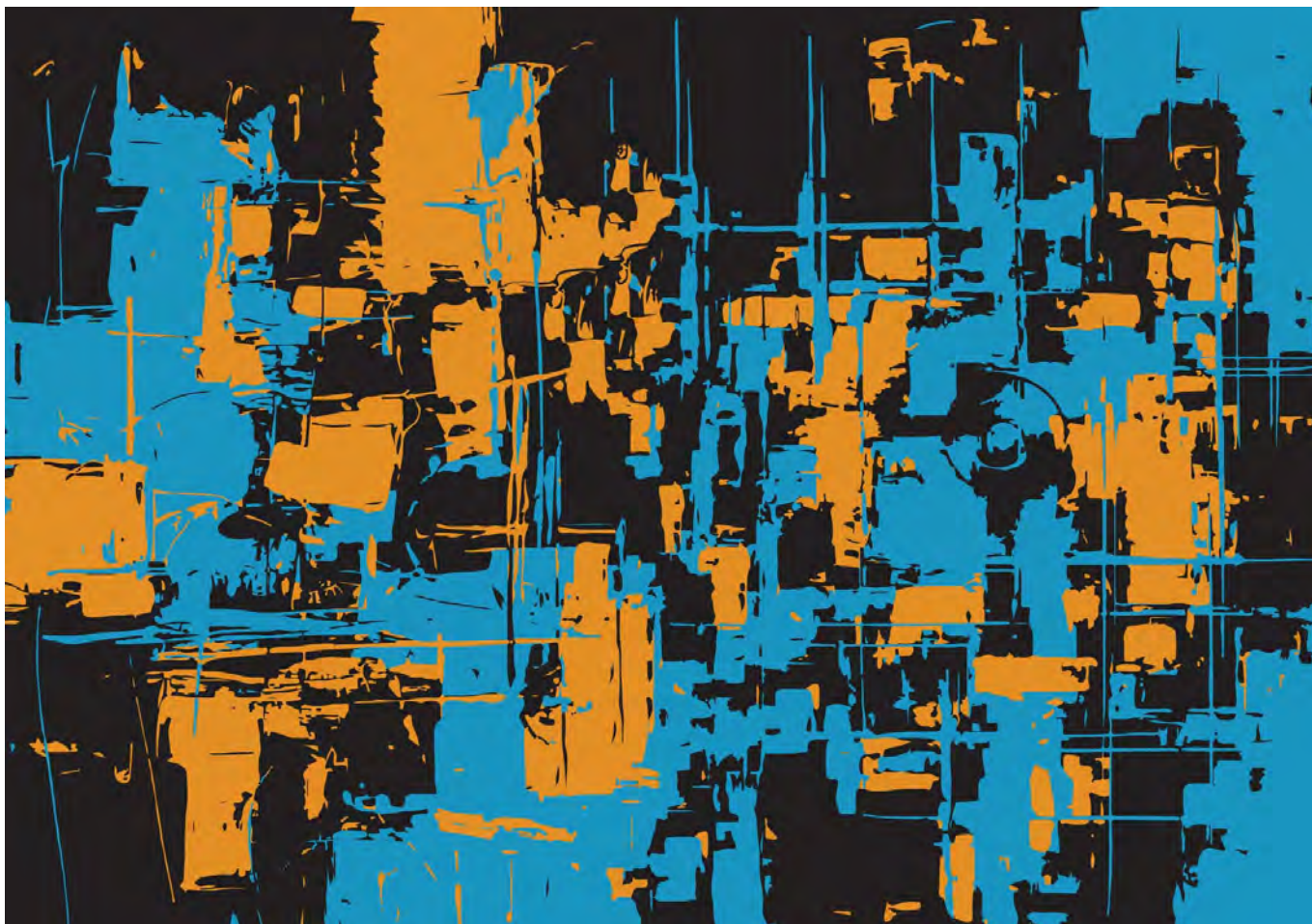
Mázlista, így szólítottak egy időben, és sokáig megmaradt a szó abban a jelentésben, hogy többsoros mondatokat tudok írni a nyaramról egy főleg mindörökre funkcionális analfabétákból álló osztályban, akik közül többen még a gimnázium előtt, mások közvetlenül utána férjhez mennek. A mázli erősen hozzá tartozott a hosszú mondatokhoz, homályosan a bennük foglalt nyárhoz, a nagypapám kertjében szedett cseresznyéhez, de az előttem álló, várhatóan hosszú-hosszú fiatal felnőttkorhoz homályosan nem.

mindenkinek a szemébe

Ezt nevezem, emelgették vegyesgyümölcsös poharukat a barátaim, és még én se éreztem őszintének a mentegetőzést, hogy ez mondjuk csak a második hely volt, amit

megjelöltem. Mindenkinek a szemébe néztem, aki koccintásra nyújtotta felém a legolcsóbb felest a városban. Kinéztem a kőfalú kocsmá ablakán, és a szembeház napfényes falára vetítettem az eljövendő, ösztöndíjjal kibélelt, Múzeum körúton kávézgatós, könyvtárban magolós, éjszakai járaton józanodós kollégiumi éveket. Ezt nevezték, tehát így kellett lennie.

Az igen, mondták a csoporttársaim, amikor megláttak a pultban, izgatottan járatták körbe a szemüket, meg akarták nézni, hol töltöm a hétvégéket. Hogy nem koncepció a pergő vakolat, csak salétromos a fal, a csaposmosoly alá rejtettem, vegyítve azzal, hogy ebben a városban szinte minden kocsmához járnak fás belsőkertek, az a ritkaság, ahol párna van a székeken, vagy a műbőrrel bevont szivacs nincs kibelevve. Az engem tartalmazó tér, igen, ez.

Jó mán neked, huppantak le a kanapémra a gyerekkori barátok, majd a furnérlemez bútorok szálkás széleit tapogatták. Föld alatt vagyok, mondta az egyik, és megforgatta a feje fölötti, karnisra aggatott futókát. Úgy nevettem, mintha legalábbis azt mondanám, ilyen fekvésű lakásban csak közvetlenül az ablak előtt van esélye az életnek, és akár lóg, akár a padlószőnyegen kókad, egy panel 10. emeletén minden növény összes földje természetellenes magasságban van. Elhúzott egy repülő valahol, elképzeltem, hogy a vonuló felhők morajlása. Imbolygó Gorgó-fej árnyéka vetült a lábamra. Márjő.

Nem semmi, nézett utánam egy fiú, mikor könyvekkel megpakolva botladoztam egyik emeletről a másikra. Az olvasmányaimról szeretett volna beszélgetni, az ő szemében a fiatalok könyvekről csak szabad- és nem munkaidőben, tartalomról és nem állapotról, fejezetekről, és nem darabszámról gondolkoznak. Megköszöntem a figyelmet, és hallgattam, mert amit mesélhettem, tudtam, arról jobb. Egy külvárosi könyvtárban összegyűlt fölösleges tudás felszámolójaként kaptam a bérem, és én is

igyekeztem nem gondolni rá, mi lesz a könyvekkel, amiket nem kerestek az elmúlt 5 évben, amik a *selejt* feliratú cédulákkal együtt érkeztek a liftben, hogyan recseg a százéves könyvek papírja. A telefonszámomat már a főnökömtől kérte el. Semmi, nem.

látni lehet

Azért az elég komoly, hőkölt vissza a barátom szem elől tévesztve az ösvényt. Hiába bizonygattam, hogy ott van, csak látni nem lehet, mert az erdő elborította, azt felelte, az ösvény kizárólag attól van, hogy látni lehet, és vissza kellett fordulni arra, ahol egy vastagabb turistaútvonalba csatlakozott be. Mire visszaértünk a szüleim házához, már annyira fáradt volt, hogy sem a barátaimmal a városban a gimis évekről, se a szüleimmel a gyerekkoromról beszélni nem volt ereje. A házban mindenki úgy aludt el, hogy komoly, azért.

Nem rossz, csapkodták nevetve a vőlegényem hátát a barátai a bemutatkozó kocsmázáson, szinte hajszálpontosan úgy, mint az enyéme az anyósom esküvői beszédének azon a pontján, ahol elárulta, mindig mondogatta a fiának, hogy feleségül, ha talál arra hajlandót, vidéki lányt vegyen. Két sorban ültek a barátok és kettőben a család, humánus szaporítótelepnek tűnt a pajta, ahova a kifinomult ízlések metszetében az ünnep szerveztetett. A férjem rokonai kopott barokk és biedermeier bútorokat pakoltattak a kertbe, még szőnyeg is volt az egyik díszletben. Elfelejtettem fuvart intézni, így éjfélkor a kert végében öltöztem át a menyecskeruhámba. A rossz, az nem ez.

Milyen szerencsés vagy, sóhajtották a konyhaablakból a Parlamenttel megspékelt látképet néző barátaim, a szerencse jelentésmezejébe tartozott, hogy a modern, libernyák férj főz, méghozzá helyettem, de az is, hogy a házassággal én jártam jobban, mondhatni, jókor voltam jó helyen. Szerencsésnek lenni fontos, amikor nincs más fontos, úgyhogy bólogattam, ahogy a pulton végigjártam a tekintetem, és még jóízűen nevetve se meséltem el, hogy a férjem 9 év után megkérdezte, hol tartom a mosogatószert. Ahogy azt sem, hogy nincs a dolgozószobámnak ajtaja, de majd lesz, ha az ablak elé, az íróasztalom helyére rácsos ágy kerül. Ha Isten is úgy akarja. Meg a milyen egy szerencse.

Amikor a nagykörúton halad velem a villamos, és a babakocsi fogantyúját szorongatva nehezen is, de az ablakon túl sikerül egy pontra fókuszálni, és az a fókuszpont egy-egy ritkán felbukkanó fát élesít ki, azt mondom, betűkkel illusztrálva a fejemben, hogy fa. Amikor valaki besétál a képbe, a betűk lepotyognak, és lesütöm a szemem.

Merkószki Csilla

A RAJZ

FORDUL A KOCKA

2024-12-06 | FORDUL A KOCKA, NOVELLA

Ahogy pakoltam össze a cuccaidat találtam egy grafitrajzot. A születnapomra készítetted magadról. Az első portréd. A bezártság második hónapjában kezdtél festeni, rajzolni komolyabban. Szerinted nem sikerült jól, nekem tetszett. Minden közös emlék szerepelt rajta. A rajz készültekor még volt szakállad és hajad, azokat leradíroztam, mert úgy sokkal jobban nézel ki. Nézegettem a képet, és azon gondolkoztam, ki ez az ember, akihez kilenc évvel ezelőtt hozzámentem.

Leradíroztam az ujjadról a karikagyűrűt, már nem hordod egy ideje, ahogyan én sem.

Az alkarodra tetovált esküvői dátumot áttetováltattad, itt radírmorzsálék lett belőle.

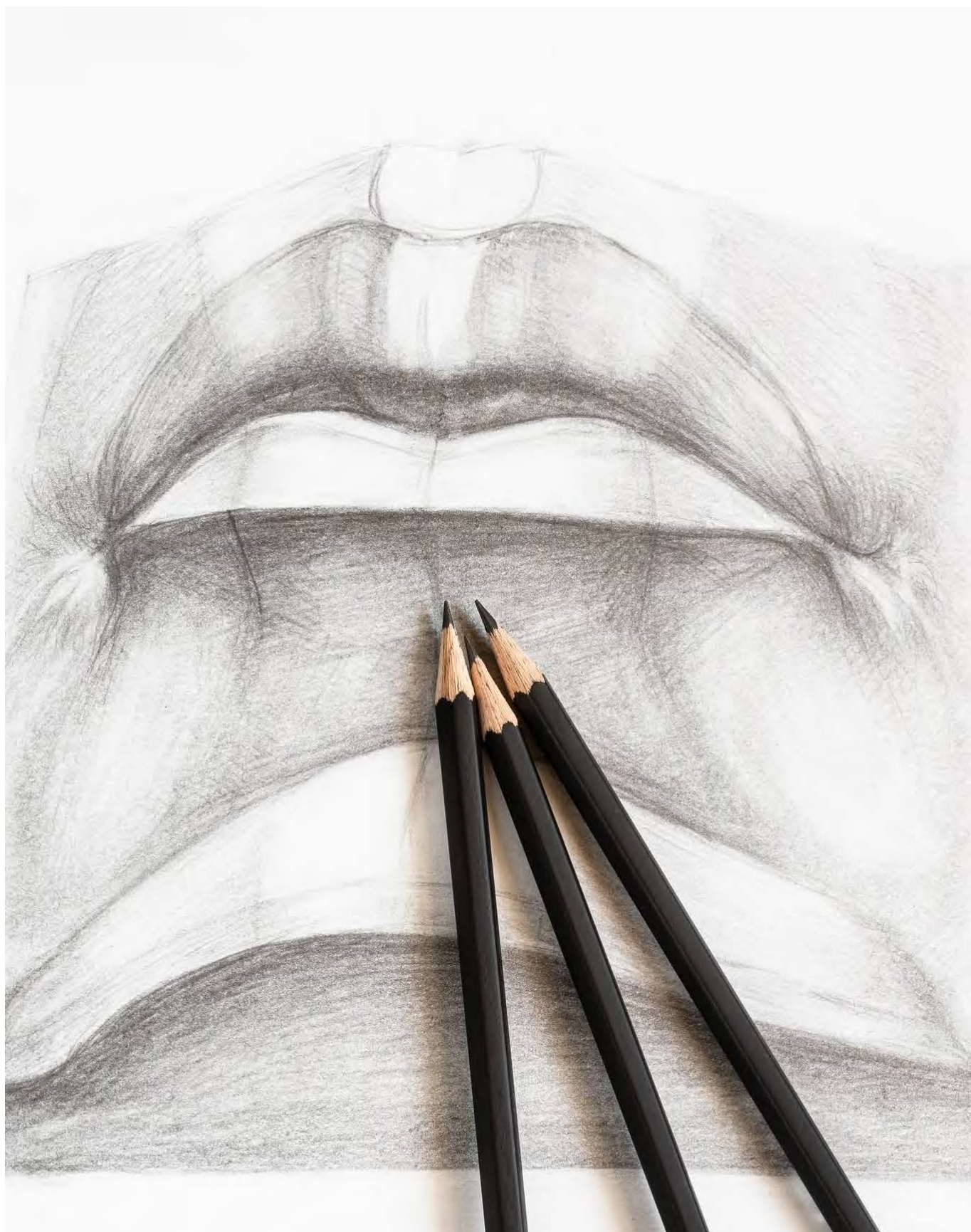
kedves gesztus

Aztán jött a félmaraton logója, amit együtt teljesítettünk. Hiába próbálkoztam, nem tudtam elfelejteni a rajt előtti veszekedésünket, ami abból indult, hogy bemelegítés közben találkoztam egy régi kollégámmal, a véletlen találkozás örömeire váltottunk pár szót, és mondta, hogy épp pénzügyest keres a cég, tudja, hogy jó vagyok, adjam be a CV-met, majd búcsúzásakor megöleltük egymást. Miután hallótávolságon kívül került, kérted, hogy menjek oda hozzá, és mondjam meg neki, hogy ne ölelgessen, mert férjnél vagyok, és reméled, nem akarok ott dolgozni, ahol ez a bájgúnár. Mivel erre nem voltam hajlandó, te akartál odamenni hozzá, hogy más feleségét ne tapogassa. Könyörögtem, hogy ne csinálj balhét, ez semmiség, csak egy kedves gesztus, nem tapogatóztam, csak megölelt, és ha ennyire zavar, nem küldöm el az önéletrajzomat, koncentráljunk inkább a versenyre, erre készülünk három hónapja, ne rontsd el. Elrontottad. Ez is rólad szólt. És maradtam a lélekölő hivatalban, méltatlan fizuért, és alkalmi plusz munkákat vállaltam.

Milyen szép gitárt rajzoltál az öledbe! Mennyit dicsekedtél, hogy milyen dalokat tudsz játszani, és nekem egyszer sem gitároztál, mert *azt ki kell érdemelni*.

Egyik füled mögött egy ecset, másik mögött egy ceruza, ezek sem maradhattak. A karatén alatt én biztattalak, hogy kezdj el festeni, váltsd valóra a gyerekkori álmodat, majd pár hete részegen azt vágtad hozzám, hogy semmiben nem támogattalak. Az első kiállításodra kérted, hogy ne menjek, mert a szüleid is ott lesznek, és nem akarsz feszkót, most, hogy újra beszéltek. Hogy ők állítottak választás elé ismét, vagy te nem akartál egy légtérbe engedni minket, nem számít. Anyádat választottad, aki mindig a kezedre ütött, ha festettél vagy rajzoltál gyerekkorodban. Meg apádat, akinek a szülői szerep abban merült ki, hogy a kocsmából hazaérve összevert. Úgy látszik, az nem támogatás, hogy csináltattam neked egyedi festőállványt, és hogy a gyerekszobának

szánt félszoba lett a műtermed. Ahogy az sem kellő támogatás, hogy a különmunkámért kapott pénzből nem nyaralni mentünk, hanem olajfestéket és vásznakat vettél.

A kép bal oldalára aprólékosan megrajzolt Európa térkép minden utazásból csak a rossz emléket hozza elő belőlem. Hogy Egerben a hasad ment, így semmit nem láttunk a városból, Máltán első nap leégtél és napszúrást kaptál, és négy napon keresztül ápoltalak, Bécsben felhúztad magad, hogy a panda látványtetéséből semmit nem látsz a tömegtől, és ott hagytál, Zakopanében első nap beázott a cipőd, és utána nem hagytad el a szobát. Párizsba nem akartál menni, mert már mással jártam ott. A befizetett erdélyi körutat az indulás előtti héten mondtad le, mert szerinted nem túlórázok, hanem megcsallak.

lesütött szemmel

A velencei pólódat is kiradíroztam, mert a karnevál ideje alatt végig dűnnyögtél, hogy ez egy kalap szar, mit vannak úgy odáig az emberek, mit vigyorog mindenki. Hiába nem értették a jelmezbe bújt emberek a magyar káromkodásodat, mégis szégyelltem magam, és végig lesütött szemmel kullogtam melletted. Tudtam, hogy azért van, mert érkezés után a kávézóban az pincérrel beszélgettem, aki történetesen férfi volt, és te egy szót nem értettél az egészből.

Az állandóan duzzogó szemedet sem bírtam nézni, ahogy az orrodát sem, ami menetrendszerűen vérzett, amikor évente egyszer csajbuliba mentem.

A füledet is kitöröltem, amibe rimáncodtam, hogy ne kínozz, nincs más pasi az életemben, és a keskeny szádat is, amivel néhány sör után mindent megígértél, és aztán semmit nem tartottál be.

A maradék vonásaidat olyan dühösen radíroztam, hogy beszakadt a papír.

A millió, kisebb-nagyobb fekete radírmorzsa beterítette az asztalt, amit te szereltél össze, a padlót, amire te raktad le a járólapot, és a nadrágomat, ami szerinted kiemeli kerek fenekemet. Csak egy üres, szakadt, gyűrött lap maradt belőled. Elmosolyodom a gondolatra, hogy olyan gyűrött, mint a gyulai panzióban a lepedő, amit le is fotóztál, és hónapokig az volt a háttérkép. Másnap a reggelinél a nyugdíjas házaspár szeme felcsillant, mikor kiderült, hogy mi vagyunk a szomszéd szobában. A bácsi megveregette a vállad és sok boldogságot kívánt.

A tenyerem izzadni kezd, hogy mit tettem, fogok egy ceruzát és kétségbeesetten próbálom újra rajzolni a képet. A szemedet, ami mindig gyönyörűnek látott, a széles válladat, amin minden hónapban sírtam, pontosan huszonnyolc naponként, a vékony ujjaidat, amivel a kezemet szorítottad, mikor orvosról orvosra jártunk. Galléros pólót és kockás nadrágot rajzolok neked, amiket sosem hordtál. Kiszínezem, hogy ne fekete-fehér legyen. Ahogy elkészülök, lefotózom, hogy elküldjem neked. Az utolsó üzenetet meglátva idegesen kimegyek a konyhába, és kukába hajítom az átkozott lapot. *„Csináljon neked a bájgúnár gyereket!”*

Makó Ágnes

A TORONY

2024-12-07 | FORDUL A KOCKA, VERS

Tegnap még a torony tetejéről
igazgatta a világ egyik beletörődő szegletét
gerince helyén tekergő lyukas locsolócső
fejében elvágott összeköttetések

Tegnap még parancsot és kenőpénzt osztogatott
a szakértelmet egy mozdulattal a kukába söpörte
a kiszállított ebéd zsíros műanyagdobozai közé
lassan odaszáradtak a tudásdarabok
és penészedni kezdtek a szavak

Tegnap még a hozzá nem értés
biztosította a pozíciót
hebegése szerkesztetlenül olvadt törvénybe

Mind azt hittük örökké tart
bűnhődünk valamiért
amire senki nem emlékszik már

De a betonacél alapzatra épített toronynak
végül elég volt egy kis szellő
titkos szavazás
néhány elégedetlen hangya
és ledőlt miközben fejek hullottak

Utolsó kapkodó mozdulatával
aláírt még két-három kivégzést
ne maradjon senki aki építene
ha már a rombolás ideje lejárt

Ma már nincs pozíció csak hanyatt
a torony romjainál
nézheti az égre szálló füstöt
vagy a plafont délelőtt
halvány emléke már csak
enyhe irritáció a szemek környékén

Próbál nevetni
de fél egyedül maradni a liftben
sötétített golyóálló üvegek mögül nézi
hogy mások ülnek tárgyalóasztalánál
belépőkártyája a szelektívben

Ma már nem köszön vissza a portás
a károkat helyrehozni egy élet is kevés

kép | vecteezy.com

Szabolcsi Viktória

ÉLEINK

FORDUL A KOCKA

2024-12-10 | FORDUL A KOCKA, VERS

Mióta becsuktad az ajtót, egy fal hűvöse vagy.
A repedésekből rám ömlenek a torkodban
ragadt szavaid. Meg akarsz tartani,
de a tömegvonzás erősebb, a padlóra csúszom.
Vízcseppek a linóleumon. A testem kávéba

ejtett kockacukor. Kapálózom, de a meleg
körbevesz, lenyaldossa rólam az éleket.
Ha újra találkozánk, nem ismernél meg.
Ha újra találkozánk, nem ismernélek meg.
A lábad elé hullhatnék egy fáról,
cipőm talpába szorult kavics lehetnél,
és soha nem tudnánk meg, kit cipeltünk
magunkkal annyi éven keresztül
lépcsőkön fel, küszöbökön át, pocsolyákba
lépve, koszos lábtörlőkön topogva.
Vízcseppek a linóleumon.
A kávéscsészéd mellett árva kockacukor.
A repedések a falon jelszavakat suttoznak.

Ha újra találkozunk, megismerlek,
csak mondd ki a jelszót. Akkor majd
kitapogatom az éleid, és addig forgatlak,
amíg árnyékodban meglátom magunkat.

kép | vecteezy.com

Kapitány Máté

SZERETET

FORDUL A KOCKA

2024-12-15 | FORDUL A KOCKA, NOVELLA

Itt szeretni kell a vendéget, érti? Jakab bizonytalanul bólintott. Zavarta, hogy a szék a legkisebb fészkelődésre is nyikorgott alatta. Olyan volt, mint az idegesség hangja. A vele szemben ülő, feszített arcú, ötvenes nő mintha eltűnődött volna iménti, saját mondatán. Vagyis... A vendégnek azt kell éreznie, hogy szeretik. Igen, így pontosabb. Érti? Jakab ismét bólintott. Szüksége volt erre a munkára. Túl azon, hogy a beosztás az egyetemi órarendjével is összeegyeztethető lenne, nem talált ezen kívül olyan, aránylag jól is fizető állást, amiből az albérlete árát fedezni tudná. Persze, kemény lesz

az éjszakázás, és kialvatlanul bejárni a gyakorlatokra, az előadásokról lehet lógni, de a gyakorlatokról nem, szóval igen, ez kemény lesz, viszont az álláshoz szükséges tanfolyamot már teljesítette, és most pozíciót kínáltak neki, ezzel a lehetőséggel márpedig élni kell, akkor is, ha még fogalma sem volt arról, hogyan kell szeretni a vendégeket. Mikor tud kezdeni, kérdezte most a rideg, szomorú pillantású nő, majd alig láthatóan szétnyitotta combját.

kiszámíthatatlan körforgás

Talán az időtlenséget volt legnehezebb megszokni. Odabent foszlánnyá váltak a percek. Sehol egy óra, sehol egy ablak, csak a végeláthatatlan pittyegés, az egyszerre irritáló és felvillanyozó gépi dallamok, néha-néha egy győzedelmes rikoltás vagy a pusztító vereség velőtrázó üvöltése. Jakab ezekre eleinte még felkapta a fejét, ám rövidesen éppoly természetessé vált számára a mámor és a pusztulás kiszámíthatatlan körforgása és örök háttérzaja, mint mások számára a munkagépek zakatolása vagy a laptopok zümmögése. Az első időszakban feladatainak megfelelő ellátása minden figyelmét lekötötte. Ha lapot osztott a blackjackhez, ha a rulett súlyos, mégis könnyen pörgő kerekét forgatta, ha a craps kockáit gyűjtötte épp vagy zsetonokat tologatott, mindvégig lankadatlan figyelemmel összpontosított, hogy aztán hajnalban vagy kora reggel hazaérve rögtön az ágyba zuhanjon, és úgy aludjon néhány órát az egyetemi gyakorlatok kezdetéig, mint akit leütöttek. Ám néhány hét elteltével mozdulatai gyorsabbá és elegánsabbá váltak. Arcizmai már nem feszültek úgy a lázas koncentrációtól, tekintetével azt pásztázta csak, ami valódi figyelmet érdemelt. Már jutott ereje mosolyogni a játékosokra, és mind ügyesebben váltogatta beszédstílusát, felismerve, melyik vendég éppen mire fogékony. A vendégnek azt kell éreznie, hogy szeretik. A vendéget minél tovább kell a kaszinóban tartani. Szinte észre sem vette, de mint a fahasábból előbújó szobor, ő is, a többiekhez hasonlóan, lassacskán krupiévá vált.

Kezdetben azért voltak fenntartásai a munkáját illetően. Azaz, nem volt egészen biztos abban, hogy ezek vajon tényleg saját aggályai, vagy sokkal inkább édesapja erkölcsi intelmeinek visszhangjai. Akárhogyan is, a hónapok múltával e hangokat is elnyomta a kaszinó fáradhatatlan morajlása, és ahogyan átjárta valamiféle bontakozó szakmai büszkeség egy-egy sikeresen levezetett bakkarát követően, vagy mikor életében először ászpókert osztott, a morális kételyek végleg az ajtón kívül rekedtek. Ha tomboló veszteség látott, már a kaszinó alkalmazottjainak belső köréből szemlélte az esetet, megoldandó munkaköri feladatként, és nem egzisztenciáját veszített szerencsétlenként tekintve a gépeknek eső, majd az őt kivezető biztonságiakkal sírva ordító emberre. És hasonlóképpen, ha nagy nyereségyével kérkedő figura ült az asztalánál, többé nem arrogáns faszfejként tekintett a játékosra, mint annak előtte, hanem cinkostársként, kinek fékevesztett öröme mintha az ő munkájának helyénvalóságát is hitelesítené.

A tartós kialvatlanság azonban nem maradt nyom nélkül. Jakab szeme alatt egyre sötétebb árkok barázdálták a sápadt bőrt, reggelente úgy kelt ki az ágyból, mint az alkoholmérgezetek, hogy aztán zsibbadt tudattól szédelegve végigbotorkáljon

albérletének szűk terein, átgázoljon az utca folyamán, keresztülcsoszogjon az egyetem kongó csarnokán, és lezuhanjon az egyik kőkemény, lehajtható székre a teremben. Minden valószerűtlennek tűnt ilyenkor: a körülötte ülő többi hallgató, a vetítőnél magyarázó oktató, a padsorok merev rendje, a szünetekben lezajló beszélgetések, a büfé szegényes kínálata, a zárthelyi dolgozatok, a beadandók, de odakint a város ideges nyüzsgése, az autók suhogása, a közeli építkezés durva zajai is. Valahogy ez a világ fokról fokra elvesztette valóságosságát, és mint ilyen, szabályai is elvesztették jelentőségüket. Minél hétköznapibb, minél valószerűbb volt valami, Jakab ködös tudatállapotához annál kevésbé passzolt, így annál szürreálisabbnak is észlelte. És fordítva, a kaszinó álomszerű közege egyre realiztikusabbá vált, ráadásul az este leszálltával, amikor munkába állt, az egész napos ólmos fáradtság átadta a helyét annak a serkentő izgalomnak, amit gyönyörű munkatársnőinek látványa, a gépek éles hangja, a vendégek kedélyessége, a sorsok hirtelen változása táplált.

távoli zöreij

Késni kezdett az egyetemi órákról, a beadandókat sem küldte időben, jegyei szapora ütemben romlottak. Hiába hívta félre a gyakorlat után az egyik oktató, hogy kifejezze aggodalmát, hiába tette szóvá édesapja is, hogy így sosem lesz belőle rendes ember, pedig jóeszű, elhivatott fiú, Jakab ezeket is csak afféle távoli zörejként könyvelte el, túlságosan is halk kopogásként a tudat ajtaján. A kaszinóban elégedettek voltak vele. Szupervízora, Márk, aki rendszerint ellenőrizte a krupiéék munkáját, még becenevet is adott neki: Jackpotnak nevezte el, jót derülve saját leleményességén, ahogyan a fiú keresztnevét is kaszinósította. Márk egy este behívta Jakabot az egyik irodába, leültette, kávéval kínálta, hogyléte felől érdeklődött, nyájas mosollyal és totális érdektelenséggel hallgatta a fiú válaszát az otthoni feszültségekről, anyja betegségéről, az egyetemi kudarcokról, a pótvizsgák kilátástalanságáról, aztán leintette, és a lényegre tért.

Te, Jackpot, mondta, ne érts félre, mert nagyon meg vagyunk elégedve a munkáddal, rég láttam ilyen tehetséget, komolyan, szóval, nyugi, nem kell parázni, amit most mondani fogok, azt csakis azért mondom, hogy még tovább tudj fejlődni, elvégre nekem ez a dolgom, a benned rejlő lehetőség kibontása, és ez felelősség, érted, afféle mentorkodás, fogd fel így, oké? Jakab mocsanatlan ült a székben, ez a szék nem nyikorgott, ez puha volt, mint egy mindent elnyelő ingovány, talán túlságosan is kényelmes, mert érezte, hogy a játéktérben magába szippantott energia idebent, a sivár irodában, ebben a süppedő székben, mint a lufiból szökő levegő, úgy eresztett belőle, és kezdett minden valóságatlenné válni megint, és ezt utálta, ezt szívből gyűlölte, mert ettől valahogy saját létezése is megkérdőjeleződött. Jakab nehéz fejjel bólintott, Márk pedig folytatta. Na, szóval, Jackpot, jobban kell szeretni a vendéget, oké, még jobban kell szeretni, tudod, miről beszélek? Jakab megrázta fejét, és közben úgy érezte, nem is ő rázza a fejét, hanem a szoba forog jobbra és balra, mintha vurslis rodeógépként ki akarná lökni őt a semmibe. Márk bizalmasan közelebb hajolt, émelyítő parfümillata Jakab arcába tolult. Az van, Jackpot, hogy neked azokat a vendégeket kell igazán szeretned, akiket senki más nem szeret. A nyomorultakat, tudod, a szerencsétlen szarháziakat, akiknek már nincs vesztenivalója, akiket belülről emészt az üresség, na, őket, ezentúl rájuk koncentrálj igazán, a többiekre ne

vesztegess egy-két udvarias gesztusnál többet. A fiú biccentett, az iroda fel-le dobálta. A nyomorultakat szeresd igazán, ismételte meg Márk, és megpaskolta Jakab arcát, talán, hogy újra formába lendítse. Számukra kell azt az illúziót megteremtened, hogy ez az otthonuk, hogy ide hazajárnak! Jakab hallgatott. Jóeszű és elhivatott fiú volt, az apja is megmondta. Menni fog, sóhajtotta belül.

kellemetlen felelősségérzet

Jakab a félév végén passzíváltatta magát az egyetemen. A tanulás még ráér, most egy kis tőkét kell felhalmoznia, anyagi függetlenségre szert tenni, mielőtt érdemben rá tud feküdni az egyetemi dolgokra. Megfogadta Márk tanácsát, és stratégiát váltott. Remek érzékkel ismerte fel, kiket lehet némi kiemelt figyelemmel a kaszinóhoz láncolni, és minthogy ő semmi mást nem tett, mint bátorította, biztatta ezeket az elkeseredett lelkeket, a büntudattal továbbra sem kellett bajlódnia. Nem én vagyok nyomorúságuk okozója, mondogatta olykor magának, amikor mégis feltámadt volna benne valami kellemetlen felelősségérzet, nem én tehetek arról, hogy bántják őket otthon, nem én tehetek arról, hogy másokat bántanak. Jakab a Ház része volt már, és a Háznak nyernie kellett, a vendégnek csak játszani. Különben is, a nyomorultak többsége elsősorban veszteni járt ide. Persze, zokogtak, óbégattak, ocsmány módon káromkodtak, fenyegetőztek vagy könyörögtek ilyenkor, de a szemük azért nem hazudott, abban ott volt az a különös megkönnyebbülés, amikor saját elvetéltségük ismét, ki tudja hányadszorra, igazolásra került.

Aztán jött az a lány. Nem egyszerűen gyönyörű. Jakab nehezen tudta megfogalmazni, miért hatott rá ilyen erővel ez a lány, mert a szépsége bizonyosan szerepet játszott, de nem az volt a lényeg, hiszen Jakab kolléganői között is rengeteg vonzó nő volt, ők mégsem váltották ki belőle ezt az azonnali feltöltődést, ezt a hirtelen túlcsoordultságot az élettől, ami inkább volt fájdalmas és kijózanító, semmint pozitív állapot. Igen, ez lehetett a titok, a valóság újbóli megpillantása, és benne saját gyarlóságának felfedezése, amihez nem kellett egyéb, mint a lány arcán megbújó tisztaság. Hamar kiderítette, hogy a lányt Csengének hívják, hogy húszéves, hogy nemrég hagyta el a barátja, hogy felejteni és tombolni jött ide. Csenge mindig Jakab asztalához ült, és amikor a fiú szemébe nézett, Jakab egyszeriben lebénult, hang is alig jött ki a torkán,

komoly erőfeszítésébe került újra az osztásra és a többi beszélgetésre figyelni. Alig várta az estét, és amikor Csenge nem bukkant fel a kaszinóban, szíve szerint kirohant volna az utcára, az eső áztatta városba, hogy nyomára leljen. De Csenge rendre visszatért. Túlságosan is sokszor ahhoz, hogy Jakabban ne támadjon fel a kízó sejtés, hogy a lány bizony azok táborába tartozik, akiket megbízása szerint a kaszinóhoz kell láncolnia.

Egyik este döntést hozott. Ha Csenge is veszteni jár ide, hát biztosítani kell, hogy nyerjen. Nem itt kell kapcsolódnunk hozzá. Itt nem szabad. El kell érni, hogy távol maradjon ettől az egésztől. A gépek primitív, dallamnak csúfolt kakofóniájától, az öngyilkosságot tervező vesztesek lélekbemaró üvöltésétől, a krupiéék hazug nyájasságától, a világba vetett hit elvesztésétől. Most még közbe lehet avatkozni. Most még meg lehet menteni őt.

Jakab apróbb stiklikkel kezdte. A blackjackben úgy osztotta a lapot, hogy Csengének többször jöjjön ki húszhoz vagy huszonegyhez közeli összeg, mint a többi játékosnak. A rulettnél is volt már akkora rutinja, hogy dobásaival egy nagyjából hat számmezőnyi sávba érkeztesse a golyót, igazodva ahhoz, hogy Csenge épp milyen tétet játszott meg. Amikor a lány nyert, mindig ugyanaz a kacaj hagyta el ajkát, és mindig ugyanazzal az izgatott, kissé félszeg örömmel pillantott Jakabra, akit ilyenkor jóleső melegség öntött el. A játékok között egyre többször elegyedtek rövid beszélgetésekbe, amiben persze, benne volt a lebukás veszélye is, hisz Jakab Csenge

felé irányuló kitüntetett figyelme könnyen szemet szúrhatott a többi vendégnek vagy a szupervízoroknak. Ám a szerencse nem hagyta el őket, és Csenge pénztárcája látványos duzzadásnak indult. Kell még egy, minden eddiginél nagyobb nyereség, gondolta Jakab, egy akkora kaszálás, hogy azzal Csenge végre beteljen. Akkor aztán félrehívja, és megkéri, ne jöjjön ide többet, megkéri, hogy találkozzanak valahol odakint, elhívja randizni bárhová, csak messze innen.

a csalódottság árnya

Az egyik craps kör után Jakab Csenge mellé húzódott, és halkán a fülébe súgta, hogy a pókert még muszáj kipróbálnia, elvégre az az egyik legklasszikusabb játék itt, nem baj, ha nincs

rutinja, bízzon benne, menni fog, Jakab szívesen segít. Rákacsintott a lányra, ám Csenge, ahelyett, hogy kedves mosolyával viszonzta volna, most valamiért döbönt pillantást vetett a fiúra, és bizonytalanul követte őt a pókerasztalhoz. Az első néhány körben Jakab nem osztott olyan jó lapokat Csengének. Néhányszor hagyta veszíteni, de éppen csak annyira, hogy a lány harci kedve feltámadhasson, motivációját viszont ne veszítse el. Közben leste a többi játékos reakcióit, és ha valamelyik arcán a gyanú legapróbb jelét felfedezte, óvatosabbá vált, kezével ügyesebben takarta a paklit, észre ne vegyék, hogy a lapok sorrendjét variálja. Egyikőjük, negyvenes, magabiztos fickó, dörzsöltebbnek tűnt, vele vigyázni kell, gondolta Jakab, de akár még fel is használható a cél érdekében, ha kellőképpen feltüzeli Csengében a kockáztatás vágyát. Igen, úgy kell osztani a lapokat, hogy ez a fickó egy ideig nyeregben érezze magát, és egyre merészebbeket emeljen, mert akkor egy all-innel el lehet kapni a tőkét, hogy az összes zseton Csengéhez vándoroljon. Már vagy fél órája játékban voltak, Csenge zsinórban harmadszor vesztett, és arcán mintha az elszántság mellett már a csalódottság árnya is megjelent volna. Most jött el a pillanat, döntötte el Jakab. Ászpárt adott Csengének, a nagyhangú fickónak meg kapásból drillt, közben a szeme sarkából egy harmadik játékost figyelt, aki igencsak részeg volt már, mégis fokozódó gyanakvással szemlélte Jakab minden mozdulatát. A fiú odafordult a piáshoz, elsütött egy-két ócska poént, és miközben az ültében is dülöngélő férfi nehézkesen röhögött, átrendezte a paklit, hogy a flopnál úgy jöjjön ki minden, ahogy kellett. A játékosok megrakták tétjeiket, jött a turn. Újabb zsetonok hullottak az asztalra, a részeg kiszállt,

és úgy dőlt hátra székében, mint aki alvásra készül. Végül jött a river, Jakab az ötödik lapot is felfordította. A fickónak, ahogyan azt a fiú előre eltervezte, fullja lett, Csengének ászpókere. Mikor a lány szemében felragyogott volna a lapjait leleplező meglepett öröm, Jakab egy finom mozdulattal jelzett neki, hogy tartsa a pókerarcot. Csenge ezúttal is döbbsen, sőt, némi haraggal pillantott vissza. Jakab ettől feszengett, de most nem hagyhatta, hogy elsodorja a baljós érzet, még nem ért véget a parti. A magabiztos fickó lenézően járatta végig tekintetét az asztaltársaságon, majd kevélyen all-int mondott. Jakab Csengére nézett. A lány már nem kereste az ő figyelmét, csak a lapjaira meredt, majd az asztal közepén púposodó zsetonhalomra. Gyerünk, gondolta Jakab, gyerünk, menjél vele, Csenge! Hosszú másodpercek teltek el. Aztán, amikor az öntelt figura odavetette a lánynak, hogy nem szégyen kihátrálni, baba, Csenge elvörösödött, és ő is betolta középre az összes zsetonját. Ez az, könnyebbült meg Jakab, és felszólította a játékosokat, hogy terítsék ki lapjaikat. A férfi, veszteségével szembesülve óriásit csapott az asztalra, majd szentséggel felállt, és otthagya őket. Csenge most nem kacagott, lassú, fáradt mozdulattal ölelte át és vont magához a zsetontömeget. Aztán ő is feltápáskodott az asztaltól, hogy beváltsa nyereményét. Jakab utánasietett, pedig észlelte, hogy a sorok között járőröző Márk egyre többször néz feléje, mint aki megsejtett valamit a csalásokból. Jakab utolérte Csengét, megragadta a lány vállát. Csenge megtorpant, visszafordult. Gratulálok, suttogta Jakab mosolyogva. Köszönöm, felelte hűvösen a lány, és ment volna tovább. Ez óriási nyeremény, mondta a fiú, most érdemes kiszállni. Ühüm, dűnnyögött Csenge, miközben lesújtó pillantást vetett Jakabra. A fiú toroka összeszorult, de nem hagyta annyiban. Ez egy borzasztó hely, Csenge, szólt most, egészen közel hajolva a lányhoz, kérlek, ne játssz tovább! Csenge hátrébb lépett, és úgy tűnt, a valóságban még ennél is sokkalta messzebb sodródott a fiútól. Azt hiszed, nem tudom, hogy belenyúltál a játékba? Hogy itt atyáskodsz felettem, bazdmeg, mintha valami kisbaba lennék?! Semmivel sem vagy jobb, mint az a faszfej a pókerasztalnál, csak ő legalább nyíltan vállalja, hogy mennyire lenéz. Beváltom ezt a nyereményt, de ezt sosem fogom a sajátomnak érezni. Folytatom, ameddig csak akarom, semmi közöd hozzá! Csenge újra elindult, Jakab meg utána, de akkor valaki elkapta a karját, és visszarántotta. Márk volt az. Gyere csak velem, Jackpot, beszédünk van egymással...

A kaszinóvezető irodája jóval tágasabb volt Márkénál. A görnyedt hátú, kopaszodó férfi komoran terpeszkedett hatalmas asztala mögött. Jakab és Márk egymás mellett ültek, szemben a vezetővel. A sötét pillantású férfi alaposan szemügyre vette Jakabot. Szóval te vagy az a fiú, aki olyan jó érzéssel tartja itt a vendégeket. Jakab tiltakozott volna, de Márk bokán rúgta. Ő az, mondta Márk, és olyan alázatos mosollyal fordult a vezetőhöz, hogy Jakab egészen megundorodott tőle. Most mondja a szupervízorod, folytatta mély hangján a férfi, hogy ezúttal egészen rafinált módon sikerült befűznöd egy női vendéget. Nem, vágta rá Jakab kikelve magából, nem, semmi ilyesmi... Ám Márk ismét félbeszakította, behízselgő modorban sorolva azokat a lépéseket, amelyek hozzájárultak, hogy Csenge – akire csak kis picsaként hivatkozott –, a nagy, de nem saját jogán kiharcolt nyereség hatására várhatóan folytatja a játékot, és átlép a második fázisba, amikor a mérleg a nyereségek felől a veszteségek irányába billen át, és onnantól megy minden magától, mint a karikacsapás. Jakab felugrott és az ajtóhoz rohant. A kaszinóvezető erőteljes hangja azonban megálljt parancsolt. Ha most leszaladsz hozzá, és próbálsz a lelkére hatni, hidd el, csak még jobban felszítod benne az ellenállást. Jakab megtorpant, szemben a fekete műbőrborítású ajtóval, aztán lassan megfordult, és visszalépdelt a székhez. Ahogy letelepedett, arca, tekintete kifejezéstelenné vált, újra igazi krupié volt, érzelmeinek biztoskezü őre. Helyes, bólintott a kaszinóvezető, és szélesen elvigyorodott. Nagyon meg vagyunk elégedve a munkáddal. Kár lenne egy ilyen tehetséget veszni hagyni, nem igaz? Ha elfogadod az

ajánlatomat, holnaptól te is szupervízorrá lépsz elő. Jakab, még Márkot is meglepve, gondolkodás nélkül igent mondott. A kaszinóvezető szivarral kínálta, majd hozzátette, Jakab immár nem egyszerűen csak a Ház része, hanem a Ház egyik tartóoszlopa, ezért aztán reméli, a fiú nem fog csalódást okozni.

Jakab a rulettkerék mellett állt, lehegerlő stílusban csevegve a vendégekkel, de közben értő figyelemmel felügyelte az asztalhoz rendelt, még kissé tapasztalatlan krupié tevékenységét is. Csak néha-néha engedett meg magának egy gyors oldalpillantást, az egyik messzi asztal felé, ahol Csenge gyaníthatóan újabb veszteségre készült. Még mindig nem késő, tűnődött Jakab. Amíg itt vagyok, még segíthetek rajta. Azzal visszafordult a kerékhez, és csak hallgatta a vajatok között pattogó golyó fémes koccanásait. Egyszer talán megáll ez az egész.

kép | vecteezy.com

Győri Orsolya

KÖSZÖNYEG

FORDUL A KOCKA

2024-11-30 | FORDUL A KOCKA, VERS

Apró kőköcskák mintába rendezve.

Egykor tízezer mozdulat szolgálta a császárt,
tízezer szempár kereste a hibát. Nem volt.

(Majd lesz.) Így kezdődik mindig a mese,
hangyaszorgalommal, Bábel-toronnyal.

Aztán a természetes szétfutottak, rázkódott a föld, a színes minta tengelytörötten hasadt. Mikor a mozaikszőnyeg hullámot vetett, a padló minden darabja külön megremegett, mint a palló deszkái háborgó folyam felett. A mélység torka megnyílt. Utána csend és porrétegek. Pauza. Birodalmak bukása, ezerháromszáz év napsütés, eső, áradás, klímaváltozás. Anno Domini 2009, Antakya: s a hotel alapja helyén vakond kezek romnál maradandóbbat kaparnak felszínre. Az ezerötven négyzetméternyi mozaikról híven elmondható: a hiba által már tökéletes, mint a mintát – az Úr dicsőségére – szándékosan elvétő kelim szőnyegek.

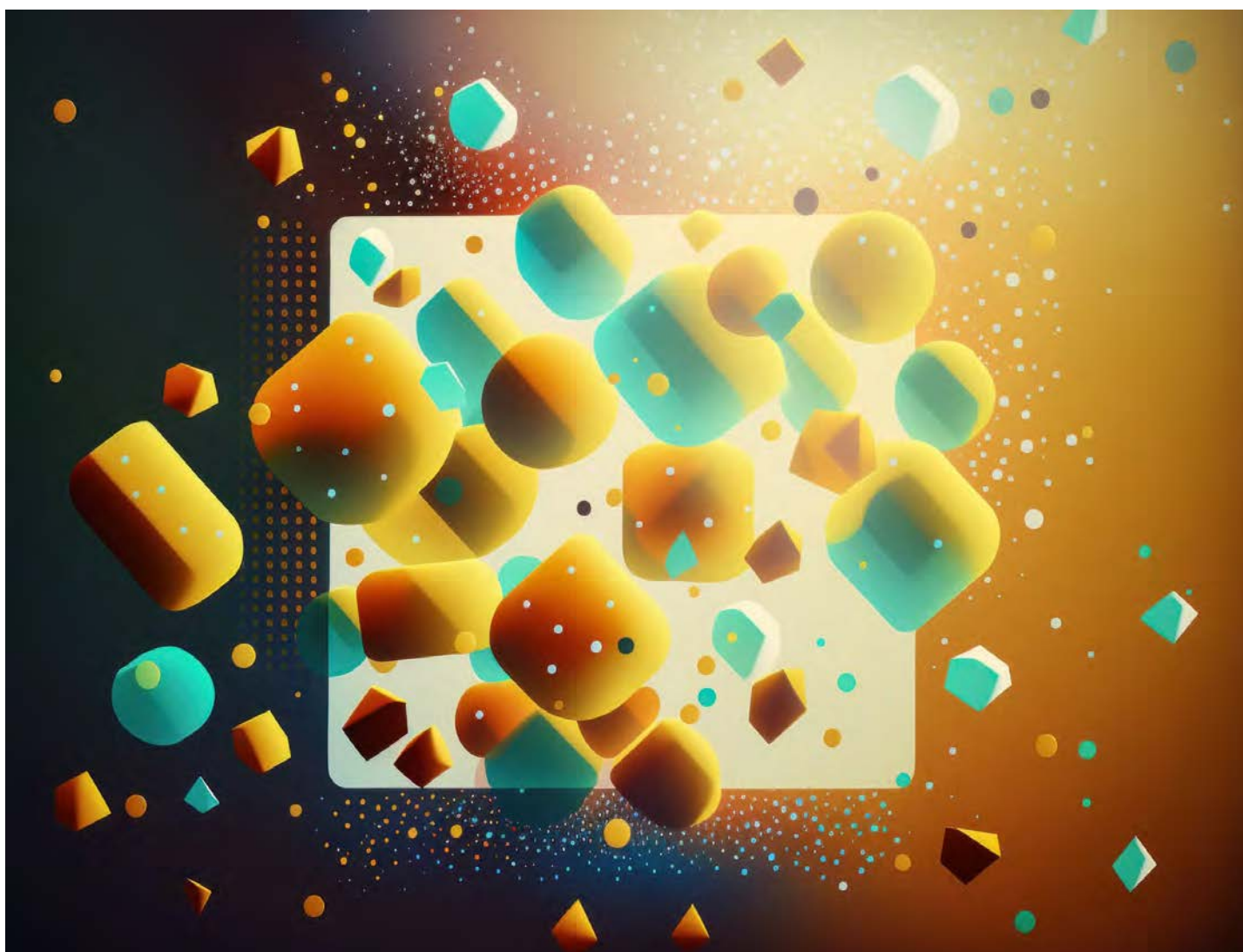
Mert csak ő van, volt, lesz szeplő nélküli, a földet mozgató, kőben nem ábrázolható, kinek kezében az ember kiegyengetésre szolgáló kőpor, potenciális cement a csempék mögött.

kép | thiscolossal.com

Tevesz László

MIÉRT ÉPPEN TRUMP?

2024-12-16 | **ESSZÉ**

Sokféle magyarázat született arra, hogy Trump miért nyerte meg a vártnál nagyobb fölénnyel a 2024-es amerikai elnökválasztást.

A fősodratú média legnépszerűbb elmélete szerint a dominanciájukat féltő fehér férfiak sorakoztak fel a republikánus jelölt mögé. „A nőgyűlölet és a rasszizmus legyőzte az örömet és a reményt” – állítja a *Guardian*. [1] Elizabeth Spiers a *New York Times* véleményrovatában ugyancsak a „hegemón maszkulinitást” okolja a történekekért. A státuszukkal elégedetlen férfiak körében jól rezonált Trump üzenete, hogy a „kemény fehér férfiak dominálnak a nők és az etnikai kisebbségek felett” – írja. [2]

sokévtizedes trend

Noha a nő- és idegenellenesség csakugyan létező, súlyos probléma, ezek az érvek „a legalapvetőbb empirikus teszteken is elbuknak” – ismerteti a baloldal álláspontját Scheiring Gábor. [3] A liberális centrumnak nem a *fehér* munkásosztállyal, hanem általában a munkásosztállyal vannak problémái. A sok évtizedes trend megfordult, ma már multietnikus választói népeség áll a republikánusok mögött: a spanyol ajkúak és a feketék ciklusról ciklusra egyre nagyobb arányban szavaznak Trumpra. A Demokrata Párt magára hagyta a munkásosztályt, nem csoda, ha a munkásosztály otthagya a Demokrata Pártot – így Bernie Sanders a demokrata balszárny ikonikus figurája. [4]

Van még egy fontos szempont, amire felhívják az elemzők a figyelmet: a női és a férfi választói preferenciák között egyre nagyobb a szakadék. A nők egyre liberálisabbak, a férfiak egyre konzervatívabbak. A szociológus Richard Reeves évek óta kutatja a fiatal és középkorú férfiak jobbratolódásának okait. [5] Noha maga is az akadémiai elit elismert alakja, szakít a „mérgező férfiasság” közkeletű, leegyszerűsítő sémáival. Szerinte a nemi szerepek kérdése nem zéró összegű játszma, a férfitörvényművek feszegetése nem áll ellentétben az emancipációval. Óriási hiba – mondja –, hogy a demokraták mögött álló szellemi holdudvar nem hallja meg a fiatal férfiak hangját, sőt, kifejezetten ellenséges azokkal szemben, akik a férfiasság válságáról beszélnek.

Már csak azért is érdemes Reeves megállapításait szem előtt tartanunk, mert értelmezésében az alsóközéposztály hanyatlása és a hagyományos férfiidentitás megrendülése szorosan összefügg.

A francia párhuzam: a Kommunista Párttól Le Penig

Mi köti össze Annie Ernaux, feminista írónt, Didier Eribon, baloldali filozófust és J. D. Vance-t, Trump alelnökét? Mindhárman „osztályváltók”. Szegény vidéki munkásközegből küzdötték fel magukat a nagyvárosi szellemi elitbe. Közel egyidőben jelent meg egy-egy nagyszerű könyvük, amely egyszerre önéletrajz, szociográfia és politikai esszé. Noha merőben különböző megoldásokat keresnek a posztmodern Nyugat problémáira, a neoliberális világrendről alkotott véleményük sok párhuzamot mutat – és logikus magyarázatot ad a radikális jobboldal térnyerésére.

céltáblává válik

Kezdjük Eribonnal, Michel Foucault életrajzírójával, Pierre Bordieu barátjával, aki apja halála alkalmából tért vissza szülővárosába, a franciaországi Reimsbe. [6]

Ekkor már egy emberöltő óta nem látta a családját.

Mélyen megrendítette a találkozás, felidézte benne viszontagságos gyerekkorát, amelyet fiatalon bőszen igyekezett mindörökre maga mögött hagyni. Nem volt boldog gyerekkora. Apja iszákos, erőszakos alak, egész életében gyári munkásként dolgozott. Anyja fiatalon megkeseredett; egykor továbbtanulásról és szerelemről álmódott, de kényszerből ment férjhez és takarítónőként állt munkába. A család mindennapjait állandó perpatvar, kemény verbális erőszak jellemezte. Ebben a légkörben az ifjú Didier pokolnak érezte az életét. Csak tetézte a bajt, amikor szembesült azzal, hogy saját neméhez vonzódik. A klasszikus munkásmozgalom a valóságtól messze elütő, ideális képet festett a munkásosztályról – írja a szerző. A maszkulin munkáskultúra nem mentes a rasszista, szexista és homofób előítéletektől. Akiről itt kiderül, hogy meleg, céltáblává válik. Sértések, megaláztatások érik, sokszor a fizikai bántalmazást sem kerülheti el.

Eribon a továbbtanulással igyekezett ebből a lehúzó közegből kitörni – rendkívül sikeresen. Bekerült a francia intellektuális elitbe, ahol művelt, kozmopolita barátai előtt felszabadultan beszélhetett szexuális orientációjáról; együttérzésben, elismerésben, szolidaritásban részesült. Csakhogy új előítéletekkel kellett szembenéznie. Munkásosztályi származása szégyen forrásává vált. Nehezen sajátította el a polgári körökben dívó kulturális kódokat, kifinomult nyelvezetet és jómodort. Gyakran tapasztalta, hogy felsőosztályi körökben lenéző, gúnyos hangon beszélnek a bárdolatlan munkásosztályról. A '70-es évektől a francia értelmiség szemében a „nép” az „ostobaság és a démoni erőszak” szimbólumává vált – írja erről a közegről Kis Lajos András. [7] Eribon éppen ebben az időszakban érkezett Párizsba, és hamar igazodott az új miliőhöz, „belsővé tette” a „társadalmi világ hierarchiáját”. Maró szégyent érzett a családja miatt, másfelől elviselhetetlen lelkiismeret-furdalást, amiért megtagadta őket. „Kettészakadtam. Rosszul éreztem magam a bőrömben. [...] Politikailag a munkások oldalán álltam, de gyűlöltem, hogy ehhez a közeghez kötődöm.”

Itt rejlik az „elit” és a „tömeg” közötti konfliktus csírája. Eribon szerint Mitterand regnálása idején, a '80-as években kezdett a munkásosztály jobbra tolni. Hogy az éleslátású filozófus megállapításait jobban megértsük, érdemes barátja és példaképe, Annie Ernaux „68-as” világszemléletével is megismerkednünk.

Az *Évek* lapjain felvillanó életképek személyes látószögből mutatják be a háború utáni Franciaország történetét, benne a szerző rögzös életútját a normandiai munkásvilág falusias egyszerűségétől az ezredfordulós Párizs fogyasztói csillogásáig. ^[8] A modernizáció első vívmányai már az 50-es évek végén kényelmesebbé tették az életet – számol be róla Ernaux –, de a valláserkölc által kijelölt életkeretek megmaradtak. A „rendes lányok” elé szabott elvárások és az elfojtott buja vágyak között áthidalhatatlan szakadék feszült. Szemérmesnek lenni, a házasságig megőrizni a szüzességet, mielőbb munkába állni, családot alapítani, beilleszkedni a szürke hétköznapiakba – ez volt a norma.

„1968 a világtörténelem első éve volt” – fogalmazza meg hitvallását. A májusi diáklázadás ledöntötte a tabukat, megkérdőjelezte a hagyományos tekintélyeket és a merev intézményi hierarchiát. Újra lehetett gondolni az alapvetőnek vélt igazságokat – a családról, a nevelésről, az oktatásról, a munkáról, a nemi szerepekről, a szexualitásról, a politikáról. Alternatív életmódminták, új mozgalmak, eszmék, tudományágak, gondolkodók, könyvek, folyóiratok, filmek bukkantak fel. Minden az önkifejezésről, a szabadságról, az élvezetről és a gyönyörről szólt. „Mindenki magára szabta a forradalmat”. A nők a férfiakéhoz hasonló szabadságra törekedtek a nemi életben és az alkotómunkában. „Nem tartottuk többé magától értetődőnek, hogy alacsonyabb rendűek vagyunk” – mondja a nők nevében Ernaux. A világmegváltó forradalmat hiába várták újra és újra minden év májusában, nem jött el. De lazábbá, szabadabbá váltak a viselkedési normák, és a nők elnyerték a testük feletti szabadságot. Legálissá vált a fogamzásgátlás és az abortusz, elfogadottá a válás, és megnyíltak a karrierlehetőségek. Egy nő már nemcsak családanyaként, hanem alkotóként is megtalálhatta az önazonosságát.

nem elég a boldogsághoz

A gyorsan változó világban hamar elillant a felszabadultság öröme. A fogyasztói kultúra behálózta a mindennapi életet, és az anyagi javak élvezete köré szervezte a

kivívott autonómiát. „A ’68-as májusi eszmények tárgyakban és szórakozásban öltöttek testet”. „A reklám megmutatta hogyan kell élni, viselkedni és berendezni a lakást, a társadalom nevelőjének a szerepét töltötte be”. Az emancipált középkorú nők az Elle és a Marie Claire magazin közvetítette képpel igyekeztek azonosulni; a fiatalabbak testük fizikai karbantartásában, merész öltözködési stílusokban és/vagy szabados nemi életükben keresték egyenjogúságuk bizonyítékát. Magazinműsorok, rajzfilmek, sorozatok varázsolták kiszámíthatóvá és biztonságossá az otthont. Mozifilmek, popzenék, új és új technikai eszközök adták a családi összejövetelek témáit. „A fiatalok azt gondolták, hogy a divatmárkák szabják meg az ember értékét. *L’Oréal, mert megérdemlem.* És mi, akik oly dölyfösen bíráltuk a fogyasztói társadalmat, nem tudtunk ellenállni egy pár csizmának (...), amely az újjászületés tünékeny illúziójával kecsegtetett. Bekövetkezett a spektákulum társadalmáról

értekező Guy Debord rémálma. Ám az élet mégiscsak kényelmesebb, gondtalanabb lett; az emberek szebbek és egészségesebbek, mint egykor; és a gyerekek az egyenlőség légkörében nevelkedhetnek” – vonja meg a mérleget Ernaux. „Most már tudtuk, hogy mindaz, amink van, nem elég a boldogsághoz. De ettől még nem akartunk lemondani a dolgokról. És tudomásul vettük, hogy egyesek, a 'kirekesztettek', nem részesülhetnek belőlük...”.

'68 májusi eufóriája soha nem ismétlődött meg. Előbb a szocialista Mitterand '81-es győzelme, majd a berlini fal '89-es leomlása csillantotta fel az igazságosabb világ reményét, aztán mindkét esetben hamar jött a csalódás – állapítja meg a reményvesztett író. Mitterand két év kormányzás után neoliberais fordulatot vett. Elhalványult a kontraszt a politikai oldalak között. A kormányzás technokrata bűvészműtávként silányult. A média által uralt politikai nyilvánosságban minden a gazdasági teljesítményről, a szükséges modernizációról, a tőzsdéről, a vállalatokról, a részvényekről, a nyugdíjalapokról, az olajárakról és a devizaárfolyamokról szólt. És miközben „jelentős személyiségek” nagy magabiztosággal mondták el „szakértői véleményüket”, kinyílt a társadalmi olló, egyre több lett a munkanélküli, a hajléktalan; a külvárosokban tanyát vert a nyomor; elharapódzott a rasszizmus. A közös értékek és normák meggyöngültek, a szolidaritás felbomlott. A fiatalok ironikus távolságtartással figyelték a közéletet, az idősebbeken úrrá lett a kiábrándulás. A szavazás közügyből magánügy lett, tét nélküli esemény, „senki nem képviselt minket” – írja.

Beköszöntött a korszak, amit Chantal Mouffe „posztdemokráciának” nevez. A kiüresedő politikai közéletet a nacionalizmus töltötte meg új tartalommal. Érezni lehetett a levegőben, hogy az emberek „vezért” akarnak – aki meg is érkezett a bevándorlásellenes hangulatot felkorbácsoló Le Pen képében. Ernaux világossá teszi álláspontját: félelmetesnek és rendkívül kártékónak tartja a populista, szélsőséges nacionalista politikusokat, főként Zimmourt. ^[9] Kitarva baloldali elvei mellett, élesen bírálja Macron piacpárti technokrata politikáját, de számára a szélsőjobboldal elleni harc mindent felülír. „A történelem nagyon keményen ítéli majd meg Macront, de minket is, ha egy rasszista pártra bízuk Franciaországot” – nyilatkozta a Liberationnak. ^[10]

Eribon jobban elmélyül a politikában és igen sarkos véleménye van: a '68-as eszmékből kibontakozó újbaloldalt súlyos felelősség terheli, amiért a Kommunista Párt egykori szavazói az ezredforduló után felsorakoztak a szélsőjobb mögé. ^[11]

Amikor a '60-as évek lázadó fiataljai „fontos emberekké váltak” – írja némi iróniával –, „megállapodtak a társadalmi rend kényelmében és a fennálló rendszer védelmében”. Ma ugyanolyan vehemenciával ítélik el az alsóbb osztályok tiltakozását, mint amilyennel egykor felkarolták a proletárfelkelés ügyét. Amíg a '60-as évek szakszervezeti vezetői a korabeli viselkedési normákat felrúgva, keresetlen, nyers stílusban képviselték a munkásság érdekeit, a '80-as évek szocialista politikusai behódoltak a neoliberais gazdasági rendszernek – magyarázza a filozófus. A média, a politika és az értelmiség kiszorítja az osztályalapú baloldali véleményeket a nyilvánosságból. A jobb és balközép pártok között elhalványultak a különbségek, az egész elit ugyanazt a nyelvet beszéli. Társadalmi szolidaritás helyett egyéni érvényesülés; érdekegyeztetés helyett „szükségyszerű” dereguláció; közjó helyett a szociális állam „elkerülhetetlen” leépítése. A szocialista Mitterand emblemikus alakja ennek a fordulatnak – bosszankodik Eribon –, a centrista Macron pedig „civilizációpusztító neoliberais örület élő megtestesülése”.

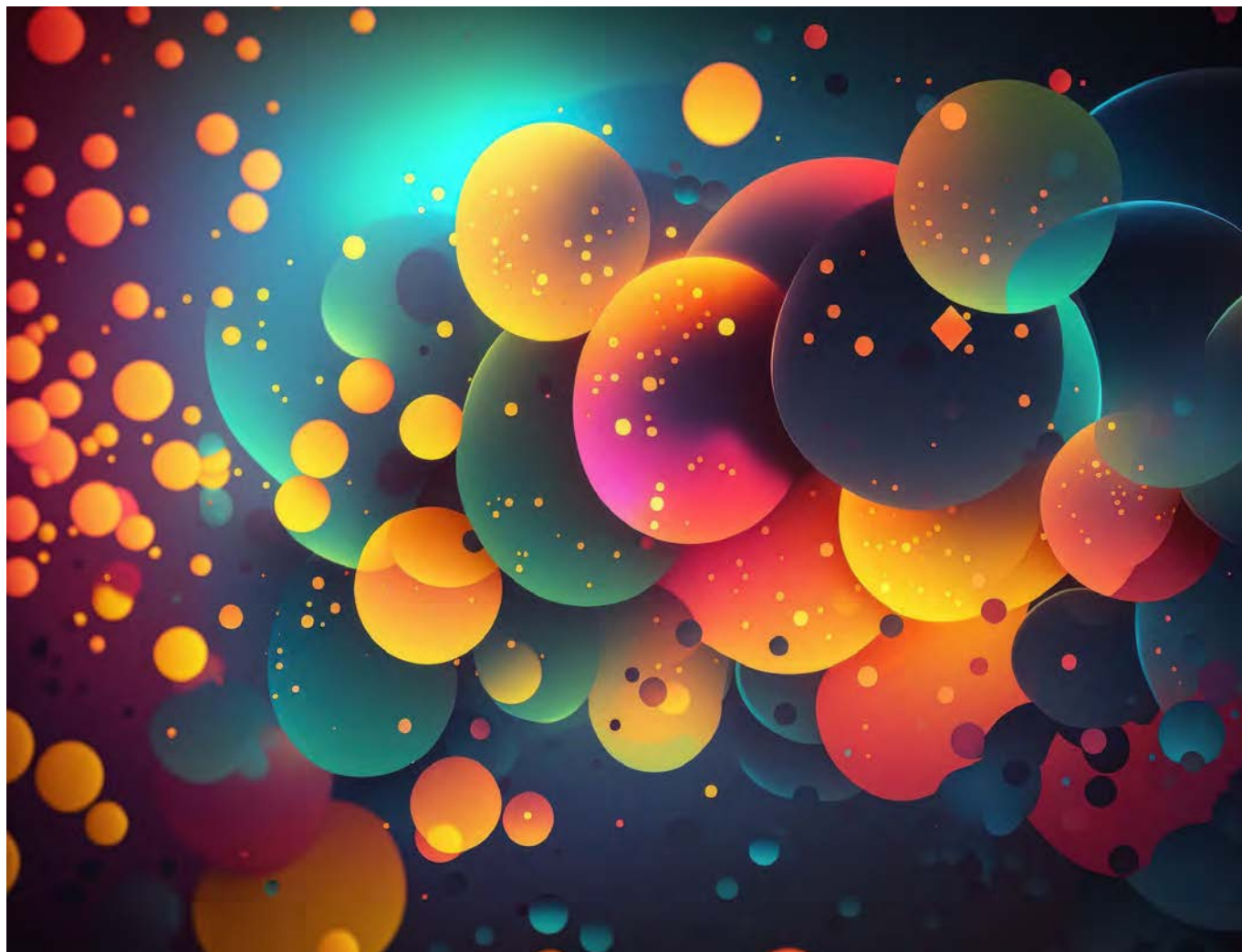
hétköznapi rasszizmus

Eddig a pontig Eribon látletele egybevág Ernaux-ével, csak amíg az író végig „felülnézetből” szemléli az eseményeket, a filozófus „alulnézetből” is megmutatja a képet,

anélkül, hogy engedne a Chantal Mouffe által képviselt elitellenes baloldali populizmus csábításának. A gyáripár leépülése, a szakszervezetek hanyatlása, a biztos állások megszűnése és az egyéni érvényesülést hangsúlyozó diskurzus aláásta a munkásság kultúráját és közösségi identitását – írja. A „talajvesztettség” dühöt váltott ki. A munkásosztály „új szerveződési és kifejeződési formát talált magának”. Létrejött egy új „történelmi blokk”. A „bizonytalan helyzetű és prekarizálódott alsóbb rétegek tömegei egymásra találtak a kiskereskedőkkel, a jómódú dél-franciaországi nyugdíjasokkal, a fasiszta katonákkal és a régi tradicionalista katolikus családokkal”. A Nemzeti Tömörülésre leadott munkásszavazat nem kollektív vélemény, hanem protestálás – magyarázza a filozófus. Másfelől azt is be kell látni – teszi hozzá –, hogy Le Pen sikerét „a mélyen gyökeredző hétköznapi rasszizmus” könnyítette meg. A munkásosztály hagyományos identitása két formában öltött alakot. Osztályalapon, „gazdagok és szegények” ellentétében, és etnikai alapon,

„franciák és idegenek” szembenállásában. Ha a baloldal nem hagy fel a technokrata politikával, illetve csak a kisebbségek ügyét karolja fel, akkor a szélsőjobboldal fogja becsatornázni a társadalmi vágyakat és negatív indulatokat.

Az osztályidentitás felbomlása nem jelenti az osztályok eltűnését – állapítja meg. Eribon ugyanazt képviseli ebben a kérdésben, mint Bourdieu: az oktatási rendszer termeli újra a társadalmi különbségeket. Az alacsony sorból származó fiataloknak csaknem reménytelen eljutnia a jobb iskolákba. Egy-egy ember sikeresen kitörhet a saját kasztjából, lehet művész, mérnök, orvos, de ez a kivétel, nem a szabály. Az osztályok közötti átjárást nagyban nehezítik a csaknem áthidalhatatlan kulturális különbségek – emlékszik iskolás éveire az író. Az intézmények eleve előítéletekkel kezelik a munkásszármazású fiúkat, önbeteljesítő jóslatként készítetve őket az oktatási rendszer mielőbbi elhagyására. Másfelől a maszkulin értékek, amelyek a fizikai munka világában az érvényesüléshez szükségesek, az iskolai közegben nem segítik a beilleszkedést. A melóskölykök megvetik az intézményi kultúrát, lázadnak a tekintélyek ellen, kigúnyolják a jó tanulókat, gyakran keverednek verekezésbe, könnyen hajlanak a kicsapongásra, nyersen beszélnek a szexről, a kétkezi munkát magasabbra értékelik, mint a szellemit. A polgári családból származó fiúk konformistábbak, általában jobb a magaviseletük, szorgalmasabbak. Amíg a melósok az „atletizmust”, a burzsoák az „esztétizmus” képviselik; az előbbiek a sportban, az utóbbiak a tanulásban igyekeznek kitűnni.

A francia filozófus itt olyan kulturális törésvonalra mutat rá a fizikai és a szellemi foglalkozások között, amely a globalizáció hatására szakadékká mélyült – nemcsak Franciaországban, hanem a nyugati világban mindenütt, különösen az angolszász társadalmakban.

Az alapító atyáktól Woodstockig – és tovább

Mielőtt rátérnénk a francia és az amerikai munkásosztály közös problémáira, érdemes árnyalnunk az Eribon által kissé talán sematikusra festett képet: Nagy-Britanniában és Amerikában a sport hagyományosan inkább összekötötte, semmint elválasztotta a társadalmi osztályokat. A 19. századi brit magániskolákban kibontakozó sportmozgalom „férfias” eszménye meghódította az egész kelta-

angolszász világot. Az alacsony sorból felkapaszkodó Jack London éppúgy rajongott a kemény, fair versengésért, mint a gazdag kereskedő famíliából származó, Borostyán Ligás Theodore Rooseveltt vagy a jómódú polgári sarj, Ernest Hemingway.

London, Roosevelt és Hemingway különböző világszemléletet képviselt – de a nyugati világ modern átalakulását, az iparosodást, az urbanizációt és a monopolkapitalizmust mindhárman az „amerikai férfiasság” válságaként élték meg. A határvidék meghódítása a századfordulón lezárult. A „vad és ködös Nyugat” szabad világát maga alá gyűrte a „puha” keleti parti civilizáció – mondták. A korai köztársaság gerincét adó farmergazdaságok és a kisvállalkozások válságba kerültek: amíg a 19. század derekán a társadalom 80%-a volt önfoglalkoztató, független egzisztencia, a 20. század első felében ez az arány 20%-ra csökkent, s az amerikaiak többsége irodai vagy gyári alkalmazottként dolgozott. A községek önkormányzata feloldódott a nagyvárosi körzetekben és a gazdasági agglomerációkban; magabíró kisközösségek sokaságát nyelte el az amerikai „olvasztótégely”. Mire a saját erejéből felemelkedő öntörvényű férfi a tömegkultúrában az amerikaiság szimbóluma lett, az egyéni függetlenségen és a helyi demokrácián alapuló életforma lehetőségei jócskán beszűkültek.

Az amerikai nemzeti identitás eredendően férfiközpontú. Bár az alapító atyák az egyetemes emberi jogok szellemében rakták le az alkotmány alapkövét, a korai köztársaság a tulajdonnal rendelkező fehér férfiak szabadságára épült. 1968 itt is megváltoztatta a dolgokat. A technokrata berendezkedés, a puritán erkölcsök és a fogyasztói kapitalizmus elleni lázadás – az „életmód forradalma” – a különféle ellenkulturális irányzatoknak mást és mást jelentett. A fiatal nők a szexuális felszabadulást, a testük feletti rendelkezést, az oktatási és munkaerőpiaci érvényesülés útjait keresték. A feketék az őket sújtó diszkrimináció felszámolásáért, a teljes jogegyenlőség kivívásáért küzdöttek. A balos nézeteket hirdető egyetemi szerveződések a politikai felfordulás gondolatával kacérkodtak. A kommunákba vonuló hippik a béke és szeretet jelszava köré szerveződő alternatív közösségi léttel kísérleteztek. A homoszexuálisok ébredése is erre az időre tehető; ahogy a természettel harmóniára törekvő zöld mozgalmak is ekkor bontakoztak ki.

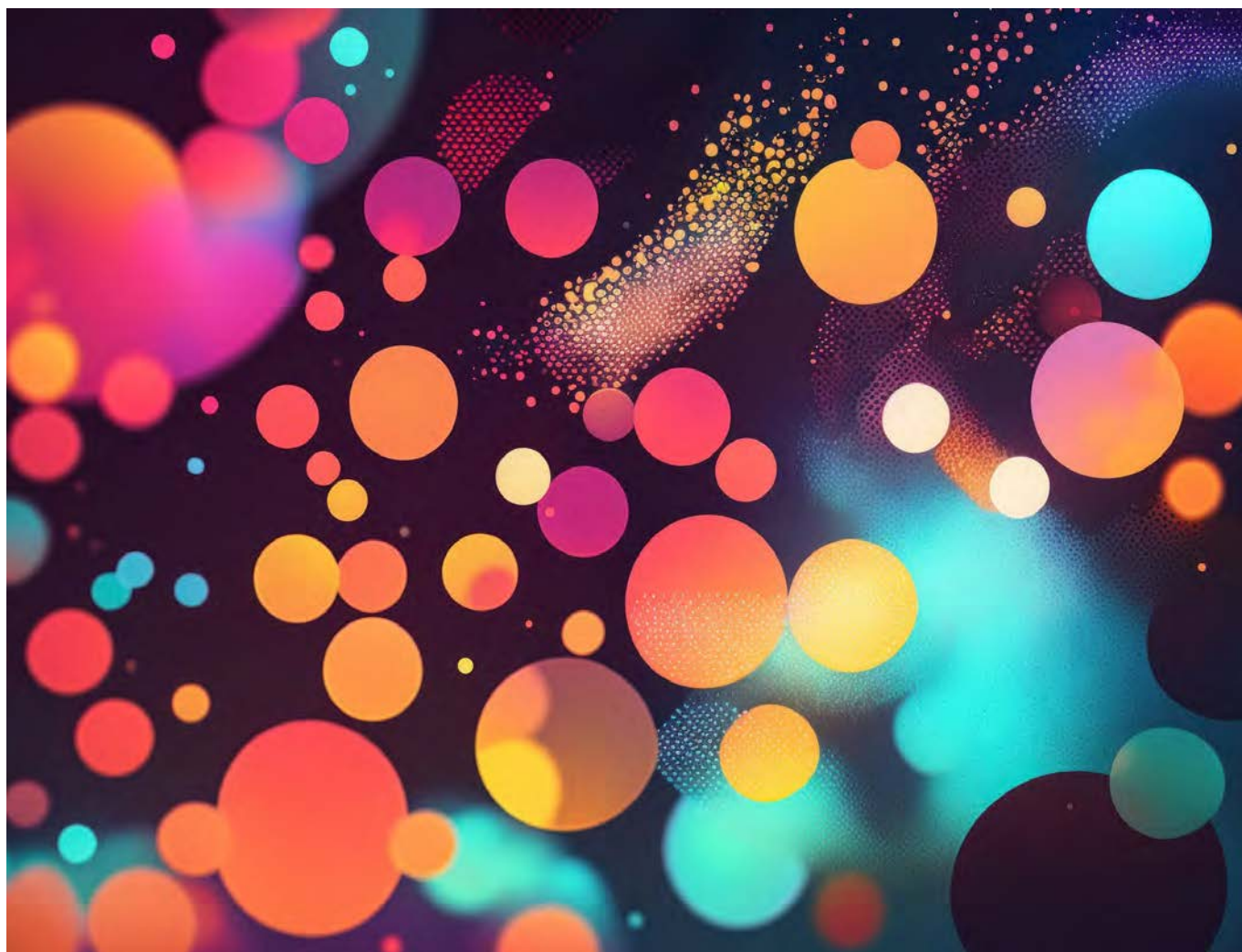
jó fogyasztó

A fiatal férfiak nem akartak „fogaskerekek lenni a gépezetben”, s romantikus nosztalgiával elevenítették fel a határvidék nemzeti mítoszát. Amerika már nem tudja megadni a fiataloknak az egykori felfedezők, pionírok és cowboyok vonzó életét – fogalmazta meg a lázadás egyik fő motívumát Jerry Rubin, radikális hippie diákvezér. „Lehetnek jó osztályzataid, kapsz diplomát, aztán egy állást egy vállalatnál, veszel egy vidéki házat és jó fogyasztó leszel. De a kölykök ezzel nem elégednek meg. Hősök akarnak lenni”. Jack Kerouack regénye, az *Úton*, John Osborne drámája, a *Dühöngő ifjúság*, Norman Mailer esszéje, *A fehér néger*, James Dean vagy Marlon Brando mozija, az *Ok nélkül lázadó* és *A vad* – azért emelkedett kultikus státuszba, mert a fiatal fiúk szerepválságáról szólt.

Az ellenkultúra legfontosabb közös nevezőjét a rockzene adta. „Legyünk együtt”, „szex, drogok és rock 'n' roll”. A „Woodstock Nation” kulturális kötelékei nagyon különböző családi háttérű, nagyon eltérő élethelyzetben lévő fiatalokat fűztek össze szellemi közösséggé – középosztálybeli egyetemistákat és munkásosztálybeli csavargókat, Vietnamban harcoló katonákat és San Francisco-i hippiket, avantgárd művészeket és vad motorosokat. A koncertek és zenei fesztiválok önfeledt hangulatában osztoztak feketék és fehérek, nők és férfiak. A „rockköztársaság” örömmünnepei megidéztek a régi „Víg Angliát”, a középkori „karnevált”, amikor a puritanizmus még nem üldözte a népi kultúra pogány eredetű szokásait, rítusait, mulatságait, az elitkultúrával kölcsönhatásban formálódó szabad költészetét és színházát. Az ellenkultúrával lazább-szorosabb szálakon összefonódó filmek, könyvek, musicalek, magazinok, szellemi műhelyek és közösségi terek a habermas-i értelemben vett közszférát töltötték meg élettel, azaz a technokrata-bürokratikus rendszerben meggyöngyülő önszerveződésnek adtak néhány évig tartó új lendületet.

Amíg a '60-as évek a „mi”, a '70-es évek az „én” évtizede volt. Robert D. Putnam innen számítja az amerikai civil autonómia drasztikus hanyatlását, a társadalom végletes atomizálódását. A gyülekezetek, sportegyesületek, klubok, lakószövetkezetek, szomszédságok, baráti és családi kötelékek bomlása felgyorsult. A szakszervezetek

meggyöngültek. A jóléti intézmények leépültek. Egyre inkább kinyílt a társadalmi olló. A „rockköztársaság” kulturális kötőanyagát maga alá gyűrte a zeneipar. A „Woodstock Nation” rövid idő alatt összeomlott.

A feminista és a polgárjogi mozgalom komoly sikereket könyvelhetett el; a nők és a feketék jogi társadalmi helyzete jelentősen javult a posztmodern korban. A melegek küzdelmeit és a környezetvédelem ügyét „poszthatvannyolcas” mozgalmak karolták fel. A „béke és szerelem” jelszavát zászlóra tűző hippik és balos nézetekkel rokonszenvező egykori aktivisták a '70-es években jórészt gond nélkül tagozódtak be a fogyasztói kapitalizmusba: ki a szórakoztatóiparban, ki a Szilícium-völgyben, ki a Wall Streeten, ki hivatásos menedzserként érvényesült. A '80-as évek Amerikájának új hőse a nagyvárosi, fehérgalléros karrierista, a *yuppie* lett. Jerry Rubin végül az üzleti életben találta meg a számításait – a „dühöngő ifjúság” problémái azonban nem voltak mindenki számára ilyen könnyen felszámolhatók.

Az élesedő munkaerőpiaci verseny vesztesei, a szociális-közösségi védőháló nélkül maradó alsóközéposztályi és munkásfiatalok az underground szféra sáncai mögött kerestek menedéket. A nagy iparvárosokban és külvárosokban, a kocsmabandák és garázsegyüttesek lepusztult közegében a '70-es évek végére, a '80-as évek elejére terebélyes, sokszínű szubkultúra bontakozott ki – jórészt egyszerű családból származó, fehér fiatal férfiak részvételével. Bandába verődő kölykök, elkeseredett punkok, dühös rockerek, tomboló szkinhedek. A gazdasági-politikai elitet gyűlölő, a nyárspolgári életformát megvető világ volt ez, a vadság kultuszával, törzsi rítusokkal, a bajtársiasság romantikus eszményével és a rendszeren kívüli önszerveződés, a „csináld magad” ethoszával. Végül ezt a közeget is a piac domesztikálta és tette a spektákulum részévé: a Music Television, a YouTube, a Spotify. Hogy ki milyen zenét hallgat, milyen stílust követ, teljesen elvált a lokális kötődésektől és a közösségi rituáléktól, egyéni ízlés kérdése lett, miközben a különféle divattrendek, sztárkultuszok és internetes algoritmusok erősen befolyásolják a személyes választást.

elkúrt nemzedék

A törzsi jellegű közösség-szerveződések fájó hiányát és az apa nélkül felnövő X férfigeneráció identitásválságát a *Harcosok klubja* című ezredfordulós kultuszfilm mutatja be brutális őszinteséggel. „Az egész elkúrt nemzedék benzint csapol, kaját tálal vagy nyakkendős rabszolgának állt. Reklámok parancsára kocsikra gyűjtünk, melózunk, hogy legyen pénzünk a sok felesleges cuccra. A történelem zabigyerekei vagyunk. Nincs se célunk, se helyünk” – ragadja meg a probléma lényegét a film főhőse. „A TV elhitette velünk, hogy egy szép napon milliomosok, filmcsillagok és rocksztárok leszünk. Pedig nem leszünk. Erre lassan rádöbbenünk. És nagyon, nagyon berágunk”.

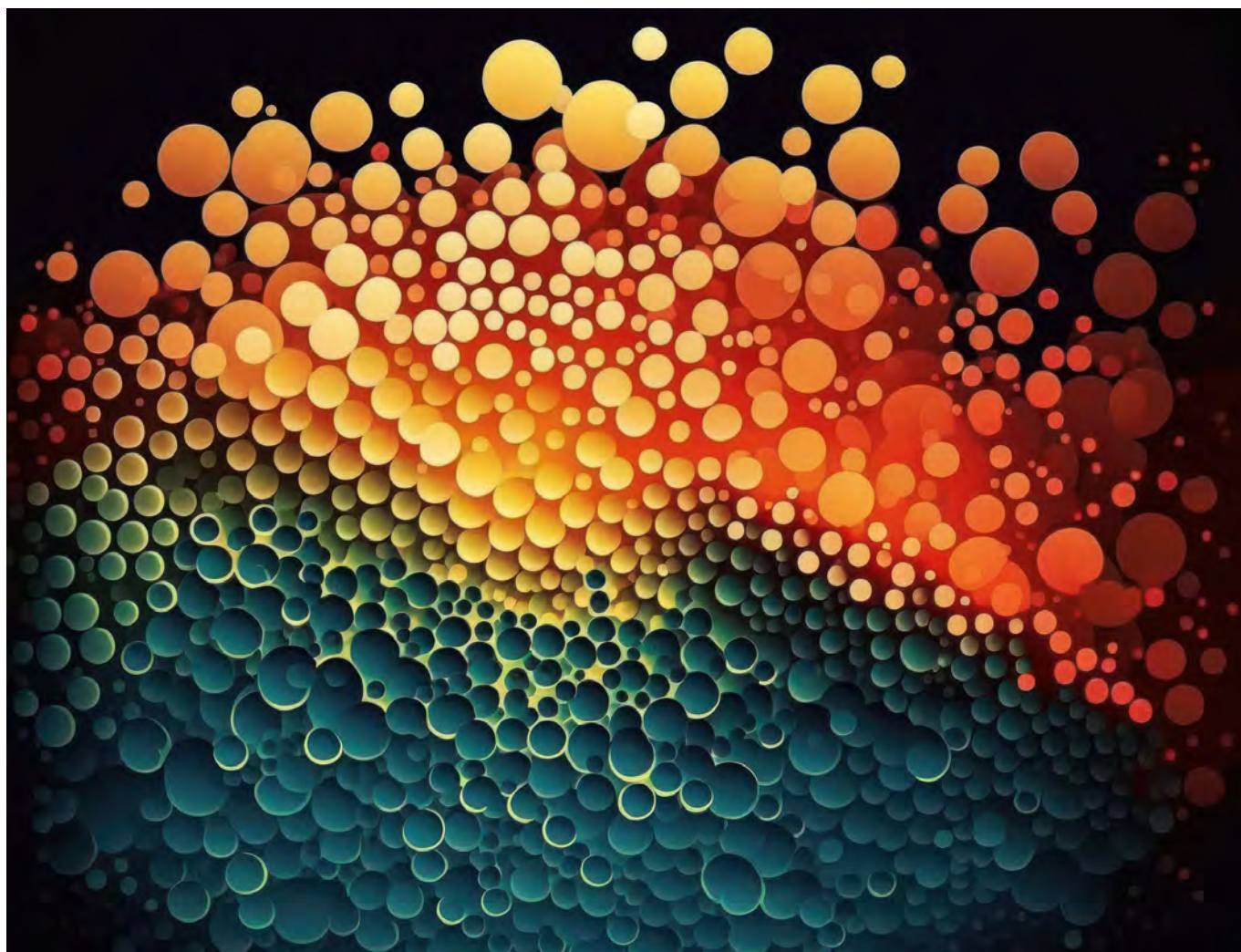
Íme, a szerepválságban vergődő férfiak problémája ugyanaz, mint amiről Annie Ernaux beszél: a fogyasztói kultúra.

A 21. század feladata volna úgy megragadni a nyugati szabadság lényegét, hogy abba egyszerre beleférjen a férfiak régivágású értékrendje és az emancipált nők autonómiája. Egyelőre nem ez a helyzet. Az amerikai politikai kultúra a nemek

harcától hangos.

A liberális hegemonia

A gazdaság posztindusztriális szerkezetváltása, a világot behálózó szabadkereskedelem, a fizikai és szellemi foglalkozások között mélyülő szakadék, az élesedő munkaerőpiaci verseny – vesztesekre és győztesekre osztja a társadalmat. A vesztes oldalon az alsóközéposztály áll: a vidéki „halott zónában” ragadó alacsonyán iskolázottak, a csőd szélére jutó kisvállalkozások, eladósodó háztartások, a biztos munkahelyét elvesztő hanyatló munkásság, a szolgáltatói szektorban hónapról hónapra élő prekariátus. A nyertes oldalon a globalizáció folyamatába sikeresen bekapcsolódó nagyvárosi, magasan kvalifikált menedzserosztály, a sajátos kultúrát kialakító *bohém burzsoázia*.

A „lezserül öltöző cool kapitalisták” – ahogy Slavoy Žižek nevezi őket – a hatvanas évek ellentmondásos örökösei. '68 szellemi hagyatékából eldobták, amit kényelmetlennek éreztek: az establishment megkérdőjelezését, a szociális igazságtalanságok feszegetését és a fogyasztói kapitalizmus kritikáját; és felerősítették, ami érdekeikkel összefért: az etnikai, szexuális és nemi sokszínűség gondolatát, a konvenciók megvetését és a spiritualizmust. Az amerikai társadalom mintegy felső harmadát kitevő új „kreatív osztály” sok mindent átvesz az egykori bohémek és hippik lezserségéből, pazarló életformáját környezettudatos divatokkal keveri, vonzódik az egzotikus kultúrákhoz és a keleti vallásokhoz. Munkájában ambiciózus, kiválóan él az információs forradalom előnyeivel. Nagy érdeklődéssel fordul a világ dolgai felé, a társadalmi valóság megismerésében azonban „osztályvak”, és lekezelő azokkal szemben, akik nem értik az akadémiai szakzsargonban megfogalmazott erkölcsi elveit.

A közéleti nyilvánosságban a bohém burzsoázia értékrendje vált uralkodóvá: a meritokrácia és az önmegvalósítás mítosza. Amit a neokonzervatív politika két ikonja, Thatcher és Reagan a '80-as években nyers szociáldarwinizmussal fogalmazott meg, a neoliberális centrupártokat támogató médiamunkások, hírkozmetikusok és politikai szakértők a '90-es évektől szépen hangzó szólamokba csomagoltak, akárcsak a balközép erők ikonikus vezetői. Piacképes tudás, élethosszig tartó tanulás, rugalmas alkalmazkodás a globalizáció gyorsan változó viszonyaihoz – ezek voltak Bill Clinton, Tony Blair és Gerhard Schröder fő szólamai. „Ha keményen dolgozol és felelősséget vállalsz, akkor sikeres leszel!” – adta ki a jelszót Barack Obama és Hillary Clinton.

A vasfüggöny leomlásával beálló „történelem vége” állapot egyértelműen a demokratáknak kedvezett. Ha nincs 2001. szeptember 11-e, aligha emlékeznénk a szürke ifjabb Bush regnálására, és már Dick Cheney nevét is rég elfelejtettük volna. Noha az ikertornyok lerombolása után a külpolitikában a republikánus újkonzervatív „héják” imperialista iránya érvényesült, társadalmi-kulturális kérdésekben a liberálisok kerültek hegemón helyzetbe.

Új idők új férfiidojja

A férfidivat marketingjét felpörgető

„metroszexuális” férfiideál kérészetű tündöklését

az ezredfordulótól az urbánus menedzserosztály életformáját jobban tükröző „überszexuális” trend követte. Marian Salzman, Ann O’Reiley és Ira Matathia *A férfiak jövője* című könyve az ambiciózus, sikeres, iskolázott, nagyvárosi férfiakat állítja középpontba. ^[12] A társadalom új „húzó erejét” adó hímneműek együttérzők, műveltek, ápoltak, beszélnek az érzelmeikről, jótékonykodnak, támogatják a nőket, kerülik a „retroszexuális” magatartást. Amíg az érzelmeiket elfojtó régi „macsók” olyan nevetséges és káros szenvedélyeknek hódolnak, mint a küzdősportok, az autóversenyzés, az alkoholfogyasztás, a dohányzás és a gyorsételek, az új idők új férfiidojja sokat ad az önfejlesztésre és egészségesen él. Olyan, mint Bill Clinton, George Clooney vagy Sony Bono – állítják a bestseller szerzői. Hogy a popkultúra és a divatipar világnézetileg mennyire részrehajló, az a fenti névsor után nem szorul magyarázatra. De akad itt egyéb gond: „überszexuális” életforma a nagyvárosi fehérgallérosok számára lehet ugyan vonzó, a rozsdaovezeti kékgallérosok és a vidéki „vörösnyakúak” számára elérhetetlen.

Ugyancsak az urbánus felsőosztály értékrendjét fejezi ki a zenekritika 2000-es évek elején felbukkanó új trendje: a *poptimizmus* avagy *popfeminizmus*. ^[13] Az irányzatot népszerűsítő zenekritikusok elavultnak tartják a *rockizmust*, amely az underground hőst, a lázadó individualizmust, a legendás énekes-dalszerzőket, a punkot és a rockot emelte piadesztálra. Az ünneplendő új (főként női) sztárok a tartalmas, mély mondanivaló helyett egyszerű szövegekre, a bonyolult zenei megoldások helyett a könnyed szórakozásra helyezik a hangsúlyt. Ez az új zenekritikai irányzat ideológiai értelemben a ’90-es években kibontakozó harmadik hullámos feminizmushoz kötődik, azaz a hagyományos rock ‘n’ roll „eredendő bűnét” igyekszik felszámolni: a fehér, szexista férfiak dominanciáját. Másfelől a popfeminizmus a neoliberais versenyszellemet erősíti, az egyéni érvényesülést helyezi előtérbe. Játékként mutatja be az életet, „amelyben győztesek és vesztesek vannak. Elhiteget velünk, hogy bárki, aki megfelelő készségekkel és stratégiával játszik, a végén győzni fog” – írja kritikusan a baloldali Robin James. ^[14] Itt nem annyira a karrierépítésen van a hangsúly, inkább a patriarchális kötöttségeket eloldó női függetlenségen, a mérgező párkapcsolatok

okozta lelki traumák érzelmi feldolgozásán, a felszabadulással járó összetett gyászmunkán. Rihanna, Beyoncé, Lady Gaga és Taylor Swift imázsa azt sugallja: az „igazi nőiesség” élethosszig tartó, kemény önfejlesztés eredménye.

A popfeminizmus az identitáspolitika mérsékelt válfaja, amely a centrista demokraták mögött áll. A szociális szempontokhoz ragaszkodó hagyományos baloldal azért bírálja ezt a népszerű feminista irányzatot, mert a női popikonok futtatása nem rendíti meg a zeneipart uraló férfiak uralmát, nem rendezi át a státushierarchiát, és még véletlenül sem számolja fel az osztálykülönbségeket. Az emancipáció e „torz” irányzata megasztárokat ünnepel – hangsúlyozza James –, kiszolgálja a zeneipar érdekeit, a feminizmust egyszerű árucikké silányítja. **[15]**

Az akadémiai-popkulturális elit „baloldalísága” más természetű. Ahogy a szociáldemokrata Walter Benn Michaels írja: az osztályszempontok lekerültek a napirendről, és gomba módra szaporodnak az „elnyomás” különböző – nemi, etnikai és szexuális – formáit vizsgáló tudományágak. A „sokszínűség” ünneplése elfedi a szociális különbségeket, és felerősíti a børszínhez, a szexuális orientációhoz és a nemi szerepekhez tapadó identitásokat. [16] Utóbbi kérdésben sokszor kerül szóba a patriarchátus, de a szélesebb nyilvánosságban uralkodóvá váló diskurzus nem annyira a politikai-gazdasági elit nemi összetételét kifogásolja, inkább a „toxikus maszkulinitást” helyezi célkeresztbe. Lépten-nyomon előkerül ez a kifejezés, az *Amerikai Pszichológiai Társaság* ajánlásaitól a legkülönbözőbb lélektani, életvezetési, popkulturális cikkekig, posztokig, blogbejegyzésekig. [17] A „mérgező férfiasság” rossz beidegződései a szocializáció során elsajátított „hagyományos férfiszerepekben gyökereznek” – állítják a nyilvánosságot uraló megmondók. Ilyenek: a fizikai erő magasztalása, az érzelmek elfojtása, a hatalomvágy, az egészségtelen életmód, az alkoholfogyasztás, a dohányzás, a helytelen táplálkozás, a veszélyes sportok űzése, a promiszkuitás, az egészségügyi ellátás elutasítása, a hajlam a rasszizmusra, a nőgyűlöltre és a homofóbiára. A tudományos kutatások azt sejtetik – szól a perdöntőnek gondolt érv –, hogy „hagyományos férfiasság pszichológiailag káros”, „drasztikus következményekkel járhat az egyénre éppúgy, mint a társadalomra”. A férfiaknak tehát mindent meg kell tenniük azért, hogy megváltoztassák értékrendjüket, így segítve magukon és a környezetükön.

A 2010-es évek elején a fehérgalléros férfiideál utóvirágzását élte Hollywoodban. George Clooney és Richard Gere a demokrata „államférfiak” nagysága előtt tisztelgett egy-egy filmmel. Clooney alakítása megidézi Obama figuráját (*A hatalom árnyékában*), Gere karaktere pedig olyan, mint Bill Clintoné (*Végzetes hazugságok*). „Tudod, hogy vannak problémái – nyilatkozta Gere a Politicónak –, de a mi Clintonunk. Szeretnivaló, okos, csinos, fiús”. [18]

életmódguruk

Az évtized közepétől a sajtóban egyre többet cikkeztek arról, hogy a filmipar mennyiben jár élen a „mérgező férfiasság” visszaszorításában. Amit korábban a gyerekek pszichés fejlődését veszélyeztető erőszakkultusznak

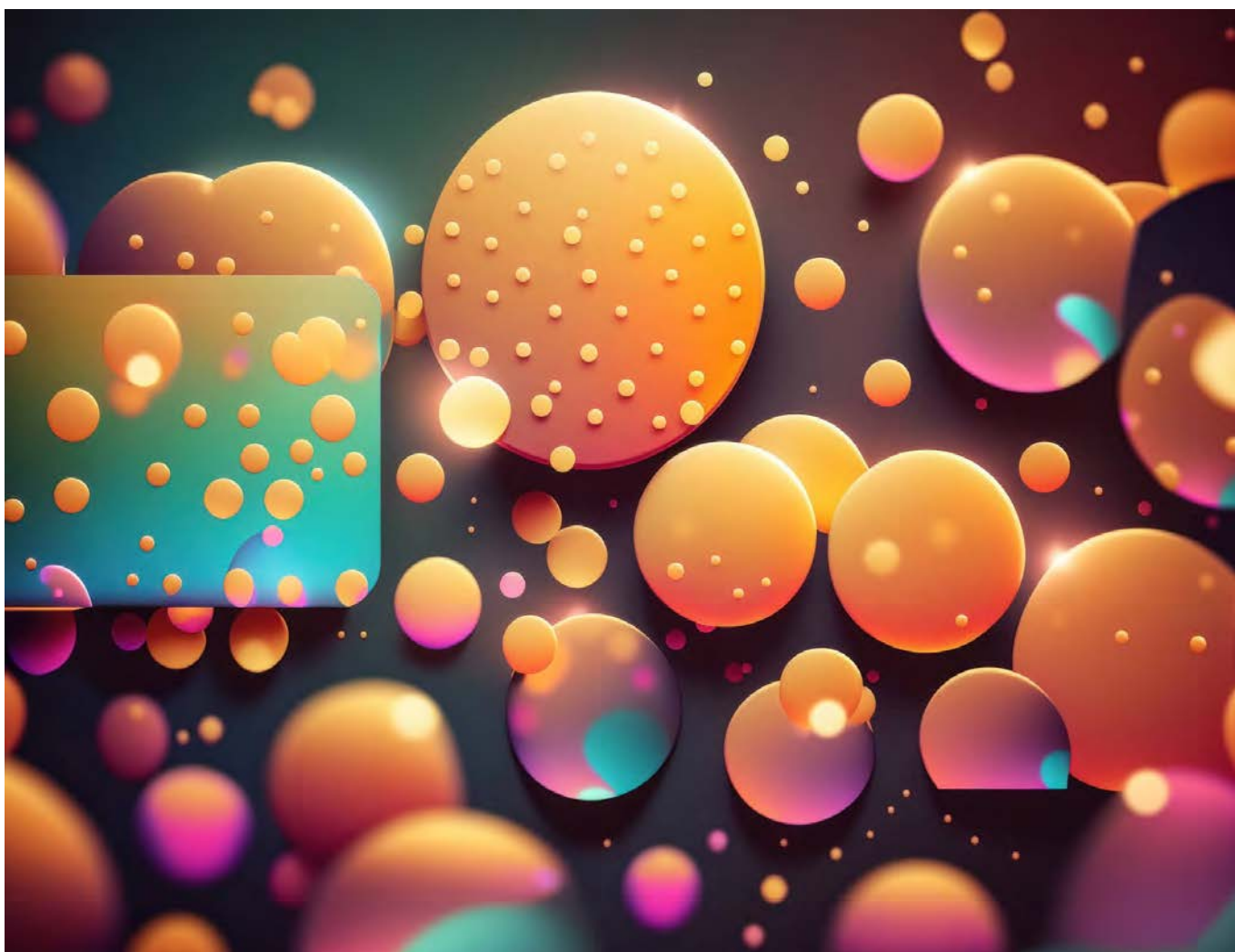
neveztek, most a fiatal fiúkat „mérgező” „hegemón férfimintának” mondják. De az életmódguruk felhívják a figyelmet a pozitív példákra is: a *Vasember* jellemfejlődése „a mérgező férfiasságtól az igazi hősiességig vezet. Megmutatja a közönségnek, hogy a férfiak megváltoztathatják a viselkedésüket, és egészségesebb, boldogabb emberekké válhatnak” – lelkesedik a Goalcast médiavállalat kritikusa. [19] Még fontosabb mérföldkő a „mérgező férfiasság elleni küzdelemben” a „softboy” ideálok megjelenése – így a Quartz Magazine. A *Szólíts a neveden* című film és az ehhez hasonló Netflix-sorozatok a „puha, figyelmes, érzelmileg sebezhető fiatal férfikaraktereket” népszerűsítik. [20] Ugyanebben az időszakban szaporodtak el a „kulturális diverzitást” érvényesítő mozik. Megjelentek a vásznon a „domináns, kemény” női főhősök (*Ébredő erő*, *Marvel kapitány*, az *Ocean's Eleven* női karakterekre átírt változata), miközben a popoptimista ikonok tündöklése töretlen maradt. Különösen a nőjogi kérdésekben aktív Taylor Swift, illetve a „fekete feminizmus” sztárja, Cardi B futott be fényes pályát. A politikában is egyre nagyobb marketinget kaptak női vezetők, a felsőosztályi stílust képviselő First Ladyk: Michelle Obama és Hillary Clinton.

J. D. Vance 2016-os véleménye szerint – amikor Trumpot még Amerika Hitlerének nevezte – Közép-Nyugat rozsdáövezeti lakói rég kiábrándultak a politikusokból. Elfordultak Bushtól éppúgy, mint Clintontól. Az Obama házaspár felemelkedését pedig gyanakvással követték, hiszen az emberek többsége számára az újdonsült amerikai meritokrácia „idegen pálya”. „Barack Obama bizonytalanságunk mélységes, égető sebébe dörzsölt só. Kiváló apa, nem úgy, mint a többségünk. Elegáns öltönyt visel munka közben, nem olajos overált, mint a többségünk (már ha egyáltalán van munkánk). A felesége kioktat minket, milyen ételt adjunk a gyerekeinknek, és szívből utáljuk érte – főleg mert pontosan tudjuk, hogy igaza van”.

A globalizáció vesztesei és a tocqueville-i demokrácia

Vance könyve, a *Vidéki ballada az amerikai álomról* hiteles képet ad a globalizáció amerikai veszteseiről. [21] A szerző hasonlóan írja le közép-nyugati szülőföldjét, mint Eribon a sajátját. Itt a „férfiak hadilábon állnak saját férfiasságukkal, amelynek számos vonása – miközben kultúránk alapjait jelenti – megnehezíti az alkalmazkodást

a rohamosan változó világhoz”. A rozsdáövezeti fiúk vagányok, bajkeverők, nem félnek használni az öklüket, s miként a francia munkásosztály körében, itt is úgy tartják, a jó tanuló fiúk „nyápicok és buzeránsok”. Ez alapvetően kulturális kérdés, állítja Vance, de nem mérgező férfiakról, hanem mérgező családi környezetről beszél: alkoholizmus, drogfüggőség, felelőtlen szülők, agresszív apák, idegbeteg anyák, állandó perpatvar, fizikális és verbális erőszak, széteső házasságok.

Nagy különbség Eribon elbeszéléséhez képest, hogy Vance büszkén vállalja „tahó” identitását, s felvillantja szülőföldje egyszerű erényeit: a nukleáris családon túlmutató erős rokoni kötelékeket, a vakmerő kiállást a família igazáért. Másfelől beszámol a régi Amerika nyomokban még fellelhető értékeiről: a munkaetikáról, a hitről, a hazaszeretetről, az egykor virágzó lokális kisközösségekről, a szociális feladatokat ellátó gyülekezetekről, és a helyi vállalatokról, amelyek közösségi tereket és parkokat létesítettek, ingyenes kulturális eseményeket szerveztek. Vance olvasatában a

munkásosztály nem eredendően lumpen; hanyatlása mindenekelőtt társadalmi-kulturális okokra, a családok és a helyi közösségek széthullására vezethető vissza. De a gazdasági fejleményeket is érinti a szerző. A feldolgozóipar kiszervezésével megszűntek a szakmunkát igénylő, jól fizető biztos állások – hangzik a magyarázat. A tehetségeket elszívják a metropoliszok, amik így nem helyben alapítanak cégeket és civil egyesületeket. Mivel eltűnik a lokális vásárlóerő, az egykori közösségi helyek tönkremennek, a vegyesboltok és kocsmák bezárnak. Üres üzletek, bedeszkázott kirakatok, a kertvárosra is kiterjedő szegénynegyedek hirdetik Közép-Nyugat gyorsuló romlását.

Vance diagnózisa a legtöbb ponton egybevág a civil társadalom meggyöngyülését vizsgáló Putnam tudományos álláspontjával, és sokban emlékeztet a protestáns etika eltűnését a fogyasztói kultúra térnyerésével magyarázó Daniel Bell konzervatív szemléletére. Vance tablóján a vidéki Amerikában „kétféle morál és társadalmi minta” él egymás mellett, lazább-szorosabb szálakon összefonódva. Élnek itt „régimódi, dolgozó, önellátó emberek” és „elszigetelt, dühös, bizalmatlan alakok, akiknek a fogyasztás az istenük”. Ellentétben a demokrata párt centrista szárnyához húzó Putnammal, Vance szkeptikusan viszonyul a közpolitikai intézkedésekhez és az állami programokhoz. Úgy véli, a segélyek függésben tartják az állampolgárokat, éket vernek a szociális juttatásban részesülők és a megélhetésükért keményen dolgozók közé. A takarékossgot aláássák a segélyek és a különféle hitelek is. A lakosság jelentős része nagyképernyős tévéket, iPadeket vásárol, divatos cuccokban jár, szórja a pénzt, így nincsenek megtakarításai, tandíjra sem futja. Ugyanakkor vannak még olyan kis szegletei az országnak – állítja a szerző –, ahol épek a családok, jól működik az egyház és erősek a helyi kisközösségek – Putnam fogalmával élve: nagy „társadalmi tőke” halmozódott fel –, és ebben a támogató közegben felnőve könnyebb továbbtanulni, jól fizető állást szerezni, megvalósítani az Amerikai Álmot.

jellemformáló intézmény

A jogászként és szenátorként karriert építő Vance életében a tengerészgyalogságnál eltöltött négy év volt a legfontosabb jellemformáló intézmény. Olyan értékrend érvényesült itt, amely a szerző leírásából ítélve leginkább a régivágású angolszász

nevelési hagyományokba illik. Az ifjú fegyverforgatókat rendre, fegyelemre, önuralomra, kitartásra, kemény munkára és felelősségre nevelik, kiképezik fizikailag, és megtanítják a vezetői erények gyakorlására. A seregben szembesült azzal, hogy „férfiak és nők, feketék és fehérek, gazdagok és szegények hatékony csapatot, sőt, közös családot alkothatnak”.

A Borostyán Ligás egyetemi szféra ellenben nem mindenben nyerte el az ambiciózus jogáshallgató tetszését, mert itt a „kulturális diverzitás” csupán etnikai értelemben érvényesül, a családi háttérrel tekintve nem. A hallgatók döntő többsége a felsőközéposztályból származik, akik között Vance „kulturális marslakónak” érezte magát. A „társadalmi mobilitás nem csupán a pénzen és gazdagságon múlik – írja –, radikális életmódváltás kell hozzá”. Kötelező elsajátítani a keleti parti elit kulturális kódjait és tanácsos széles kapcsolatrendszert kiépíteni. „Az az elképzelés, hogy kemény munkával és tehetséggel bárki felemelkedhet, egyszerűen nem felel meg a tényeknek” – hangsúlyozza a témában alaposan elmerülő Michael J. Sandel *Az érdem zsarnoksága* című esszéjében. A közösségelvű filozófus szerint „korunk meritokráciája végül örökletes arisztokráciává merevedett”.

Vance érdekesítő, jól megírt története inkább diagnózis, semmint cselekvési terv. Szemlélete konzervatív, de nem Reagan piacpártiságát hangsúlyozza, hanem Roger Scruton közösségelvű nézőpontjához áll közel. Ebben a Burke-ig és Tocqueville-ig visszanyúló meggyőződésrendszerben az állami bürokrácia a zsarnokság forrása, a központi intézkedések helyett a „köztes testületek” – családok, egyházak, helyi közösségek – biztosítják a társadalmi szolidaritást.

erős helyi sejtek

Vance értékrendje rokon vonásokat mutat a 2008-as válságra válaszul kibontakozó, néhány évig igen aktív populista *Tea Party* mozgalomával. Az alapító atyák örökségét ápoló, nevében a bostoni teadélutánt megidéző republikánus tömörülés képviselői pártolták a piaci szabadságot, elleneztek a jóléti államot, egyszersmind mélyen megvetették a központi bürokráciát és a technokrata politikát. A kisebb kormányzattól és az alacsony adóktól nem csak

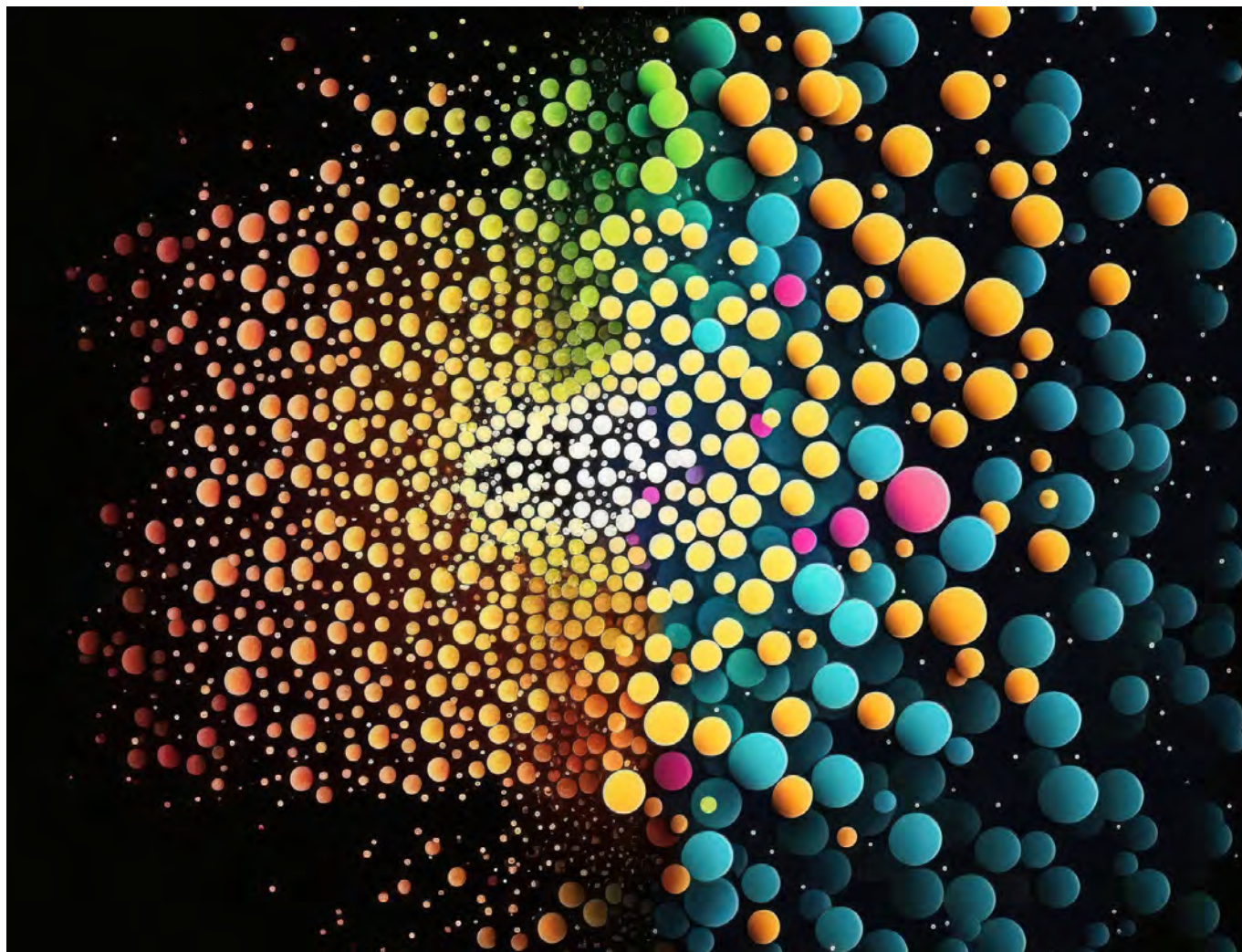
gazdasági gyarapodást reméltek, hanem a lokális politika megerősödését és az állampolgári aktivizmus felélénkülését is. Ragaszkodva Thomas Jefferson és Andrew Jackson köztársaság-eszményéhez, elfogadhatatlannak tartották az állami beavatkozást – a társadalombiztosítás szociális szempontú kiterjesztésében éppúgy, mint a csődbe jutó bankok kormányzati kimentésében. Ahogy a liberális nonprofit szervezetek, a Tea Party mögött is politikailag befolyásos gazdasági donorok álltak, olajmágnások és dohányipari cégek, egyebek mellett a lobbizás szélsőségesen piacpárti nagymesterei, a Koch fivérek. Tegyük hozzá: Jefferson és Jackson éppen attól a gazdasági hatalomtól féltették az amerikai demokráciát, amelynek a Tea Party-t pénzelő oligarchák az emblemikus figurái. A mozgalom mindenestre erős helyi sejtekből felépülő, decentralizált hálózatként működött; önértelmezésében a független kiegészítenciák és az autonóm helyi közösségek érdekeit védte Washingtonnal és a Wall Streettel szemben.

A Tea Party által nosztalgiával emlegetett jeffersoni-jacksoni köztársaság a 21. század viszonyai között életképtelen, egyvalamiért széles körben mégis vonzó: a bürokrácia ostromozása miatt. Amíg az újdonsült liberálisok a társadalmi előítéletekkel szemben védik a *személyes identitást*, a régi vágású szabadelvűek az állammal szemben óvják az *egyéni autonómiát*. Hogy az utóbbi az amerikaiak sokasága szemében máig milyen fontos érték, a legvilágosabban a pandémia idején mutatkozott meg. A vírus megfékezésében a két demokrata fellegrár, Kalifornia és New York állam a szigorú, etatista megoldások mellett kötelezte el magát, a republikánus Florida 2020 őszétől feloldotta a járványügyi korlátozásokat és ellenezte a kötelező oltást. Az államot biztos kézzel kormányzó Ron DeSantis e lépése egyszerre volt népszerű a technokrata elitet gyűlölő kisemberek – melósok, fuvarozók, boltosok, farmerek – és a piaci szabadságot ünneplő milliárdosok körében. A Covid-19 időszakában több mint 200 ezren költöztek Floridába, a legtöbben San Franciscóból és New Yorkból.

A MAGA (Make America Great Again) sikere

Bár Trump sikeresen lovagolja meg a pénzügyi válság keltette populista hullámot, mást igyekszik megragadni az amerikai történelemből, mint a Tea Party: a premodern, jeffersoni-jacksoni és a posztmodern, clintoni-obamai éra közötti modern

korszakot, az iparosodás fordista „aranykorát”. Ez egyszerre idézi az iparmágnások felemelkedésének századfordulós világát és a munkásosztály világháború utáni gyarapodását. A trumpi önértelmezés persze csalóka. Az alternatív jobboldal vezetőjének esze ágában sincs visszatérni a *New Deal* és a *Great Society* jóléti modelljéhez – márpedig ezek a programok igen fontos szerepet játszottak a munkásosztály felemelkedésében. Másfelől Trump nemcsak a klasszikus nagyipar – a fosszilis energia, az acéltermelés, az autógyártás – és a helyi elitek – autókereskedések, étteremláncok, élelmiszer- és építőipari cégek – érdekeit képviseli, egyre több befolyásos barátja van a Szilícium-völgyben és a Wall Streeten. Nemcsak Közép-Nyugatot, a Bibliaövezetet és Texast tudja maga mögött, hanem Floridát is, amely szárnyaló gazdaságával méltó kihívója Kaliforniának és a Keleti Partnak, alacsony helyi adóival milliárdosok, celebek, modellek és sztársporthók közkedvelt otthona, a pénzügyi szektor és a techcégek új központja. A populista népszerű Palm-Beach-i birtoka korántsem az egyszerű emberek Amerikáját jelképezi, hanem a szupergazdagok luxusát.

Miért népszerű mégis széles körben a 45. elnök? És „miért vonzódnak a fiatal férfiak Donald Trump MAGA mozgalmához?” – teszi fel a kérdést a liberális demokrata szociológus, Richard Reeves és két beszélgetőpartnere, Juan P. Villasmil és Meghna Chakrabarti. [22] Mert nem kérdőjelezi meg az alsóközéposztályi életformát, nem akarja átnevelni a társadalmat. Amíg a demokrata elit piacképes tudásról, egészséges életformáról és a mérgező férfiasság meghaladásáról prédikál, Trump küzdősporteseményeket látogat, gyorséttermi kaját eszik, beáll hamburgert sütni, kukásautót vezet, méltatja a kamionosokat, a tűzoltókat és a rendőröket. Továbbá a személyiségében van valami rendhagyó karizma. Tagadhatatlan, hogy narcisztikus és manipulatív figura, egyszerre ravasz szélhámos és nevetséges bohóc. Másfelől olyan fickó, akit az evolúciós pszichológiában szigma-hímnek nevezünk – állítja Villasmil.

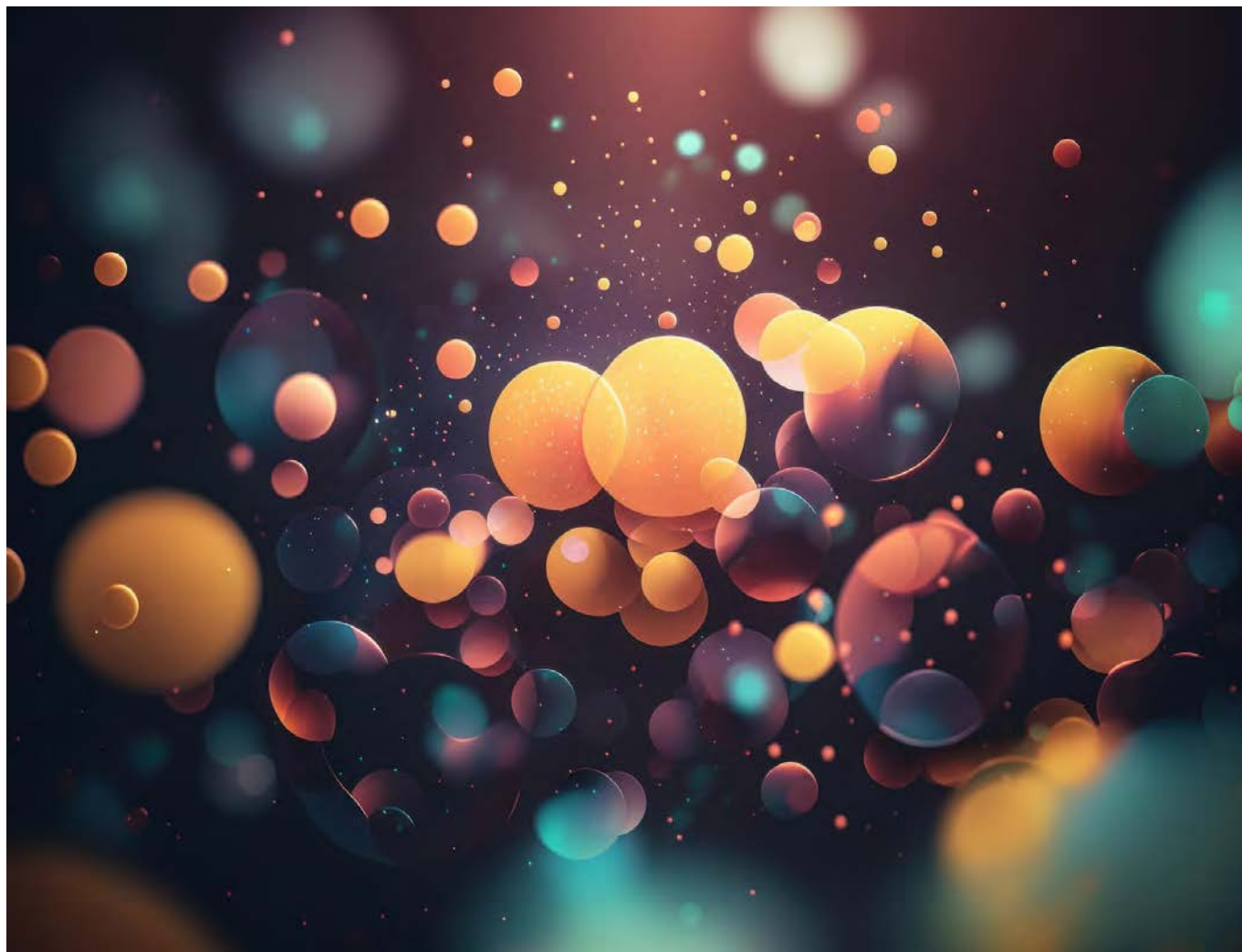
ellentmondásos figurák

Ebben a kategóriarendszerben az alfák a vezetői kvalitásokkal rendelkező karakterek, a béták a hatékony fogaskerek a gépezetben, az omegák az informális rangsor végén kullognak. A szigma a normaszegő, megalkuvást nem tűrő típus; a maga szabályai szerint játszik, mégis uralja a játékot – afféle self-made man. Itt persze nem olyan nagy államférfiakra kell gondolnunk, mint a hivatástudattól vezérelt polihisztor, Benjamin Franklin vagy a művelt fölbirtokos gazda, Thomas Jefferson. Nem is a határvidéket meghódító kalandorokra, a John Wayne-típusú vadnyugati hősökre vagy a Marlboro Manre. Inkább olyan ellentmondásos figurákra, mint a *Dallas* című sorozatból Jockey Ewing, az akaratát gátlástalanul érvényesítő, mindenkin átgázoló, szoknyabolond, hímsoviniszta texasi olajmágnás. Vagy Jimmy Hoffa, aki messze több volt, mint tehetséges szakszervezeti vezető: valóságos néptribunusként vezette híveit, a sajtó tele volt korrupciós ügyeivel és alvilági kapcsolataival, s követői szemében elítélt bűnözőként is megőrizte félisteni státusát. Tegyük hozzá: Texas és az olajipar máig szorosan kötődik a republikánus elithez; Hoffa pedig Nixon támogatója, s a Kennedy fivérek ádáz ellensége volt.

A demokrata holdudvarban az ilyesféle ikonokat a mérgező férfiasság mintapéldányainak tartják – és a MAGA mozgalom éppen ezt tudja kiválóan Trump javára fordítani. Ő a „kemény” fellépésű, „harcos” politikus a „puha” Barack Obamával és a „testnevelésből felmentett” Mark Zuckerbergkel szemben, s nyers stílusával lehengerli a „választékos, gőgös” Hillary Clintont.

A MAGA kultúrharcos aktivistái valóságos kultuszt építettek a férfiasság témája köré. A demokrata férfiszavazókat alárendelődő bétahímnek, a párjuk által felszarvazott vesztesnek titulálják, gúnyos megjegyzéseket tesznek az egyedülálló nőkre – és ebből maga Trump, illetve alelnökjelöltje, Vance is alaposan kiveszi a részét. Különösen az online térben harapództak el az indulatok, ahol az utóbbi években sokszínű, terebélyes, az alternatív jobboldallal lazábban-szorosabban összefonódó establishment-ellenes szubkultúra bontakozott ki. Keresztény fundamentalisták, ultrakonzervatív véleményvezérek, összeesküvés-elméletek, oltástagadók népesítik be az underground nyilvánosságot. Itt kapnak helyet a férfijogi aktivizmus hívei; a szexpiaci versengésben magukat vesztesnek érző csoportosulások, a

csajozóművészek, illetve az *incelek*, az önkéntelen cölibátusban élők; és az úgynevezett *Bro* kultúra, a férfias testvériség különböző irányzatai. Sokan hódolnak a nők hagyományos háztartásbeli szerepét propagáló „tradewife” eszménynek. Nagy rajongótábora van a „lelkileg, érzelmileg és fizikailag kemény alfahímeknek”. Nem nehéz hímsoviniszta, nőgyűlölő, homofób véleményekbe botlani.

Amíg egyesek a fősodratú médiában a „puha érzékeny” fiúkat ünneplik, mások az online „férfitérben” bűnözőket emelnek pajzsra. „Szex, drogok, fegyverek, kurvák” – amit a '90-es években fekete gengszterrap képviselt, ma a szélsőjobbos fehér influenszerek fő témája. Sokak nagy kedvence Andrew Tate, aki jelenleg embercsempészet, szexuális kizsákmányolás és szervezett bűnözés miatt van háziőrizetben. A Trumpot magasztaló egykori kick-bokszt bajnok nyíltan szexistának és nőgyűlölőnek tartja magát. „Kussolj, szülj gyereket, maradj otthon és főzz kávé!” – üzent a nőknek. Több közösségi oldalról is kitiltották, de az Elon Musk tulajdonában

lévő X-en sok millióan követik a fiókját. Ugyancsak széles platformon hallatja a hangját a szélsőjobboldali provokátor, Nick Fuentes. „A te tested az én választásom” – fogalmazta meg legutóbb az abortuszjogról. „Vissza a konyhába” – posztolják sokan az X-en, a Redditen, a TikTokon és a Facebookon.

biológiai-hormonális eredetű

A MAGÁ-val lazábban-szorosabban összefonódó szubkultúra nagyban hozzájárul az amerikai közélet szélsőséges polarizálódásához, az

identitáspolitikai küzdelem eldurvulásához. Másfelől a baloldaltól is sokan élezik az ellentéteket. Az akadémiai életben és a popkultúrában még mindig virágzik a woke, a cancel culture és a mérgező férfiasság körüli diskurzus. Márpedig ez visszaüt a demokratákra – mondja a bal- és jobboldali identitáspolitikát egyként elutasító Richard Reeves. ^[23] Véleménye szerint a „toxikus maszkulinitás” áltudományos szemlélete antiszociális viselkedésként bélyegezi meg a férfiasság biológiai-hormonális eredetű természetes vonásait: a dominanciára törekvést, a hajlamot az erőszakra, az élénkebb szexuális érdeklődést. Az akadémiai és médiaelit a férfiakat sújtó bajokért magukat a férfiakat hibáztatja, holott a problémák döntően strukturálisak, a férfienergiák becsatornázatlanságával van gond – érvel Reeves. Az oktatási rendszer olyan viselkedéstípusokat jutalmaz, amelyekhez a serdülő fiúk nehezen alkalmazkodnak; a gazdasági szerkezet átalakulása leértékeli a fizikai munkát és felszámolja a hagyományosan férfias szakmákat; a nők tömeges munkába állásával az apák családfenntartó kulturális szerepe kiüresedett. A társadalmi piramis tetején ugyan a férfiak jobb helyzetben vannak, mint a nők: ők töltik be a vezető pozíciók többségét és jobban keresnek. A hierarchiában lefelé haladva azonban megfordul a helyzet: a férfiak rosszabbul teljesítenek az iskolában, csökken az arányszámuk a felsőoktatásban, magasabb az arányuk a munkanélküliek, a hajléktalanok, a bebörtönzöttek, az alkoholisták és a drogfüggők között. A globalizáció relatív legnagyobb vesztesei az alsóközéposztályi férfiak, akiknek a reálbére évtizedek óta stagnál. Ebben a közegben a fiatal fiúk egzisztenciális kilátásai ma sokkal bizonytalanabbak, mint apáiké volt egy emberöltővel ezelőtt.

Reeves szerint oktatáspolitikai intézkedésekkel lehetne a helyzetet orvosolni, és nagy hiba a férfiak problémáit csupán az ambíciók hiányában keresni – márpedig ezt teszi mindkét politikai tábor. A hagyományos jobboldal azt mondja a káros szenvedélyekben, pornóban és videojátékokban elmerülő fiatal fiúknak: térj vissza a régi férfias értékekhez, légy olyan, mint az apád. A baloldal pedig azt üzeni, vetkőzd le a mérgező férfiasságod, légy olyan, mint a nővéred. Az előbbi sem feltétlenül vonzó perspektíva – állítja Reeves –, de az utóbbi kifejezetten taszító: szégyent és bűntudatot ébreszt a fiatal férfiakban, teljesíthetetlen elvárást támaszt velük szemben. Az önazonosságukban elbizonytalanodó ifjú hímneműek azt kapják jobbról, hogy legalább megértik a problémájukat, balról pedig, hogy „nem lehetnek problémáid, te vagy a probléma”.

Ugyancsak élezi az ellentéteket, hogy a fősodratú médiában az olyan népszerű figurákat is Andrew Tate-tel emlegetik egy lapon, akik messze állnak a szélsőségektől, ellenben a férfiak identitásválságára jószándékú, elgondolkodtató válaszokat adnak. Ilyen például Jordan B. Peterson vagy Joe Rogan.

A klinikai pszichológus, egyetemi tanár Peterson a személyes névmások körüli botrányban vált ismertté, a politikai korrekt beszédmód híres-hírhedt kritikusává.

A libertárius-konzervatív gondolkodó nézete szerint a társadalom hierarchikus felépítése az emberi természetből ered; az egyenlőtlenségeket nem strukturális reformokkal, hanem az egyéni felelősségvállalással lehet valamelyest kiegyenlíteni. Következésképpen a férfiasság válságára is egyéni szinten kell válaszokat találni; mindenkinek meg kell küzdenie a formális és informális rangsoron belüli helyéért. A kanadai gondolkodó fontosnak tartja a kora gyerekkori szocializációt, de elveti a szülői gyámkodást; a spontán, felügyelet nélküli serdülőkori játékok hasznossága mellett érvel. Akárcsak Reeves, ő is azt vallja, hogy a nemi különbségeknek biológiai alapjai vannak. A fiatal fiúk lázadó természetűek, versengők, szabályszegők, nehezebben felelnek meg az iskolai normáknak; könnyebben hagyják ott az iskolát, hogy fizikai munkával keressék meg a kenyérrevalót. A közösségi szocializáció

szerepe: becsatornázni és „kifinomultabb viselkedésmintákba” terelni a fiúk hajlamát az erőszakra. Ha a férfiak közötti „örökös dominanciacsata” szabad utat nyer – például fiatal sportcsapatban vagy fizikai munkát végző munkásbrigádban – kialakul egyfajta közös „viselkedéskódex”. „Dolgozz! Végezd el a munkád! Légy éber és figyelj oda! Ne nyafogj és ne légy sértődékeny! Állj ki a barátaidért! Ne nyalizz és ne árulkodj! Hülye szabályokat ne kövess! Ne függj senkitől!” A hímneműek csak „önmaguk és egymás hergelésével válnak igazi férfivá”. Túl kell tehát lépniük az önsajnálaton. Össze kell szedniük magukat. Ki kell állniuk magukért. El kell sajátítaniuk az olyan klasszikus erényeket, mint a kitartás, az akaraterő, a fegyelem, bátorság és önfeláldozás.

hagyományos családmodell

A fiatal férfiak életmódgurujává avanszáló professzor nem harcol a fennálló rend ellen. Sem a neoliberais kapitalizmus, sem a hierarchikus

intézményrendszer, sem a patriarchátus nem böki a csőrét. Még kevésbé a hagyományos kultúra, sőt, éppen a nemzedéken át csiszolódó, jól bevált elvek és szokások megrendülésében látja a problémát. Gyakorlatilag a meritokrácia konzervatív felfogását képviseli. Meggyőződése szerint a nyugati civilizáció egyedülálló lehetőségeket kínál a benne élőknek. Azaz mindenkinek a fennálló körülmények között kell előrejutni – nem mások státusához, hanem a maga helyzetéhez képest. Peterson sokat vitatott jungiánus rendszerében a férfi princípium a rendet, a hierarchiát és a biztonságot szimbolizálja, a női a káoszt, a szabadságot és a kalandot. A két energia feltételezi és kiegészíti egymást. Csak úgy alakítható ki harmonikus társadalom – érvel –, ha visszatérünk a monogámián alapuló hagyományos családmodellhez. A nők az erős férfiak oldalán találhatnak védelmet és biztonságot, a férfiak a nők kegyeiért versengve hozhatják ki magukból a legjobbat – és jó családapaként még a kevésbé szerencsések is produktív tagjai lehetnek a társadalomnak.

A lefegyverző előadásmódjáról és kivételes vitakészségéről ismert Peterson nagy példányszámban eladott önségítő könyveivel és magas nézettségű online videóival a nyilvánosság középpontjába került. Csaknem mindenkinek van róla valamilyen véleménye. A baloldalon minimum gyanús, idejétmúlt nézeteket valló alaknak tartják,

de akadnak jónéhányan, akik hímsovinisztának, nőgyűlőnek nevezik, vagy egyenesen fasisztának titulálják. A fiatal férfiak körében hallatlanul népszerű; az alternatív jobboldal hívei saját hősként tisztelik; követői közül sokan az establishment-ellenes online térben hallatják hangjukat – esetenként gyűlölködő hozzászólásokkal. Peterson magát a klasszikus brit liberalizmus képviselőjeként határozza meg, élesen ostromozza az akadémiai elit „posztmarxizmusát”, de politikai kérdésekben általában óvatosan fogalmaz. 2018-ban még azt írta, hogy „minél jobban próbáljuk elnőiesíteni a férfiakat, annál jobban fognak érdeklődni a kegyetlen, fasiszta ideológia iránt”. Gondoljunk csak a *Harcosok klubjára* – mondja Peterson. „Amerikában Donald Trump populista, szökőárszerű támogatottsága ugyanennek a folyamatnak a része...”. Később már pozitívabban nyilatkozott a republikánus elnökről, míg '24 őszén végül kibökte: ha amerikai állampolgár lenne, inkább Trumpra szavazna, mint Harrisre.

Joe Rogan küzdősportoló, testépítő, sportkommentátor, vadász, komikus, színész, podcaster – és mindenekelőtt szabadszájú, bohém életművész. A '60-as években az ellenkulturális ikonok mellett lett volna a helye. Olyan figura, aki Charles Bukowski nyers stílusát Jack London fizikai erőpróbák iránti szenvedélyével vegyíti. Rogan több tízmilliós követőtáborral büszkélkedhet; különösen a fiatal és középkorú férfiak körében népszerű. Ami a politikát illeti: szociális kérdésekben baloldali, társadalmi kérdésekben szabadelvű. Támogatja a melegházasságot, a női jogokat, a drogok legalizálását, a fegyverviselés jogát. Másfelől ellenezi a transznműek részvételét a női sportokban. A szólásszabadság elkötelezett híveként harcol a politikai korrekt ideológia ellen. Több tízmilliós nézettségű-hallgatottságú műsorába sok olyan figurát hív meg, aki a fősodratú médiában nem kapnak nyilvánosságot – így összeesküvés-elméleteknek és álhíreknek is teret ad, és sokszor maga is meredek megállapításokra ragadtatja magát. Liberális-progresszív körében nemigen kedvelik; sokan a „mérgező férfiasság” egyik mintapéldányának tartják. „Nincs olyan kifejezés, hogy mérgező nőiesség, igaz? – teszi fel ironikusan a kérdést Rogan. „De vannak mérgező emberi lények, és néhányuk történetesen férfi, néhányuk pedig nő.” A népszerű podcaster 2020-ban még a Demokrata Párt szociáldemokrata-baloldali jelöltjét, Bernie Sanderst támogatta – ám a polarizálódó közéletben végül ő is jobbra tolódott. „Most a republikánusok a lázadók a szólásszabadságot korlátozó demokratákkal szemben” – állította a 2024-es elnökválasztási kampány finisében, amikor Trump adott neki interjút. A voksolás előtti napokban nyíltan is beállt a republikánus jelölt mögé.

Vance, Peterson és Rogan közéleti szereplésében van néhány fontos közös nevező. Mindhárman a liberális elit kulturális hegemoniáját kezdték ki, s ezzel sok millió emberhez, köztük sokmillió fiatal férfihoz jutottak el. Bár eredendően egyikük sem tartozott az alternatív jobboldalhoz, a kultúrharc hullámain sodródva végül mindhárman Trump mellett kötöttek ki.

felelősségteljes férfiasság

fociedző, katonai veterán demokrata alelnökjelölt, Tim Walz felelősségteljes

Az aggasztó közvéleménykutatási adatokat látva a Harris-csapat a kampányfinisben igyekezett megszólítani a fiatal férfiakat. A demokratákat támogató médiumok a

férfiasságát helyezték szembe Vance arroganciájával. Obama a fekete férfiak körében azzal kampányolt, hogy ne Trump „hamis macsóságát” válasszák, hanem az „igazi erőt”. Ezzel persze nem lehetett ellensúlyozni az évtizedes mulasztást.

Túl az identitáspolitikán – vagy mégsem?

Amíg az identitáspolitikai küzdelmek szimbolikus terében kibékíthetetlennek tűnik az ellentét a két tábor között, gazdaságfilozófiai kérdésekben nincsenek éles különbségek. Trump nem sok kézzelfogható ígérettel szolgál a választóinak. A protekcionista iparpolitika lényege: alacsony társasági adóval, a szabadkereskedelmi egyezmények felmondásával és védővámok kivetésével „hazacsalogatni” Ázsiából és Mexikóból a feldolgozóipart. Így teremteni jól fizető munkahelyeket, felpörgetni a nemzetgazdaságot – „újra nagyvá tenni Amerikát”. Persze a másik oldal sem igen tud többet ajánlani az alsóközéposztálynak, ugyanis a nagyvállalati szektor és az üzleti elit Demokrata Párt feletti befolyása csak a világjárvány idején gyöngült meg rövid időre. Biden azzal az ígérettel került a Fehér Házba, hogy megvalósítja Bernie Sanders szociáldemokrata-zöld programját, a *New Green Deal*t, így csökkentve a magasan és az alacsonyan képzett munkaerő közötti egyre nagyobb különbségeket, szövetséget építve a szolgáltatói szektor, feldolgozóipar és közszféra dolgozói között. Csakhogy a gazdasági lobbicsoportokkal és politikai érdekkörökkel való egyezkedés után éppen a program szociális és környezetvédelmi elemei üresedtek ki. A nemzetbiztonsági szempontokra hivatkozó, digitális forradalmat hirdető demokrata kormányzás lényegében a MAGA protekcionista iparpolitikáját folytatta – alaposabban megtervezve: infrastrukturális, csúcstechnológiai és zöld energiaipar beruházások állami támogatásával.

Hogy a ciklusokon átívelő gazdasági nacionalizmus hosszú távon hová fut ki, s képes-e érdemben javítani az alacsony jövedelműek helyzetén, a jövő zenéje. Ami egyértelmű: a gazdasági elitek behálózták a pártpolitikát – és ebben a „baloldal” mára megelőzte a „jobbaldalt”. A demokraták a Big Pharma, a Big Tech, a Wall Street, a védelmi ipar és a zöld energiaipar nagyágyúival létesítettek koalíciót, miközben az olaj- és gázipari óriásokkal is kiegyeztek, felpörgetve a fosszilis tüzelőanyagok kitermelését. A Republikánus Párt legbefolyásosabb, leggazdagabb donorjai, a Koch fivérek pedig kihátráltak a szabadkereskedelem ellen harcot hirdető Trump mögül. Noha a jobboldali populizmust is jelentős gazdasági szereplők támogatják – elég, ha a világ leggazdagabb emberére, Elon Muskra gondolunk –, a demokrata elnökjelölt 2024-ben háromszor annyi pénzt költhetett a kampányára, mint a republikánus. Harris jobbra került is a gazdasággal és a kisemberek problémáival foglalkozó témákat, s inkább a

demokráciára leselkedő veszélyek és az abortuszjog középpontba állításával kampányolt – ami az üzenetek célcsoportját, az elővárosi iskolázott fehér nőket a vártnál kevésbé mozgatta meg.

olaj volt a tűzre

De akad itt más probléma is. Hiába állította takaréokra Biden a balos identitáspolitikai kultúrharcot, a demokraták mögött álló akadémiái-popkulturális közeg belső dinamikáját nem volt módjában megfékezni. A 46. elnök regnálása alatt sorra jöttek a liberális elit számára kellemetlen ügyek, amelyek a woke ellen harcolók igazát látszottak alátámasztani. Botrányt okozott a transzneműek részvétele a női sportokban, akárcsak a nemváltó műtétek propagálása; az egyetemi campusok szélsőséges palesztinparti tüntetésektől voltak hangosak; miközben a közbiztonság romlása és az illegális bevándorlás kezelhetetlensége egyre többek hétköznapi tapasztalatává vált. Biden leléptetése és Harris elnökjelöltsége csak olaj volt a tűzre. A demokrata kampány fő arcai a fehérgallérosok között népszerű „überszexuális” és „popfeminista” idolk voltak: George Clooney, Leonardo DiCaprio, Lady Gaga, Beyoncé, Cardi B, Taylor Swift. Szerepet vállalt a Harris melletti kampányban a pénzügyi válság kezelésében kompromittálódó Barack Obama és a kudarcos iraki kalandért felelős Dick Cheney. Ha akarta se tudta volna letagadni a Demokrata Párt, hogy a levitézlett establishmentet képviseli.

Konklúzió helyett

A 2024-es amerikai választás aligha jelenti a demokraták megsemmisítő vereségét. Még csak a trumpizmus tartós intézményesülését sem vehetjük készpénznek. A választói magatartásban tapasztalható hosszú távú trendek viszont valamit biztosan jeleznek: a liberális elit kulturális hegemoniája megrendült. Ez messze túlmutat a politikai marketingen. Az alternatív jobboldal erősödése csak a tünet. Az igazi baj, hogy a süllyedő munkásosztály ügye, a fiatal férfiak identitásválsága, a női emancipáció kérdése, és egyáltalán, a társadalmat kettéosztó kulturális szakadék okozta problémahalmaz a pártpolitikai-popkulturális ideológiai csatározások kelepcéjébe szorult. Olyan súlyos kérdések ezek, amelyekre a családi és az iskolai szocializáció terepén, a helyi közösségekben és az eleven közéleti viták keretében

lehetne választ találni. És itt visszakanyarodunk Putnam kulcskérdéséhez. Vajon a 21. század viszonyai között képes-e az amerikai civil társadalom újjá szervezni önmagát – vagy továbbra is a gazdasági érdekcsoportok által behálózott pártok és médiumok diktálják a tempót?

1. *Democrats suffer a drubbing: 10 key takeaways from Trump's election win.* Guardian, 2024. november 7. ↑
2. *Trump Offered Men Something That Democrats Never Could.* New York Times, 2024. november 26. ↑
3. *Trump és a liberális közép veresége.* Mérce, 2024. november 14. ↑
4. Bernie Sanders hivatalos Facebook oldala, 2024. november 6. ↑
5. *Of Boys and Men: Why the Modern Male Is Struggling, Why It Matters, and What to Do about It.* 2022. ↑
6. *Visszatérés Reimsbe.* Ford.: Fáber Ágoston, Napvilág Kiadó. 2024. Az eredeti francia nyelvű könyv 2009-ben jelent meg. ↑
7. **Jobboldali baloldal és baloldali jobboldal** ↑
8. *Évek.* Ford.: Lőrinszky Ildikó, Magvető. 2021. Az eredeti francia nyelvű könyv 2008-ban jelent meg. ↑
9. *A nevét sem mondom ki az önök miniszterelnökének, annyit árt Európának.* HVG, 2022. 10. 26. ↑
10. *L'histoire jugera Macron très durement, mais elle nous jugera aussi si on laisse la France à un parti raciste.* Liberation, 2024. július 1. ↑
11. Az idézett könyv mellett, a friss eseményekre is reagálva: *What was difficult was not being gay but being working-class.* Guardian, 2018. május 27. *How can we divert working-class voters from voting for Le Pen when the left is annoying these very voters?* Le Monde, 2022. szeptember 22. ↑
12. *The Future of Men: The Rise of the Übersexual and What He Means for Marketing Today.* 2006. ↑
13. Kelefa Sanneh: *The Rap Against Rockism.* The New York Times, 2004. október 24. Saul Austerlitz: *The Pernicious Rise of Poptimism.* New York Times Magazine, 2014. április. 4. ↑
14. Idézi Barna Emília: *Popzene, kapitalizmus és reziliencia: kulturális hibridizáció a zenében.* Mérce, 2018. augusztus 3. ↑
15. Robin James: *Poptimism and Popular Feminism. Sounding Out,* 2018. szeptember 17. ↑
16. *The Trouble With Diversity.* The American Prospect, 2006. augusztus 13. ↑
17. Csak néhány példa: Sarah Kaplan: *Sexist men have psychological problems.* The Washington Post, 2016. november 22. Peter Hess: *Sexism may be bad for men's mental health.* Popular Science, 2016. november 22. Maya Salem: *What Is Toxic Masculinity?* The New York Times, 2019. január 22. Kevin Foss: *What is Toxic Masculinity and How it Impacts Mental Health.* Anxiety and Depression Association of America, 2022. 11. 14. Amy Morin: *What Is Toxic Masculinity?* Veryvellingmind, 2024. június 24. ↑
18. Richard Gere channels Bill Clinton in 'Arbitrage' role. Politico, 2012. szeptember 18. ↑
19. Jennie Pearl: *Marvel Movies Teach a Difficult Lesson About Modern Manhood.* Goalcast, 2022. augusztus 10. ↑
20. Brianna Holt: *Film showed women that softboys are the emotionally intelligent men they wanted all along.* Quartz Magazine, 2019. december 19. ↑
21. *Vidéki ballada az amerikai álomról.* 2020. Az eredeti angol nyelvű könyv 2016-ban jelent meg. ↑

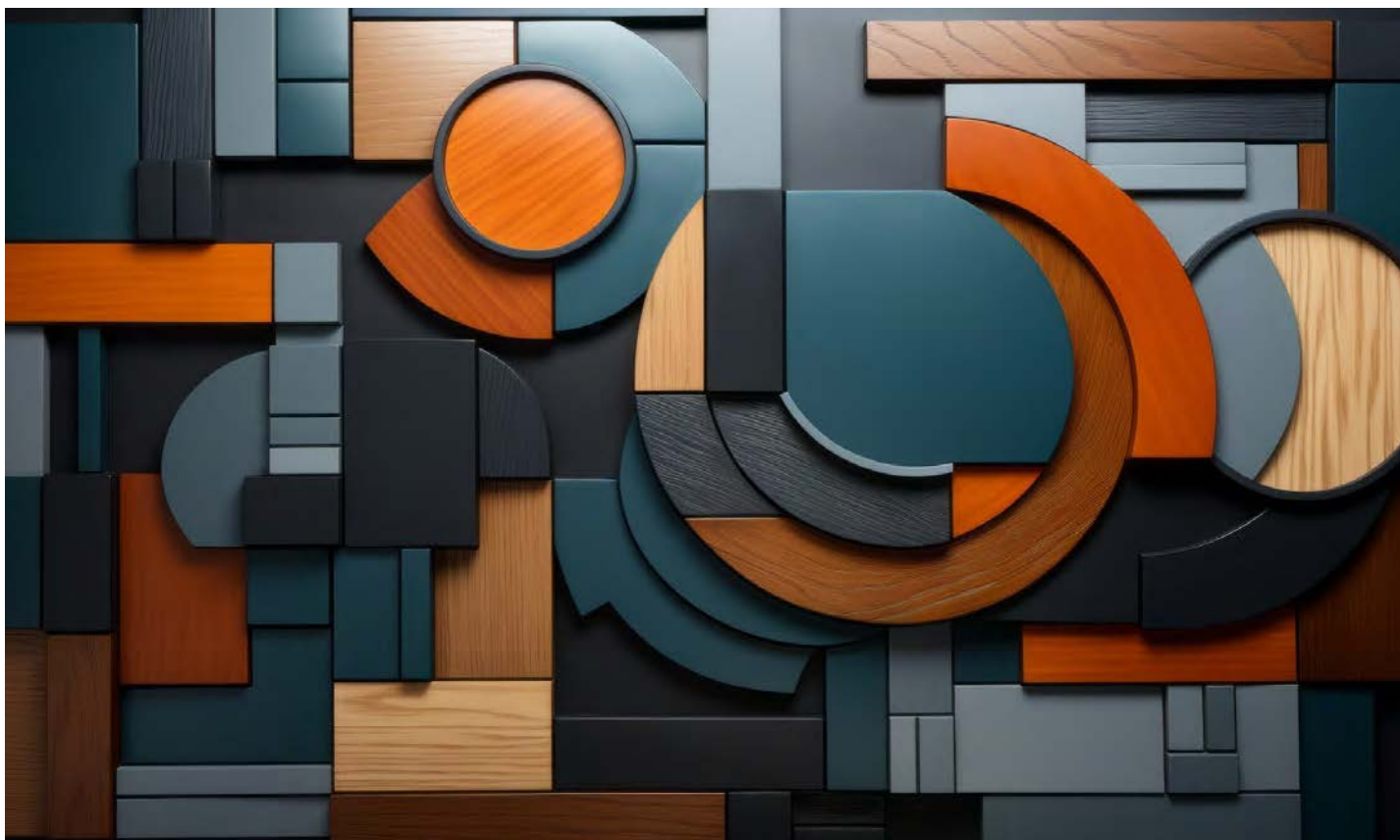
22. *Why young men are attracted to Donald Trump's MAGA movement*, WBUR, 2024. szeptember 19. ↑
23. Reeves már idézett könyvén túl: *Toxic masculinity is a harmful myth. Society is in denial about the problems of boys and men*. Big Think, 2024. október 27. The Masculinity Election. *Of Boys and Men*, 2024. augusztus 17. 'A fatal miscalculation': *masculinity researcher Richard Reeves on why Democrats lost young men*. Guardian, 2024. november 8. ↑
24. *12 szabály az élethez. Így kerülj el a káoszt*. Ford.: Horváth M. Zsanett, 2018. Jordan Peterson on the 'backlash against masculinity' BBC World News, 2018. augusztus 6. The Current Crisis of Masculinity. *Jordan B Peterson YouTube Channel*, 2022. július 19. ↑

kép | vecteezy.com

Kis Miklós

MINEK NEKÜNK SZABADSÁG?

2024-12-09 | ESSZÉ

Miért annyira fontosak a szabadságjogok, ha egyszer az ország jól működik? – kérdezte amúgy liberális felfogású barátom egy ebédnél. Dubaji nyaralásáról áradozott, s különben sem állhatta az okvetetlenkedőket. Az utcák tiszták, az emberek reggel köszönnek egymásnak, sokkal jobb az egész miliő. Miért annyira nagy gond, ha a politikai szabadságjogok nem éppen teljesekek?

Nincs egyedül ezzel a véleményével. Hannah Arendt töredékben maradt könyvében írja, hogy azt hallani: a politika feladata és célja az élet legtágabb értelemben vett biztosítása, ez teszi lehetővé az egyes ember számára, hogy nyugalomban és békében kövesse céljait. Vagyis ne zaklassa őt a politika. ^[1]

cserébe

Arendt nem a saját álláspontját, hanem azon sokakét írja le, akik a politikával nagyjából úgy vannak, hogy szeretnének jól működő, élhető országban élni, ahol a politika békén hagyja őket, cserébe ők sem mennek a politika közelébe. A barátom is sokakkal együtt úgy véli – még ha nem is így fogalmazta meg –, hogy a politikai szabadságjogok *instrumentálisak*, létjogosultságukat náluk nagyobb célok igazolják, mint például az állam jó működése, a jó oktatás, a jó egészségügy és így tovább. És ha az állam jó működése elérhető politikai szabadságjogok biztosítása nélkül, akkor nincs is szükség rájuk.

Mit mondanak a politikafilozófia klasszikusai? Arisztotelész például a *Politikában*: „a több faluból álló közösség a városállam, (...) s míg létrejöttenek célja az élet, fennmaradásának célja a boldog élet” ^[2]. Az állam, így a politika célja is tehát a boldog élet. A politikai filozófia másik nagy, modern klasszikusának, Hobbes-nak az az álláspontja, hogy a politikait megelőző természeti állapotban „örökös félelem uralkodik, az erőszakos halál veszélye fenyeget, s az emberi élet magányos, szegényes, csúnya, állatias és rövid” ^[3], nem áll ellentétben a gondolattal, hogy a politika célja a boldog élet biztosítása, hiszen a hobbesi politikát megelőző (természeti) állapotban senkinek sincs esélye boldog életre.

Ezek is összhangban állnak a köznapi, széles körben elterjedt vélekedésekkel. A legtöbb ember a biztonságos élet, illetve az anyagi gyarapodás lehetőségének biztosítását várja a politikától, a politikusoktól. Barátom szerint is, ha a politika végcélja a biztonságos vagy boldog élet (vagy a kettő egyszerre), ezekhez képest a politikai szabadságjogok alárendelt szerepet játszanak.

Igen ám, de kérdéses, hogy boldogságunk meddig tartana, ha az „örököt” őrizet nélkül hagynánk, s könnyelműen lemondanánk politikai szabadságjogainkról.

Gondoljunk csak a Kádár-rendszerre: ne akarj politikai szabadságjogokat magadnak, és kárpótolunk azzal, hogy évről évre magasabb anyagi színvonalon élsz. Ez volt a „fridzsiderszocializmus” ajánlata, az élet a „legvidámabb barakkban”. A magyar „fridzsiderszocializmus”, vagy a „létező szocializmus” nem bizonyult gazdaságilag fenntarthatónak, amelyben szerepet játszottak az ország akkori vezetőinek súlyos gazdaságpolitikai hibái, mint például a vagyonokba kerülő, és végül teljes kudarcba fúló „eocén program” – ami alátámasztani látszik a tézist, hogy az „örököt” nem szabad őrizet nélkül hagyni.

Ezzel, úgy tűnik, sikeresen megvédtük a szabadságjogok ügyét – de azon az áron, hogy a lényegről megint nem beszéltünk. Hiszen valóban csak annyi baj volt a „létező szocializmussal”, hogy nem volt gazdaságilag fenntartható? Szerintem nem. Persze, az egykori „létező szocializmus” a mai magyar kapitalizmus embertelenségének kontrasztjában hibáival együtt is vonzó maradt sokak számára. Nem is velük szeretnék vitázni, hiszen megértem őket – bár úgy vélem, egy rendszer hibái sem alkalmasak egy másik rendszer felmentésére.

teljesen átadjuk az irányítást

Ha igazán előítéletek és érzelmek nélkül tudunk vizsgálgódní, jobb, ha elszakadunk Dubaj és különösen a „létező szocializmus” példájától. Végezzünk el inkább egy gondolatkísérletet! Tegyük fel, hogy az anyagi jólét, a biztonság és a lehetőség a magánéleti boldogságra tartósan, fenntarthatóan, mi több, örökre, biztonsági kockázatok nélkül adott számunkra, sőt, a közösség minden tagja számára, ha teljesen átadjuk az irányítást bizonyos bölcs vezetőknek (vagy például egy mesterséges szuperintelligenciának). Fontosak-e még számunkra a politikai szabadságjogaink ilyen körülmények között?

Ha úgy vélekedünk, hogy a politika célja végső soron a jólétünk növelése, akkor a logika nem teszi lehetővé, hogy igennel válaszoljunk. Meglepő, de ez következik a cél-eszköz jellegű gondolkodásból. A logika kényszerítő erejű. Akadnak azonban még kártyák a szabadságjogaikhoz ragaszkodók kezében, az egyik ás ^[4] Hannah Arendt filozófiája. Arendt filozófiájával szemben ugyanis nem működik a cél-eszköz logika kényszerítő ereje.

Töredékben maradt művében arról ír, hogy ha a politikát a cél-eszköz kategóriában kívánjuk megérteni, akkor az cél, és nem eszköz. ^[5] A politikának Arendt szerint nincs célja, viszont van értelme: a szabadság. Arendt a *Human Condition*ban részletesen kifejti, mi a baj általában a cél-eszköz kategóriákban gondolkodással. Lessinggel együtt kérdezi: „És mi a haszna a hasznosságnak?”, s megállapítja, hogy e kérdésre nyilvánvalóan nincs válasz. ^[6] Arendt a mesterséges világot előállító ember, a *homo faber* mentalitását látja a végtelen eszköz-cél láncolatokban, ahol mindent

valamilyen célnak kell igazolni, amelyet azután egy másik célnak, s így tovább, a végtelenségig. [7] Arendt ezen a ponton lábjegyzetben utal Nietzsche *A hatalom akarása* című (posztumusz, nem Nietzsche által szerkesztett) művének 666. paragrafusára. Nietzsche itt arról ír, hogy „időtlen idők óta valamely cselekvés, jellem, létezés értékét annak a célnak, annak a szándéknak tulajdonítjuk, amiért megtették, megcselekedték”. [8] Csakhogy ez a vélekedés – figyelmeztet Nietzsche – az általános elértéktelenedés érzetéhez vezet, a „semminek sincs értelme” érzetéhez, ahogy egyre jobban a tudat előterébe kerül minden jelenség szándék- és cél nélkülsége. Nietzsche szerint ugyanis egy cselekvést soha nem egy cél idéz elő – a cél csak értelmezés vagy kísérőjelenség, „cél és eszköz interpretációk, amelyek a történésekből bizonyos pontokat kiemelnek és hangsúlyoznak a többi, még hozzá a legtöbb rovására” [9] .

Arendt egyetért Nietzschével, hogy a végtelen oksági láncok értelmetlenek. Szerinte azzal nem szüntetjük meg az értelmetlenséget, ha úgy próbáljuk meg lezárni az oksági láncokat, hogy kinevezünk egy célt öncéllá. Az öncél ugyanis vagy tautológia,

vagy önellentmondás, hiszen ha egy célt elérnek, azzal megszűnik célnak lenni

Arendt arra figyelmeztet, hogy az ember a világ minden dolgát eszközzé fokozza le a saját céljai érdekében, nem pusztán a természetet, de valamennyi értékes dolgot, így végül minden eszközzé válva elveszíti a maga belső értékét ^[11] .

Úgy tűnhet, Arendt filozófiája szöges ellentétben áll azzal, ahogyan a hétköznapokban gondolkodunk. Gyakran azért szokás egy cselekvésnek értelmet tulajdonítani, mert valamilyen célt szolgál. Ám ha jobban meggondoljuk, inkább nevezük értelmesnek a cselekedetet, amelyet nem pusztán valamilyen célért, hanem valamennyire saját magáért is végezzük. Annál a lélekölő, unalmas munkánál, amelyet kizárólag a pénzért végzünk, értelmesebb a munka, amelyet örömmel végzünk, mert lehetőséget ad például kreativitásunk vagy más képességünk gyakorlására. A cél és az értelem joggal különválasztható.

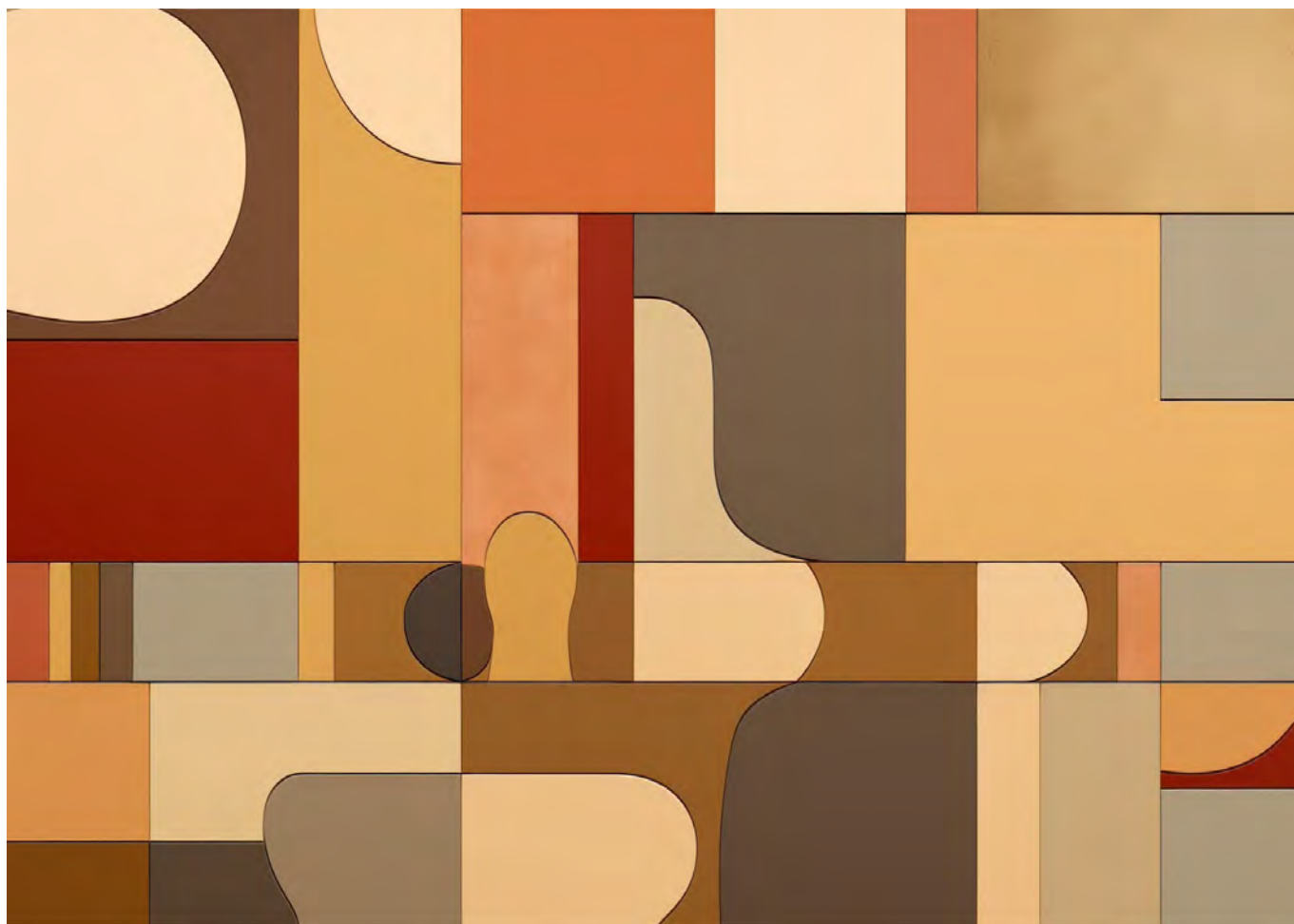
közös cselekvés

Arendt azt mutatja meg, hogy a politikai cselekvésnek értelme van bármiféle céltól függetlenül, mert az emberhez a cselekvés mint olyan hozzátartozik. A cselekvés alapvető emberi tevékenység, s a közös cselekvésből emelkedik ki a politika szférája – állítja. A politikai szabadságjogaink tehát nem azért kellene, hogy megvalósítsuk a Paradicsomot itt a földön – persze nem baj, ha ez megtörténik –, hanem mert ember voltunkhoz tartozik, hogy politikailag cselekedjünk. S ezt teszik lehetővé a politikai szabadságjogaink.

Nagy a kísértés, hogy elégedetten hátra dőlünk: lám, nem volt könnyű, de végigjártuk az utat, végére jártunk egy nehéz, ám nagyon fontos kérdésnek. Az igazság azonban az, hogy az utunk csak most kezd igazán meredekké válni. Nem hallgathatom ugyanis el, hogy ha az arendti tézis (a politikának nem célja van, hanem értelme) igaz, akkor bajban vagyunk annak eldöntésekor, hogy egy adott politikai cselekvés – vagy éppen egy politikai rendszer – jó vagy rossz. Ha nem tudjuk a célját, nem tudjuk megmondani, milyen funkciókat kellene betöltenie, milyen követelményeknek kellene eleget tennie, és nem tudunk értékítéletet alkotni sem róla. Ez persze nem baj, ha

csatlakozunk a filozófiai hagyományhoz, amely élesen elválasztja a politikát a moráltól, mint tette azt például Machiavelli, vagy a kortárs politikatudományban is gyakran idézett náci jogtudós, Karl Schmitt.

De valóban ezt akarjuk tenni? Csakugyan azt állítjuk, hogy nem kívánunk morálisan ítélni politikai rendszerek, államok vezetőinek bűnei, hazugságai felett – hiszen mindez csak politika?

S ha ennyire hermetikusan elzárjuk a politikát a moráltól, vajon lesz-e még kedvünk valaha politikával foglalkozni? A politikának ez a szemlélete nem ássa-e alá a politikai cselekvés vágyát a tisztességes emberekben? Nem épp ez a szemlélet vezetett oda, hogy manapság is sokan úgy vélik, a politika „piszkos dolog”, amitől a rendes emberek távol maradnak?

A politika és morál nem elválasztható. Különösen akkor nem, ha kicsit is hiszünk abban, hogy a minden embert megillető politikai szabadságjogok fontosak. De akkor mihez kezdünk az arendti politika célnélküliségének morális következményeivel?

túl kockázatos

A választ először nyilván Arendt filozófiájában érdemes keresni. Nem lesz könnyű dolgunk, Arendt válasza ugyanis kétrétegű. Egyfelől úgy tűnhet, hogy ki akarja szakítani a politikát a morál fennhatósága alól. A *Human Condition* című művében azt írja, hogy a cselekvés (vagyis a politikum) természetéből fakadóan áttöri az általánosan elterjedt és elfogadott normákat, és eljut a „rendkívülibe” [12]. Arendt a „nagyságot”, „rendkívüliséget”, illetve „az örök emlékek hagyását” kínálja a politika mércéjéül, és azt egyúttal mindenfajta erkölcsi meggondolástól függetleníti. Ám Arendt válaszában van egy másik rétege is, amely szerint éppen a politika által, a politikai térben derülhet ki, hogy mi a jó és a rossz. Erre nem alkalmas a zsarnokság rendszere, ahol csak egy vélemény hallható, vagy a tömegtársadalom, ahol az emberek túlságosan hasonló véleményen vannak, és „mindenki megsokszorozza és meghosszabbítja szomszédja perspektíváját” [13]. Ilyen politikai rendszerben túl kockázatos, vagy nem is érdemes másokkal beszélgetni – csak önmagunkkal. „A személyes felelősség szerepe a diktatúrában” című esszéjében írja, hogy akik visszautasították, hogy gyilkoljanak, azok képesek voltak a magukkal folytatott néma párbeszédre, „amit Platón és Szókratész óta gondolkodásnak hívunk” [14]. Van ugyanis „egy választóvonal azok között, akik gondolkozni akarnak, és ezért ítélniük kell, és akik nem akarnak, és ez a határvonal átvág minden társadalmi, kulturális és oktatási különbséget” [15].

Ugyanakkor világos, hogy kevés ember képes erre a néma párbeszédre, ezért van szükség a politikumra, ahol hangos párbeszédet folytathatunk nem csak önmagunkkal.

Még világosabbá teszi álláspontját Arendt a *Philosophy and Politics* című tanulmányában, amelyben Szókratész két felismerésére támaszkodott.

Az első a delphoi jósdá feliratai közül a leghíresebb: „Ismerd meg önmagad!” A másik Platón *Gorgiasz*ában hangzik el Szókratészről Kalliklésszel folytatott vitájában. Szókratész itt azt állítja, hogy jobb, ha az egész világgal nem ért egyet, mintha saját magával kerül ellentmondásba. (*Gorgiasz* 482c).

Arendt szerint ez utóbbi a kulcsa a szókratészi meggyőződésnek, hogy az erény tanítható és tanulható. A delphoi „ismerd meg önmagad” a szókratészi felfogásban azt jelentette (Arendt értelmezésében): „csak azáltal, hogy megismerem azt, ami nekem – csak nekem, és ezért örökre a saját konkrét létezésemhez kötötten – megjelenik, érthetem meg valaha is az igazságot. Az abszolút igazság, amely minden ember számára ugyanaz lenne, és ezért független, minden egyes ember létezésétől független, nem létezhet halandó számára” [16] .

A gondolkodás tehát – amelynek módja a párbeszéd, legyen az másokkal vagy magunkkal folytatott – elvezet bennünket az erkölcsi igazságokhoz, de ezek nem abszolút igazságok.

Az erkölcsi (nem abszolút) igazságokhoz sokkal inkább eljuthatunk egy szabad politikai rendszerben, ahol az emberek szabadon vitázhatnak, mint egy diktatúrában vagy egy tömegtársadalomban, ahol csak önmagunkkal folytathatunk párbeszédet. A politikai szabadságjogok jelentősége tehát abban áll, hogy könnyebben megismerhetjük az erkölcsi igazságokat más emberekkel folytatott párbeszédünkben.

És ha nincs párbeszéd, nincs gondolkodás, a „gondolattalanság” következménye pedig gonoszság lesz, mint azt Eichmann kapcsán Arendt híresen megfogalmazta.

Hogyan egyeztethető Arendt válaszában két rétege?

Amikor úgy tűnik, hogy Arendt elhatárolja a politikát az erkölcsi normáktól (ez az a réteg, amelyről korábban írtam, hogy a politikumot az erkölcsi normáktól elszakítva a „rendkívülibe” emeli), akkor erkölcs alatt a társadalomban elfogadott erkölcsi normákat érti (ami a deskriptív etika tárgyköre, a társadalomban aktuálisan létező erkölcs *leírása*, nem filozófia), s nem magát az erkölcsi igazságot (ami a normatív etika vagy a filozófiai etika területe). Arendt a társadalom erkölcsi normáit követő átlagpolgárt nem tartja különösebben nagyra. *A személyes felelősség szerepe a diktatúrában* című esszéjében írja: „Hitler uralma arra taníthat bennünket, hogy... nem lehet megbízni azokban, akik nem tángótanak az erkölcsi normáktól és elvektől; ma már tudjuk, hogy mindezt, a normákat és elveket egyetlen éjszaka alatt le lehet cserélni... Sokkal megbízhatóbbak a kételkedők és a szkeptikusok, mert ők hozzászótkak, hogy a dolgokat megvizsgálják” [18] .

nem abszolút erkölcsi igazságok

A politikát Arendt tehát valójában csak a köznapi erkölcsöktől (vagyis a helytől és időtől függően változó társadalmi normáktól) határolja el, amelyeket a szocializáció során sajátítunk el, de

nem a filozófiai értelemben vett erkölcsötől. Arendt szerint ugyanis épp a politikum az, amely egy közösség tagjai számára lehetővé teszi, hogy megismerhessék az erkölcsi igazságokat. Nyugtalanító ugyanakkor, hogy Arendt szerint ezek nem abszolút erkölcsi igazságok. Miért baj ez? Hadd világítsam meg egy példán keresztül! Ha a nyilvános térben, ahol „mindenki mindig ugyanazzal a tárggyal foglalkozik” [19] sok-sok párbeszéd és vita után az a vélemény válik általánossá, hogy a rabszolgaság jó – ha ez a nézet nem valamiféle gondolattalanság eredménye, ha ez a nézet nem pusztán egy zsarnok nézőpontját tükrözi, hanem a nézőpontok sokfélesége által létrejövő véleményről van szó –, akkor nehezen tudjuk azt állítani arendti alapokon,

hogy a rabszolgaság mégiscsak rossz. Igaz, ezen „erkölcsi igazság” nem abszolút érvényű, s csak addig marad érvényben, amíg nem képződik más nézet a rabszolgasággal kapcsolatban a nyilvános térben. De ettől még, amíg fennáll, morálisan elfogadhatatlan és helytelen.

Az arendti etika ^[20] az „Euthüphrón-dilemma” modern változatával kerül szembe. Az eredeti platóni dilemma arról szól, vajon az istenek azért értékelik-e a jámborságot, mert az jó, vagy azért jó a jámborság, mert az istenek annak értékelik. A dilemmát Kenneth Walden szerint úgy lehet általánosítani, hogy valaminek a tulajdonsága (például az, hogy jó) az egyének bizonyos csoportjának tevékenysége, hozzáállása és akarata miatt a tulajdonsága (például azáltal, hogy értékelik azt)? Vagy ez a valami egyének bármely csoportjának tevékenységétől, attitűdjétől és akaratától függetlenül rendelkezik ezzel a tulajdonsággal? Az első esetet „Euthüphrón-szubjektív”, az utóbbit „Euthüphrón-objektív” tulajdonságnak nevezi Walden. ^[21] Nyilvánvalónak tűnik, hogy az arendti etika csupán „Euthüphrón-szubjektív” morális értékeket kínál.

Arendt mély és inspiráló filozófiájából sokat tanulhatunk a politikai szabadságról is, ugyanakkor filozófiai etikája szerintem nem kielégítő. Olyan politikai filozófiára lenne valójában szükségünk, amely éppen úgy átlép a cél-eszköz gondolkodásmódon a politikai szabadságjogokat illetően, mint Arendt, ugyanakkor „Euthüphrón-objektív”. A méltán világhírű, kortárs Martha Nussbaum filozófiája – úgy gondolom – megfelel

ezeknek a feltételeknek – filozófiájának témánk szempontjából legfontosabb vonásait itt most csak felvillantom [22] .

Nussbaum határozottan azt a nézetet képviseli, hogy a politikának célja van, mégpedig az, hogy az emberek teljes és kreatív életet élhessenek, kibontakoztathassák lehetőségeiket és értelmes, egyenlő emberi méltóságuknak megfelelő életet alakíthassanak ki [23] . A politika feladata, hogy az alapvető emberi képességek (mint például az érzelmek megélése, a képesség a kötődésre, a környezet kontrollálása, a gondolkodás, a játék) fejlesztését és gyakorlását biztosítsa. A politika céljának tételezése Nussbaumnál azonban nem veti fel annak lehetőségét, hogy egy napon, ha a célt sikerül elérni, a politikára, illetve a politikai szabadságjogainkra többé nem lesz szükség. Két okból sem.

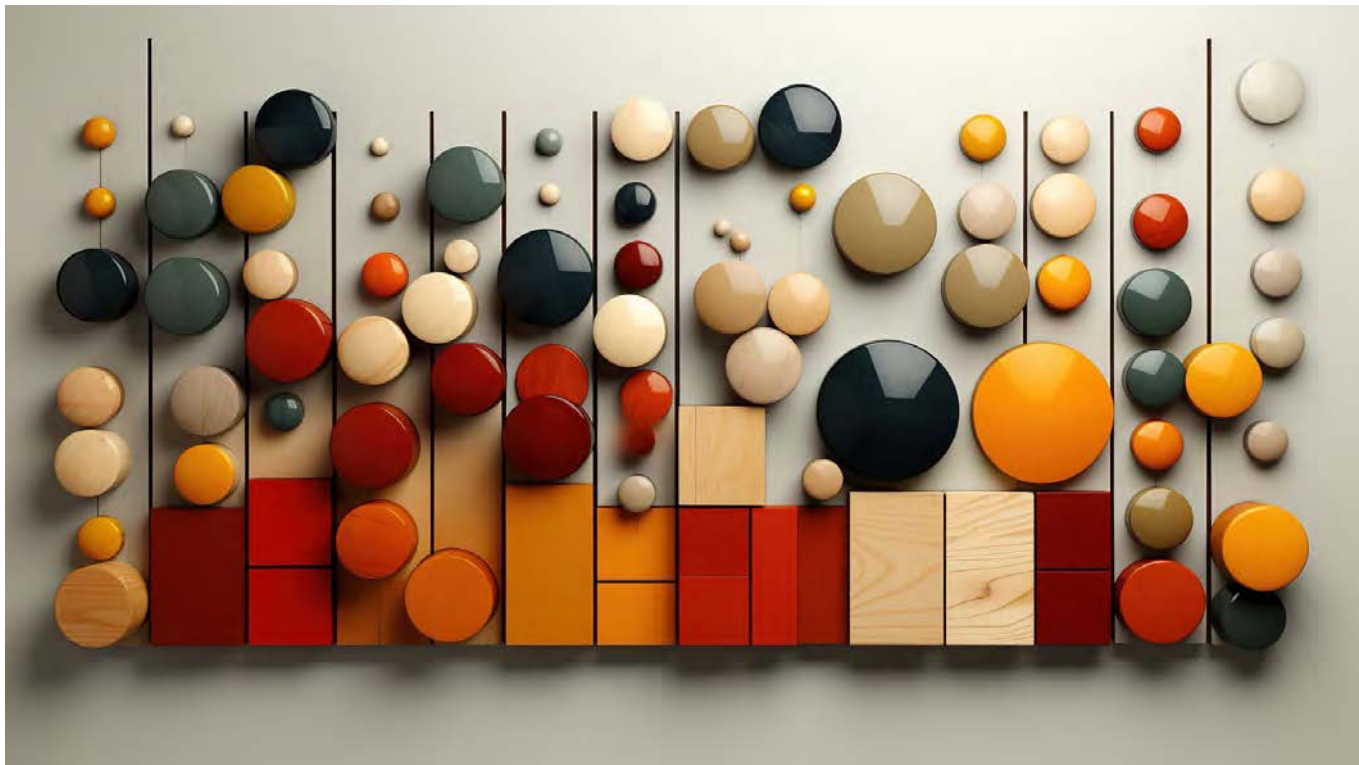
nem összemérhetők

Az egyik, hogy sokfajta értékről van szó, amelyek nem összemérhetők egymással, ezért nem lehet az egyik kedvéért feláldozni a másikat. Ezek a célok nehezen rendezhetők stabil harmóniába egy

ember életén belül éppen úgy, mint a közpolitikák között (még akkor is, ha a politika célja nem több, mint hogy biztosítsa az állampolgároknak egy bizonyos küszöbszint elérésének a lehetőségét valamennyi képességnél, ahogy Nussbaum javasolja).

A célok sokrétűsége miatt – akár úgy is mondhatnánk, Nussbaum morális pluralizmusa miatt, ugyanis a legtöbb filozófustól eltérően ő a „jó” sokféleségében hisz – nem merülhet fel olyan aggodalom, hogy a politika egyszer csak eléri a célját, s ezzel összefüggésben a politikai szabadságjogainkra többé nem lesz szükség.

A másik ok, hogy a környezet politikai ellenőrzésének képessége Nussbaum szerint központi emberi képesség – olyasmi tehát, mint a gondolkodás vagy a képzelet. Következésképp belső értéke van, nem szorul arra, hogy valami nagyobb cél szolgálata révén nyerjen létjogosultságot.

Nussbaumnál tehát a politikának egyszerre van célja és arendti értelemben értelme is. Eljutottunk végül oda, hogy gondolatkísérletünk kérdésére a válasz: a politikai szabadságjogaink a lehető legfontosabbak, amelyekhez ragaszkodnunk kell nemcsak egy jól működő államban, de akár egy megvalósult utópiában, a lehető legjobban berendezett ideális társadalomban is.

Viszonylag jól működő demokráciákban is gyakran tapasztalható, hogy sokan nem élnek politikai szabadságjogaikkal, vagyis kvázi lemondanak róluk. A politikai szabadságra azonban szükségünk van, ha teljes életet akarunk élni, és hiba félelemből, s még inkább hiba közömbösségből lemondani róla.

1. Arendt, Hanna: Mi a politika? In: Arendt, Hanna: *A sivatag és az oázisok*. Budapest: Gond – Palatinus, 2002. ↑
2. Arisztotelész. 1969. *Politika*. Ford.: Szabó Miklós. Budapest: Gondolat Kiadó. Hozzáférhető a MEK-ben: <https://mek.oszk.hu/04900/04966/04966.pdf> . ↑
3. Hobbes, Thomas. 2001. *Leviatán*. Ford.: Vámosi Pál. Kolozsvár: Polis. 156. ↑
4. Nem említem itt John Stuart Millt, a neves liberális filozófust, amit az olvasó joggal hiányolhat. Úgy érzem, ezért magyarázattal tartozom. Ha könyvet írnék, Mill nem hiányozhatna, de egy rövid esszében, ahol Arendt filozófiájának szántam a központi helyet, nem tudok rá érdemben kitérni, csak ebben a lábjegyzetben. Millnél sajátos módon függ össze a boldogság és a szabadság, a szabadság melletti fontos érv, hogy a boldogság eléréséhez szükséges az életmódokat szabadon próbálgatni. Ehhez azonban a magánéleti szabadság is elegendő lehet, amelyet egyes

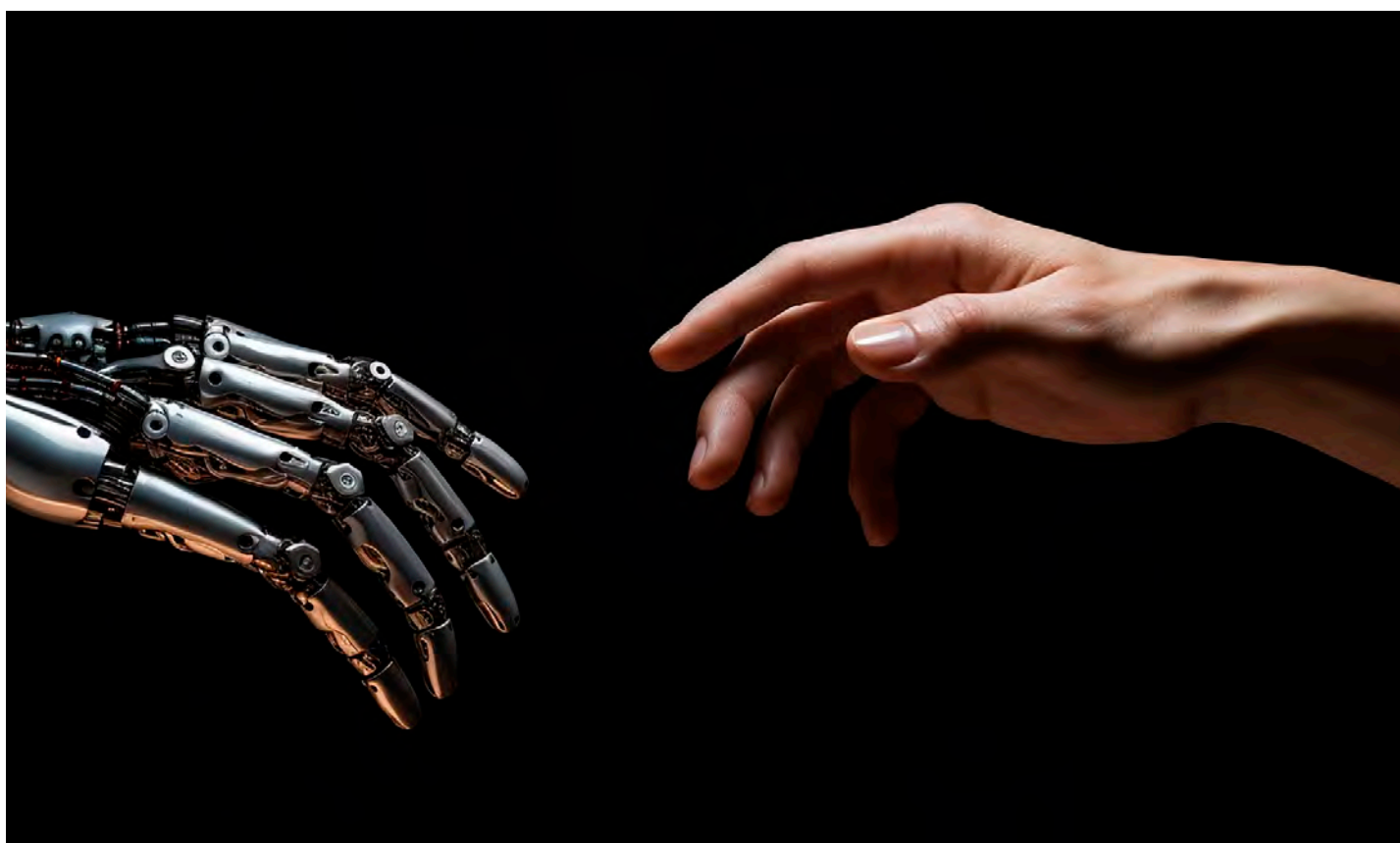
elnyomó politikai rendszerek hajlandók megadni, ahogy a Kádár-rendszer is érett állapotában. Mill gondolat-, és szólásszabadsággal kapcsolatos érvei nem közvetlenül a boldogsággal függnek össze. Az olvasó megismerkedhet Mill *A szabadságról* című klasszikus művének néhány fő gondolatával röviden – méghozzá a magyar művelődéstörténet kontextusában –, ha áttanulmányozza R. Várkonyi Ágnesnek a Liget folyóiratban megjelent írását: <https://ligetmuhely.com/liget/r-varkonyi-agnes-a-gondolatbatorsagrol/> ↑

5. Arendt, Hanna: *A sivatag és az oázisok...* ↑
6. „Nyilvánvalóan nincs válasz arra a kérdésre, amelyet Lessing egyszer feltett az akkori utilitarista filozófusoknak: 'És mi a haszna a hasznosságnak?'" Saját fordítás. Arendt, Hanna. *The Human Condition: Second Edition*. University of Chicago Press, 1998. 154. ↑
7. Uo. ↑
8. Nietzsche, Friedrich: *A hatalom akarása*. Ford.: Romhányi Török Gábor. Budapest: Cartaphilus Kiadó, 2002. 666. ↑
9. Uo. ↑
10. Arendt, Hanna: *The Human Condition*, 154. ↑
11. Arendt, Hanna: *The Human Condition*, 155. ↑
12. Arendt, Hanna: *The Human Condition...* 205. ↑
13. uo. 58. ↑
14. Arendt, Hannah: „A személyes felelősség szerepe a diktatúrában” In.: Balogh László Levente – Bíró Kaszás Éva (szerk.): *Fogódzó nélkül. Hannah Arendt olvasókönyv*. Pozsony: Kalligram Kiadó, 2008. 130. ↑
15. uo. ↑
16. Arendt, Hannah: „Philosophy and Politics” 73–103. <http://www.jstor.org/stable/40970579> , 84. (Saját fordítás.) ↑
17. „Hogy a valóságtól való ilyen mértékű eltávolodás, ilyen mértékű gondolatlanság nagyobb pusztítást vihet végbe, mint az összes – talán az emberrel veleszületett – gonosz ösztön együttvéve: valójában ezt a leckét tanulhattuk meg Jeruzsálemben.” Arendt, Hannah: *Eichmann Jeruzsálemben*. Tudósítás a gonosz banalitásáról. Ford.: Mesés Péter. Budapest: Osiris. 2000. 316. ↑
18. Arendt, Hannah: „A személyes felelősség szerepe a diktatúrában”... 130. ↑
19. Arendt, Hanna: *The Human Condition...* 58. ↑
20. Arendti etikáról nyilvánvalóan nem beszélhetünk olyan értelemben, mint például kanti etikáról. Arendt ugyanis nem dolgozott ki etikai rendszert, inkább talán azt mondhatjuk, hogy az arendti életműben találunk elszórva etikával kapcsolatos állításokat. Nem írok itt az arendti radikális rossz fogalmáról, sem a „világot pusztító jóságról” – mindezekről, s más fontos arendti fogalmakról kitűnő esszé Kovács Gábor: *Arendt és az emberi állapot*. <https://ligetmuhely.com/liget/arendt-es-az-emberi-allapot/>
Az arendti etika „Euthüphrón-szubjektivitásával” kapcsolatos következtetésemre – amely a további gondolatmenetem szempontjából nélkülözhetetlen állítás – nem lenne hatással az arendti etikával kapcsolatos további fogalmak boncolgatása. ↑
21. Walden, Kenneth: *The Euthyphro Dilemma*. *Philosophy and Phenomenological Research*, 2013. 90 (3):612–639. ↑
22. Az érdeklődő olvasónak, aki további részleteket ismerne meg Nussbaum filozófiájáról, érdemes elolvasnia Kiss Lajos András esszéit: <https://ligetmuhely.com/liget/kiss-lajos-andras-erzelem-es-politika/>, <https://ligetmuhely.com/liget/kiss-lajos-andras-erzelem-es-politika-2/>, <https://ligetmuhely.com/liget/kiss-lajos-andras-erzelem-es-politika-3/>, <https://ligetmuhely.com/liget/kiss-lajos-andras-erzelem-es-politika-4/>, <https://ligetmuhely.com/liget/kiss-lajos-andras-erzelem-es-politika-5/>, <https://ligetmuhely.com/liget/kiss-lajos-andras-erzelem-es-politika-6/> ↑
23. Martha C. Nussbaum, *Creating Capabilities: The Human Development Approach*, Harvard University Press, 2011. 189. ↑

Z. Karvalics László

EGY POZITÍV KIBERLÁTOMÁSRÓL

2024-12-12 | ESSZÉ

Az alaktalan rettegést az evolúciós hatalomátvételre készülő számítógépektől alig pár éve váltotta fel a fortélyos félelem az emberi értelmet felülmúló mesterséges intelligenciától. A társadalmat és a kultúrát bekebelező digitális technológia disztópikus képe a huszadik század közepétől a popkultúra, a tudományos-fantasztikus irodalom és filmek elmaradhatatlan kelléke.

Az „információs apokalipszis” víziója nem egyszerűen „jelen van” a tudomány, a művészet és a közgondolkodás színterein, hanem szinte kizárólagosan alakítja azokat. Dominálja, magához hajlítja a diskurzust. Mit sem törődik azzal, hogy a *lehetséges és elképzelhető veszélyek* kétségtelen jelenléte mellett mind komplexebb civilizációnk fenntartásában már régóta nélkülözhetetlen az információtechnológia sok-sok eszköze és megoldása, amelyek elképesztő aprómunkával teszik lehetővé rendszerek és intézmények működését. A mindennapi életet. Masinák és szoftverek: ahol tudnak és ahol lehet, segítenek, szolgálnak, fenntartanak, könnyítenek, megoldanak, gyorsítanak.

pozitív irányú víziók

A sokszor üzleti szempontoktól sem mentes gátlástalan pánikipar eközben szabályosan megbélyegzi azokat, akik szerint létezik olyan forgatókönyv, ahol nem rémálmok válnak valóra,

hanem az emberek és gépek által alkotott hibrid rendszerek egy humánusabb, igazságosabb, szabadabb jövő ígérését hordozzák. S bár a *lehetséges és elképzelhető esélyek* ugyanolyan joggal vehetőek számba, mint a fenyegetések, a pozitív irányú víziókra a másik oldalról is veszély leselkedik. Könnyű összegyűjteni és nevetségessé tenni jellemzően súlytalan és hatástalan szerzők jelentéktelen orgánumban közzétett, elkapkodott gondolatait, amelyek minden technológiai ugrástól csodát remélnek: aminek megvalósítására a társadalmak a maguk elosztási, erőforrás-felhasználó, környezetpusztítási, demokráciaépítő és más csapdáikban vergődve nem képesek, ahhoz talán épp a technológia révén „forradalmasított” világgal kerülhetünk közelebb. „Meváltáshitük” nem számol azzal, hogy a változáshoz vezető utak kikövezéséhez valójában a hatalmi- és érdekviszonyokkal, a gazdasági és kereskedelmi nyomáscsoportok természetrajzával, a szociokulturális meghatározottságokkal vagy az egyenlőtlenségi szerkezetek makacs újratermelésével kapcsolatos elmélyült és érvényes tudás birtokában kerülhetnénk csak közelebb.

Az így mindkét oldalról elaknásított technikafilozófiai és technikasociológiai „senkiföldjének” csendjét ritkán törik meg olyan hangok, amelyek vállalják a „leutópiázás” kockázatát, amikor kívánt (progresszív) jövő-forgatókönyveket mutatnak be. Egy ideje szerencsére mégis egyre többen merészkednek erre a vidékre. A fiatal holland történész-újságíró, Rutger Bregman „realista utópiáinak” zajos sikere ugyanis „visszahozta” az érvényes és értelmes beszédmódok világába a „megteremthető jobb világról” szóló párbeszédet. Igaz, mondanivalója főleg a mindenkinek járó alapjövedelem, a tovább rövidülő munkahét, a lényegi igazságosság, az újragondolt egyenlőség témái köré szerveződik, és még nem meghatározó része a technológiai komplexum, amelyik a társadalmi szerveződés átalakulásának előfeltételeit megteremtheti. Nehéz elgondolni ugyanis, hogy ha a háttérrendszereket, az infrastruktúrát meg a termelést forradalmasítja is, miképp humanizálhatja egyúttal világunkat a mesterséges intelligencia, a mindennapi életünkbe beköltöző robotok ármádiája, a körülöttünk és értünk keringő kütyüink világa, a teljes digitális kultúra.

Bátorodjunk fel, és képzeljük el mégis. S fedezzünk fel hozzá egy rövid, majd hatvan éve született szabadverset. A nálunk főleg prózai írásairól ismert amerikai Richard Gary Brautigan (1935–1984) egyik legismertebb, de biztos, hogy legtöbbször újraközölt és legnagyobb utóéletű (önálló Wikipedia-szócikkig jutó) költeményét. [1]

Richard Brautigan: Mindnyájunkra a szeretetteli kegyelem gépei ügyelnek

*Hiszem, hogy egy kibernetikus mezőn
(minél hamarabb, annál jobb)
emlősök és számítógépek
kölsönösen programozott harmóniában élnek majd együtt,
ahogy a tiszta víz karcolja a kék eget.*

*S növekszik tán valahol kibernetikus erdő is,
(most rögtön, ha kérhetem)
fenyőfákkal és elektronikával teli,
hol a szarvasok számítógépek közt kószálnak békésen,
mintha keringő szirmú virágok volnának.*

*Szeretem a kibernetikus ökológiát úgy elképzelni,
(és legyen is ilyen!)
hogy megszabadultunk a munka terhétől, visszaolvadtunk a természetbe,
újra rátaláltunk emlős testvéreinkre,
s mindnyájunkra a szeretetteli
kegyelem gépei ügyelnek.*

Szeretek úgy gondolni erre a versre, hogy ne kelljen közben keresni a korszak-hátteret, a magyarázatokat, az értelmezéseket. Csak hagyni, hogy ez a melankolikus, naiv, gyermeki hangulatú kiber-idill elringasson és elvezessen e különös, mitikus Édenkertbe. Egy pillanatra befogadva a reményt, hogy az emberek egymással, az állatokkal és a természeti környezettel összhangban, békében is képesek élni, egyre nagyszerűbb technológiánk jóindulatú figyelmében sütkérezve, biztonságot nyújtó védőernyője alatt.

Számít bármit is, hogy Brautigan verse nem önmagában áll, hanem egyfajta kifejezése, közös többszöröse annak, amit a hatvanas évek ellenkultúrájának hősei és a szabadság mámoros ízeire vágyó nemzedéke leginkább gondolt a jövőről? Walter Isaacson egyenesen a Caltech (kaliforniai műszaki egyetem) háziköltőjének nevezi Brautigant, akinél összefonódik a virágillatú hippikommunák szeretetnyelve a korai hackerközösségek eltökélt örömeivel: a számítógép a nép-elnyomás, a központi hatalom és a bürokratikus irányítás allegóriája helyett lehet a hierarchiák leépítésének, társadalmi szabadságszigetek létrehozásának eszköze is, amely felszabadítja és támogatja a kreativitást, az önkifejezést és az együttműködést is. (Innen fakad a 'loving grace' fordulat bibliai hangulatú áhítata, amely prófétai pátosszal vetíti a minden élő önmagában fürdető isteni erő képét az életünk jobbá tételén fáradozó gépekre.)

S persze így értjük meg, miért felejtettük el ezt a szeretetnyelvet és az örömeit, miért tűnhetett el félszáz évre a szemünk előtt Brautigan verse. A technológia fejlődése nem abba az irányba mozdult, amit az eufórikus hatvanas évek ígértek. S mi

követte akkor, gyorsuló tempóban, a remények évtizedét? A társadalmi szakadék növekedése, a mindent felülíró profit-elv érvényesülése, erősödő közösségek helyett kormányoknál is hatalmasabb vállalatóriások kialakulása, a háború és az erőszak új hullámai, a demokrácia intézményeit és garanciális kereteit lassan felzabáló, egyre alkalmatlanabb politikai elitek, klímaszorongást hozó klímaváltozások néma tavaszai.

A kérdés tehát most már az, hogy napjainkra mennyi alapja és realitása maradt az egykori várakozásoknak.

a közérdek felé

Nehéz, de szükségszerű belátni, hogy nem a technológia mondott csődöt, hanem a mechanizmusok, amelyek a magánérdek megzabolázásával a közérdek felé tudták volna hajlítani a folyamatokat. S hogy időszerű-e még a repetitív, monoton, algoritmizálható munka „kiváltását” várni az automatizálástól? Érdemes-e az így felszabadult életidő kreatív, művészi és megismerő tevékenységekbe fordulásáról gondolkodni, ahogyan azt a kibernetika alapító atyja, Norbert Wiener tette 1950-ben megjelent, és vélhetően Brautigan által is rongyosra olvasott *Emberi lények emberi használata* (The Human Use of Human Beings) című könyvében?

A társadalomkutatás számtalan friss érve szól mellette, a valóság sok-sok fejleménye teszi izgalmassá és értelmessé, hogy ez a vízió visszakerüljön a tárgylemezre, hogy beszéljünk róla, hogy megvalósulásának módjait és feltételeit keressük. Ám közben, ha csak tehetjük, merítsünk erőt minden pillanatban a költészetből is.

1. **Richard Brautigan, „All Watched Over by Machines of Loving Grace”** (1967). Brautigan ötödik, 1967-ben megjelent verseskötetének címadó darabja. 2002-ben *Az információs társadalom mint kockázattársadalom* című tanulmányában (Információs Társadalom 2002/4: 102-117) Pintér Róbert közölte (1973-as, téves évszámmal) azt a magyar változatot (*Mindnyájunkra felügyel a gépek szeretetteljes kegye*), ami a Theodore Roszak Gieler Györgyi által fordított *Az információ kultusza* című könyvének 252. oldalán jelent meg 1990-ben, a cím értelemzavaró hibájával és több kisebb pontatlansággal. A vers címét Walter Isaacson: *Innovátorok* (HVG Kiadó, 2015) című könyvének magyar kiadásakor az első strófát is közlő Pétersz Tamás némi felületességgel így ültette magyarra: *Mindnyájunkra felügyelnek a szeretet bájtermő (sic) gépei*. Ideje volt tehát egy új, pontosabb, és Brautigan-kortársak által is méltatott „primitív poéziséhez” igazodó magyar műfordításnak. A nyersfordítás ellenőrzését és kiigazításait Fenyvesi Annának köszönöm. **A szócikk itt elérhető.**

kép | vecteezy.com

Taizs Gergő

LEGUTOLJÁRA MAGAMNAK

2024-12-05 | VERS

Jöjjön el a te országod, miképp a kényszerektől
távol eljön a kontrollvesztés könnyűsége is.
Legyél ott mindenhol, én talán éppen féltávnál
hunyorogok, de máris indulóban, hovatovább.
Legyen meg a te akaratod, és legyen meg az enyém:
beköltözni egy csendéletbe, vagy ha mégsem,
add, hogy elviseljem, mit nem állhatok,
taníts meg őszintén röhögni magamon.

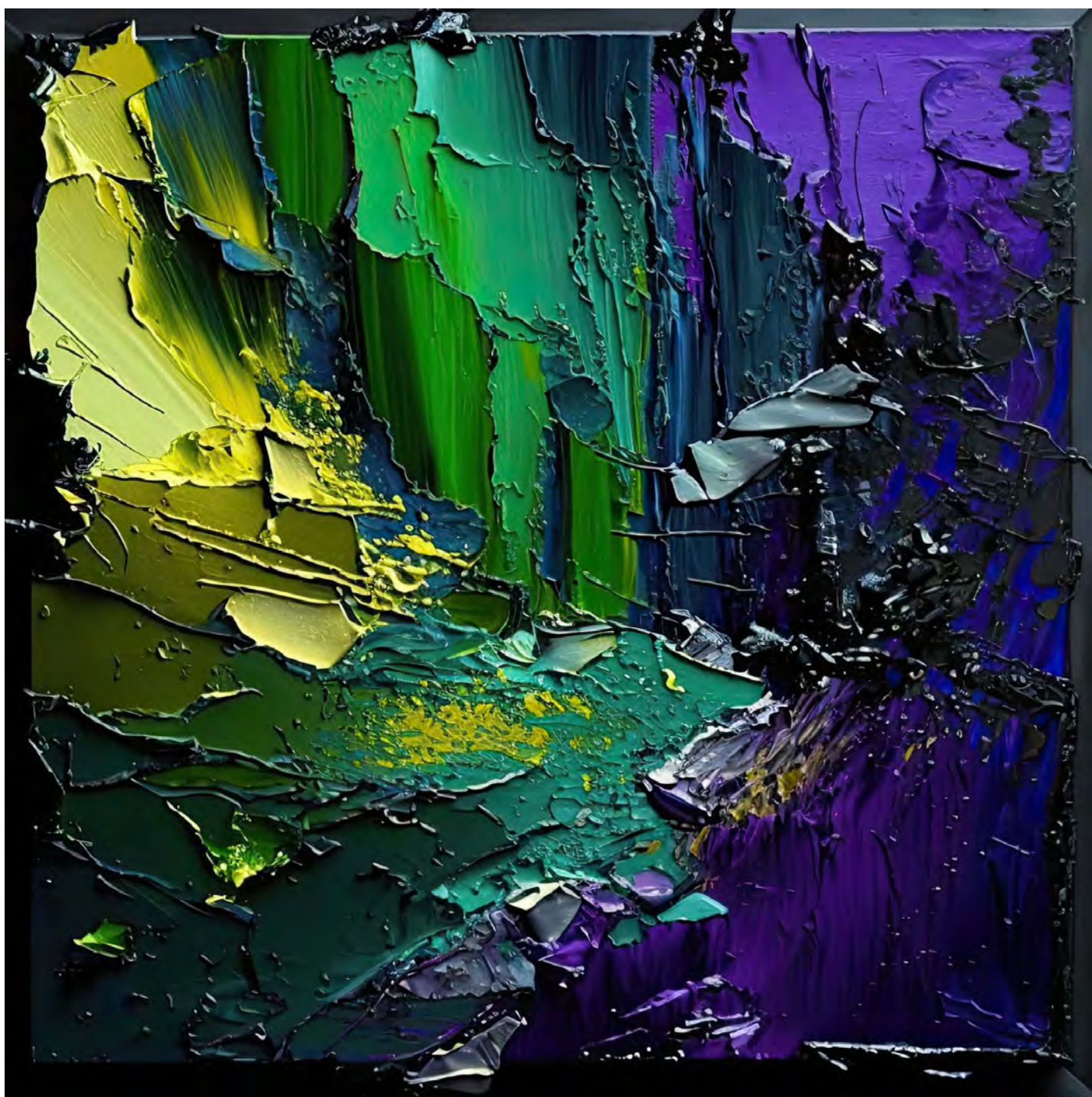
Mindennapi teendőmet add meg nekem ma,
a teljesség kirakójának hiányzó darabkáit.
Bár tudom, a részletekben valaki más is rejlik,
de a nagy csöndekét úgy hangold kedvemre,
hogy meghalljam a kövek hajszálrepedéseit.
Ne gondold a nyolcadik napon, hogy ezért kár volt.
Bocsásd meg csodálkozásomat, ha egyre újabb
dolgokban ismernék rád. A hit és a remény,
akár évelő növények, sápadozva telelnek át.
Bocsásd meg, hogy tavasszal mégis a feledés
folyóvizét kortyolom naftalinszagú nimfák
ölelésében. Bocsásd meg a reflexeket,
az emlékezés sémáit, és megbocsájtok az ellenem
vétkezőknek. Legutoljára magamnak. Elkergetem,
ha harag és hübrisz settenkedne körém.
Ne vigyél a sarki kis söntésbe, de szabadíts meg
a számolástól: mikor lettem negyven?
Rengeteg a rengetegben. És mennyi a meghosszabbítás?
Ne ígérj semmit. Voltaképp bármit elhiszek.

kép | vecteezy.com

Handi Péter

MENTEM ÉJJEL

2024-11-29 | PRÓZA

Az éjjel hazafelé mentem, kezdhethném... Nálam mostanában álmok nélküli éjjel van, ilyenkor kavarnak a gondolatok. Hosszúak ezek az éjszakai vándorlások, különösen annak, aki a számtan szabályai szerint (kérném észrevenni az alliterációt) már jóval több esztendőt élt, mint ami még hátra lehet... Az álmatlan éjszaka ilyenkor a múlt cikcakkos fényképalbumává válik, a kaleidoszkóp ugráló kockáihoz hasonlóan. Az agy porosodó raktárából *minden átmenet nélkül* előkerülnek a múlt alakjai és jelenetekbe rendeződnek – jelenetekbe, amelyeknek nincs is történeti *emlékük*. Egyszerűen belépnek *egy teljesen új helyzetbe*, mégpedig az álom, az alvás ópiuma nélkül. Ébren vagyok, nem *képzelvek* – mondjam, hogy az álom határán? –, és ebben a közegben bonyolódnak agyamban az egykori élet szövedékei.

Táj, autót vezetek dombok és erdőrésztetek között. Biztonságosan haladok, mintha *ismerném a tájat*, de nem érzek célt. Igyekszem *valahová*, talán valamilyen okból, de fogalmam sincs, hová, miért.

következmények nélkül

Vagy: könyvüzlet, matatok a könyvek között, az utcáról belép anyám ötven éve halott második férje – ez minden. További álmok, álomkacatok – a „történeteknek” nincs befejezése,

az álmok általában következmények nélküliek. Talán segítenek eltölteni az éjszakát. Amikor – ideálisan – teljesen kikapcsolódik az ember a világból. A *tudatalatti* azonban álságosan működik – nem hagy nyugodtan aludni. Felmutatja a múltat, minden különösebb rendszer, *mondanivaló* nélkül. Jövőről persze szó sincs. Azt nekem kell gyártanom.

Éberen – álomra várva vagy helyett – Yuval Noah Harari könyvéből, a *Nexus*-ból olvasok néhány oldalt. A Mesterséges Intelligencia (AI) van terítéken, legújabb korunk reménye-veszedelme... a „Jövő”-ről esik szó négyszáz oldalon, a szerző ámulatra méltó biztonsággal elemzi a részben felfoghatatlant, az értelem gépeknek juttatott ajándékát, s hogy a gépek hogyan *forгатják* majd ezt az ajándékot.... Feljebb ülök a párnán – lám, az érdekes szöveg szó szerint *megmozgat* valamit az olvasóban – és felidézem közelmúltbeli élményemet. Fiam – a rövidítések generációjának tagja –, szövegszerkesztőm alkalmi kezelője, bérlője, na jó: Ura, egy kattintással valami

emblémát varázsolt a képernyőre. „Kattints rá” – utasított. Engedelmeskedtem. A készülék *életre kelt*, mégpedig egy férfi és egy nő diskurált kiadatlan könyvről, amúgy lezseren elemezték a tartalmat, aspektusokat latolgattak a szereplők karakteréről – két kritikus vélemény... *Eresztékeimben megremegtem*, hirtelen arra gondoltam, hogy munkám tudomásom nélkül megjelent és már két értő olvasó méltatását hallgatom... Fiam aztán felvilágosított: a Manuscript-fájlban lévő kéziratot átkattintotta egy új, „chat gpt” elnevezésű oldalra. Ez aztán *megkérdezte*, hogy mit tegyen. „Beszélj erről a könyvről” – utasította fiam ezt a „valamit”, és átkattintotta a kéziratot Mesterséges Intelligencia úr vagy úrnő ugyancsak virtuális kezébe. A két nem létező *intelligens* pillanatokon belül megemésztette a könyvet, beszámoltak *mondanivalómról*, barátságosan elvitatkoztak az életmű részletein, konklúziókat vontak, meglepődtek egymás meglátásain... Itt, most, a kényszerű ébrenlét perceiben arra gondolok, hogy a jövőben talán értelmét veszti az „alkotás”, az emberi agy eredendő kreativitását felülírja a kreativitás által létrehozott technológiai-szellemi katyvasz.

elő-tolakszanak az ősök

Vándorlok az éjszakában; az ébrenlétet ostromolgatja a nehezedő álomhullám, küszködnek egymással, mint két, helyét kereső részeg hajléktalan a menhelyen. Hajnal

felé aztán elő-tolakszanak az ősök; a nénék homályosak, átlengenek a tudat omladékain, rég elfeledett ruhafoszlányok kavarnak, ráncos, kék-eres kéz nyújt felém egy félkaréj vajas kenyeret, Frici egy széken áll, igazítja az állóóra mutatóját, aztán gyertyafényes ünnepi asztal, nagypapa rubinpiros, gőzölgő rumos feketekávét szűröcsöl üvegcsészéből, „csukott szájjal egyél” – oktat valahonnan egy hang. Ez az *álmodó ébrenlét* végtére is szórakoztató lehetne, ha nem nyomná lefelé az abnormalitás, a méla tudat, hogy ez az egész a másnap rovására lesz...

Lejárt színházbérlettel takart rádióóra számlapján hajnali 4 óra. Felkelek, irány a konyha. Két görcsoldó-altató tableta után még teljesen éber vagyok. Tudom, hogy a *hatás*, kb. félóra-óra múltán érezhető, addig leülök a számítógép elé – *beindítom*. Gépem átmaszíroztat életre-kelésének fokozatain; különböző fájl-nyitó lehetőségeket kínál, kattintgatok a piros pontocskákra nem-et jelezve az ajánlatokra. Mit is akarok, mivel akarom száműzni az időt elkábulásig? Nincs olvasatlan emailem. Kezdetét veszi az éjjeli – inkább hajnali – portya. Földrészről földrészre ugrálok, a világháló készségesen jelent – a valóságot nehéz kihámozni, mert a Hír leginkább a különböző

felületekből átvett anyagokat tartalmazza. De hát megfelel-e a célnak; azaz a tompuló érdeklődés és az altató tablettá hatása közötti idő-hézag eltöltéséhez...? Nehéz eldönteni, végül is ki *győzött* pislákoló tudatom felett; a gyógyszergyár terméke vagy a világháló okozta bódulat. Az ágy visszafogad, mint a kalandokból szerencsésen haza keveredett ifjút a szülői ház.

kép | vecteezy.com

Vörös István

AZ EGYETEMSZIGET 13.

2024-11-23 | **VERS, VERSCIKLUS**

136

ZSUGORÍTOTT EMBERFEJEK

Az öregedő tanár rájött,
hogy aki az ellensége lett,
nyilván sohase volt a barátja.
Pedig hurcolt magával
pár ilyen zsugorított fejet.
Mikor Alexandriába hajózott
egy nyáron a feleségével,
és a nagypiacon bolyongtak,
betévedt a bazár
eldugott sarkában egy sötétséggel
és búzzal telezsúfolt helyre.

Sírkamra, mondta egy ébenfekete
nő vagy egy árnyék,
a szeme és a fogai fehéren
villogtak. Te árus vagy,
vagy ór? Egyik sem. Papnő
és kurtizán. Az öregedő
tanár akkor vette észre,
hogy a felesége nem jött
be vele a helyiségbe.

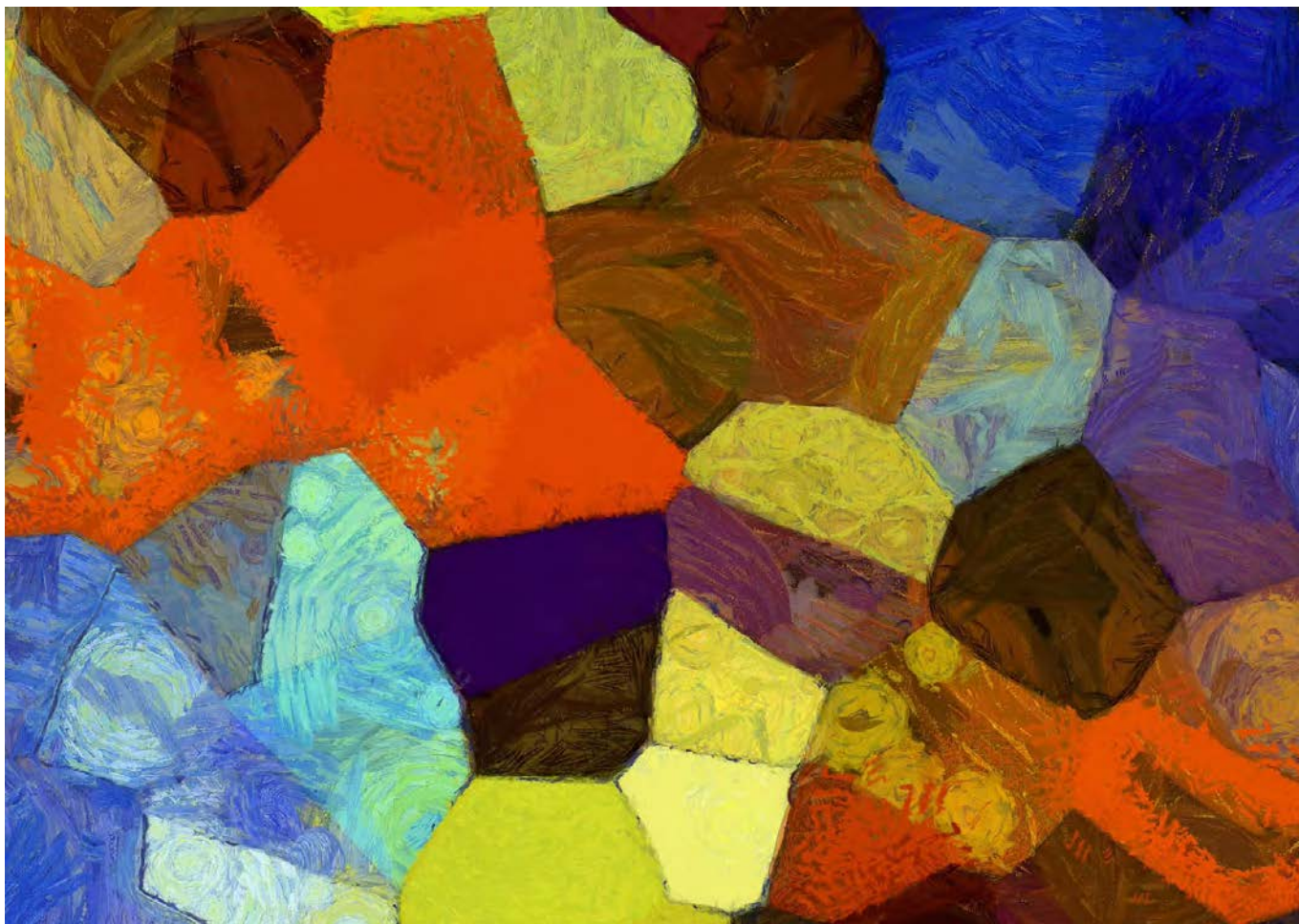
A nő néhány öklömnyi labdát dobott
a pultra. Nézd meg őket!
Torz kis emberportrék voltak,
alighanem bőrből. Megismered,
ki kicsoda? Olyanok, mint a barátaim.

Valódiak. Érzed?
De hiszen élnek még! Ez nem lehet
az ő fejük. Nem tudom,
mi a valódi, gomolyogta a nő,
mintha füstből lett volna.

Azt hiszed, ismered őket?

Most egyikük arcát se tudta
maga elé idézni. De ott voltak
a labdák. Meggyűlöltek?

Te gyűlölöd őket.

137

ÉRZÉSCSERE

Maradt még barátod? Kérdezte
a felesége, mikor a fogadóba
visszatértek, és kiszórta
a kis labdákat az asztalra.

Mit adtál értük? Vette elő az
erszényét, átkutatta, üres volt.

Téged itt vártak?

Nem, engem otthon nem várnak már.

138

CÁPÁK A VÍZBEN

Maga is aggódott a hazaúton.
Bár nem voltak nagy hullámok,
végig hányt. Áthajolt
a hajókorláton, és egyenest
a tengerbe. A hajót követő delfinek
eltünedeztek, cápák vették
át a helyüket.

Az egykori fővárosba érve
azonnal rohant legjobb barátjához,
aki őt már nem tartotta a legjobb
barátjának, de azért szerették egymást.
A zsebében ott szorongatta a kis fejet,
mely rá hasonlított.

Élt, nem volt semmi baja. A fej szőrén
szálán eltűnt, még mielőtt eljött volna tőle.

139

AZ ÚJ IDEGEN

Ifjúkori barátjával, akivel
akkoriban együtt rótták a várost,
véletlenül futottak össze.

ljedten látta, hogy nem él,
az arca sárga, mint a viasz,
a szavai hol kékek, hol pirosak.
Úgy tűnt, mintha ő is valami
kis labdát gyűrögetne
a tógája redői alatt a markában.

Az öregedő tanár épp nem vitt
ilyesmit magával, de kínos
beszélgetésük után,
mely sehogy se akart véget érni,
mégis megtalálta ennek az új
idegennek a fejét
az oldaltáskájában.

140

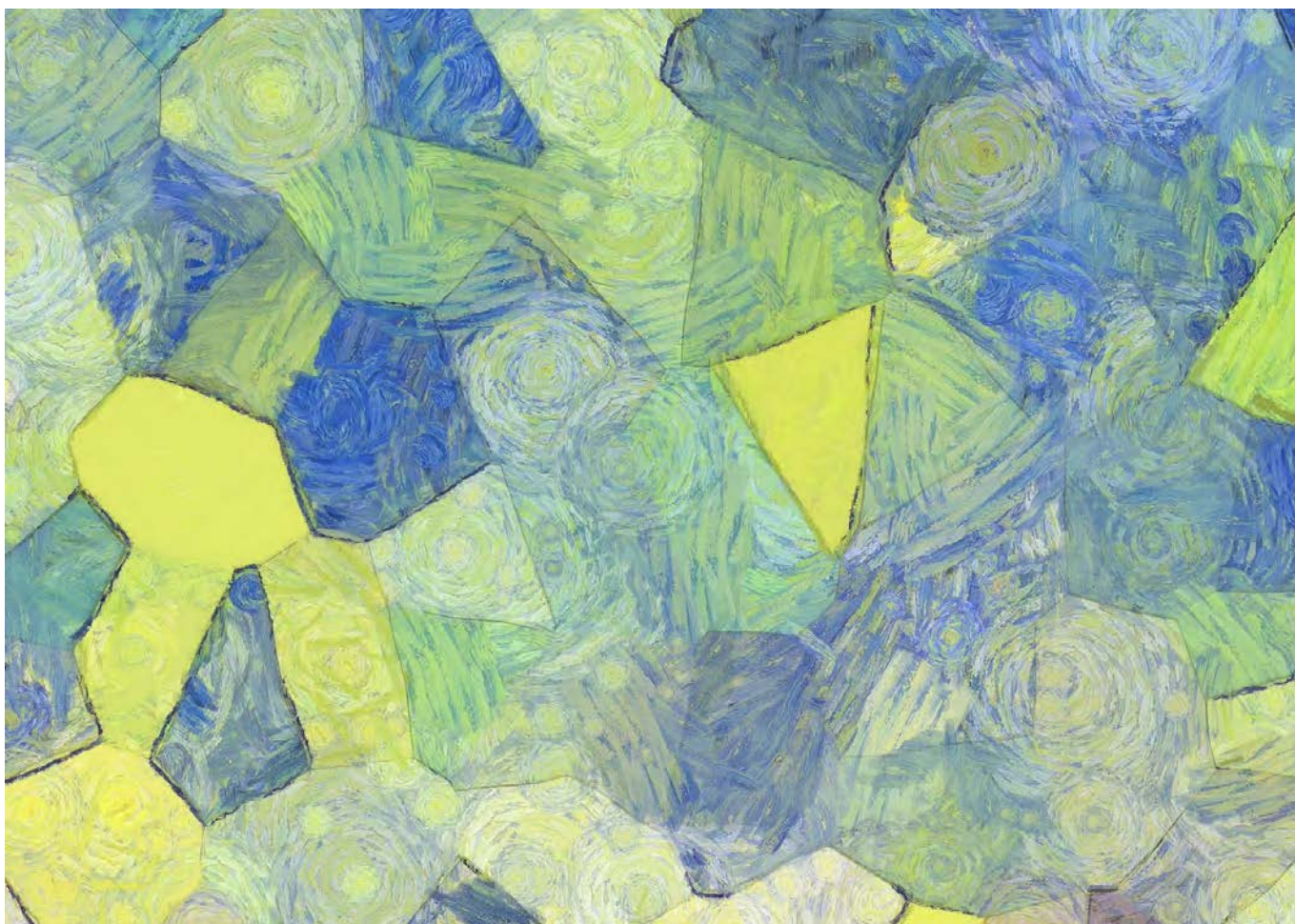
PLATÓN, A TRÓNKÖVETELŐ

A középkorú tanár valamikor
Platón, a trónkövetelő
címen kezdett
filozófiai traktátust írni.
Azt a gyávaságot vizsgálta

benne, hogy csak
a mesterét jeleníti
meg műveiben, Szókratészt,
maga ott sincs, a mestert
teszi nevetségessé, hagyja
mindig győzni a szócsatákban,
pedig csak ráhagyják
az öregedő hülyére.

Azért teszi ezt Platón,
mert hatalmi ambíciói
vannak, meg akarja
alapítani a világnézettant,
szabadulna mesterétől.
Leggyakrabban

épp őt győzte le
vita közben. Platón
nem volt okos. Ezért
írással próbálkozott.
Platón drámái előadhatatlanok,
ezért egy diktátor titkárának állt.
Platón bukott politikus,
legnagyobb szégyene, hogy
még csak ki se végezték.

141

HELYETTES HÁBORÚK

Az öregedő tanár
korában már nem voltak
szócsaták.

Voltak helyettük szóháborúk.
Szóterület elcsatolások, szónépiptások,
Szóháborús bűnök, szológerek,
szóüldözés.

Mondatokkal hátra kötözött kezű
embereket kísértek
szókatonák az utcán.
Honnan hová?

A tengerparton hajóra
rakták őket.

Új szavak érkeztek,
más nyelven beszéltek
a szavak nélkül is
élni tudók, mint amin
egyáltalán érdeemes
lett volna beszélni.

Az öregedő tanár
korában már nem voltak
szócsaták.

142

VÁRÓLISTÁN

Az öregedő tanár, aki
öregedő Hermész-kutató
is volt, rájött, hogy mindaz,
amit csinál, hatástalan.

Tanárként ráébredt,
hogy a Hermész-kutatásnak
nincs jövője egy olyan városban,
ahol könyvesboltokat
szabnak át borkereskedésnek, egy
olyan világban, ahol nem
illik szépségről beszélni,
csak a jóról, de arról
is inkább, mint egy ízről,
és nem lélekállapotként.

A Hermész-kutató
megértette, hogy egy
átváltozó világban
bármilyen öröknek véltet
tanítani, nevetség.
És akkor
gyorsan a nevetésről
beszélni már nem tanítás,
hanem mentegőzés.

A kudarc felismerésének
tana, ezt akarta kidolgozni.
De mind a három szó
megbukott a rendes évi
szóvizsgán.

Rögtön új szavakat
ajánlottak a kereskedők.
A kudarc helyébe:
kivárás. A felismerés
helyébe: kivárás.
A tan helyébe: kivárás.

Várólistára tették
az újítani akaró tanárt,
aztán az ilyen listák
botránynak bizonyultak,
és eltörölték őket.

143

A TEKINTÉLY

Mikor észrevette
már a humora sem működik,
és járni is alig tud,
hallgatni csak hamisan,
mert fél fülére süket volt;
addigra tanult meg másokat is
megérteni, egy lépést a nem
túl mély vízben járni,
hogyan aztán összesározza
a lába szárát és a saruját,
amit nem vett észre,
de meghallotta
a jövő felől érkező
nevetést, egész más volt,
mint a jelené, nem rajta
kacagtak, hanem érte,
mintha valaki
a viharos tengeren
letűnt istenekhez imádkozna.

kép | vecteezy.com

Toroczkaý András

NEM LÁTSZIK SEMMI CSAK A NAPFÉNY

2024-11-21 | **VERS**

a fotókon amiket a kiránduláson lóttél
csillogás az őszi avaron
vaddisznók őzek rókák
kutyák emberek lábnyoma

a fák ahogy figyelnek strázsáznak
vagy csak közömbösen állnak
ki tudná megmondani mi jár
egy fa fejében miközben teszi a dolgát
hajladozik susog ilyesmi
ahogy egy-két levél elszakad tőle
vajon hallják a fák
a kirándulók megrendült sóhaját
de szép a természet
feszengenek-e van-e véleményük

nem látszik a fotókon semmi
csak az ösvények
a takaros farakások elhagyatott kunyhók
a táblák a látnivalókkal
nagy egek nagy hegyekkel nagy felhők alatt
valahol fűtenek füst terjeng mondod
a háztetők felett mutatod nézd
a házakban sem tudják honnan jön a füst
vagy ha tudják is (megint takács bácsi
dobott rá valami műanyagot) nem sejtik
hogyan a távolból nézzük a kóborló szellemet
és azt mondjuk rá szép
meghitt vagy kinek mi nem hangzik kínosan
(valakinek semmi, csak lő egy képet
gyorsan szégyentelenül)

a képen nem látszik semmi
talán nem mondjuk ki a valóságban sem
hogyan valamin akkor épp gondolkodtunk
és soha senkinek nem áruljuk el

csak mi tudjuk hogy
ez volt az a pillanat
amikor véget ért

kép | vecteezy.com